

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ & ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΠΑΣΤΕΡ

ΔΙΔΡΥΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ (ΔΠΜΣ) :
"ΖΩΑ: ΗΘΙΚΗ, ΔΙΚΑΙΟ, ΕΥΖΩΙΑ"

ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ ΕΤΟΣ : 2023-2024

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Όνοματεπώνυμο φοιτητή:	Αλέξανδρος Σασαρώλης
Αριθμός μητρώου:	7573132300030
Επιβλέπων καθηγητής:	Φιλόθεος-Φώτιος Μαρούδας, Διδάκτωρ
Θέμα διπλωματικής εργασίας:	«Θρησκευτικές αναφορές σχετικά με τις διατάξεις πρόνοιας και ευζωίας των ζώων: Ιστορική αναδρομή και σύγκριση με τις σύγχρονες πρακτικές»

ΜΕΛΗ ΤΡΙΜΕΛΟΥΣ ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ :

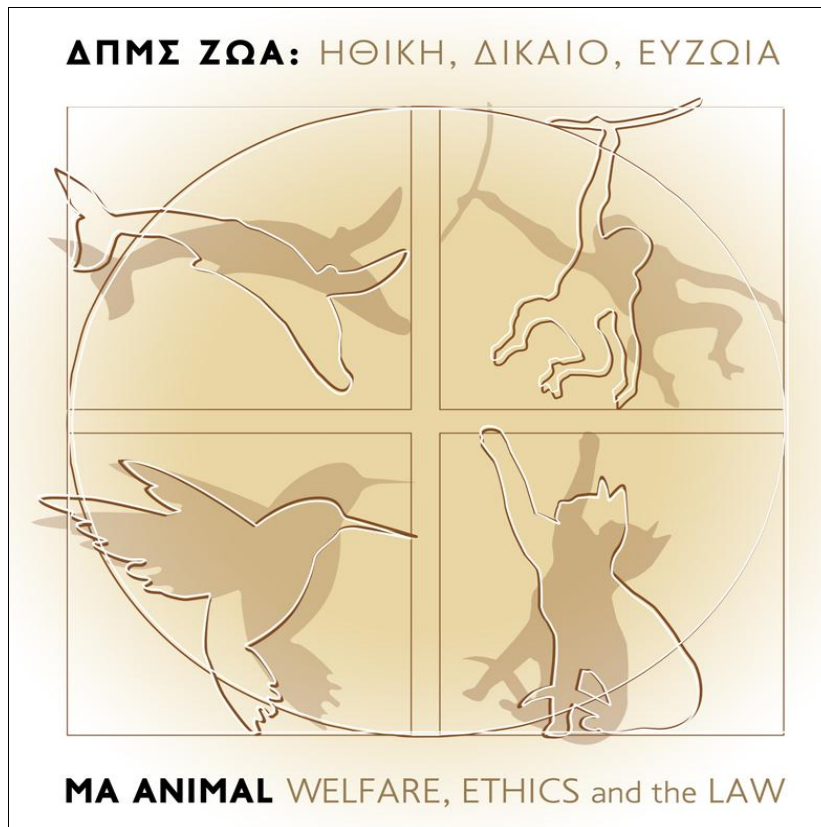
Φιλόθεος-Φώτιος Μαρούδας	Διδάκτωρ	Διδάσκων του ΔΠΜΣ: «Ζώα: Ηθική, Δίκαιο, Ευζωία» Τμήματος Φιλοσοφίας ΕΚΠΑ & Ελληνικού Ινστιτούτου Παστέρ
Γεώργιος Αραμπατζής	Μέλος ΔΕΠ (Καθηγητής)	Τμήμα Φιλοσοφίας, ΕΚΠΑ Διδάσκων του ΔΠΜΣ: «Ζώα: Ηθική, Δίκαιο, Ευζωία» Τμήματος Φιλοσοφίας ΕΚΠΑ & Ελληνικού Ινστιτούτου Παστέρ
Ευάγγελος Πρωτοπαπαδάκης	Μέλος ΔΕΠ (Καθηγητής)	Τμήμα Φιλοσοφίας, ΕΚΠΑ Διδάσκων του ΔΠΜΣ: «Ζώα: Ηθική, Δίκαιο, Ευζωία» Τμήματος Φιλοσοφίας ΕΚΠΑ & Ελληνικού Ινστιτούτου Παστέρ

Αθήνα, 24/03/2025

Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Φιλοσοφίας

Εκπόνηση Διπλωματικής Εργασίας για την απόκτηση
Διπλώματος Μεταπτυχιακών Σπουδών

Αλέξανδρος Σασαρώλης, © [2025] - Με την επιφύλαξη παντός δικαιώματος

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ & ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΠΑΣΤΕΡ

ΔΙΔΡΥΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ (ΔΠΜΣ) :
"ΖΩΑ: ΗΘΙΚΗ, ΔΙΚΑΙΟ, ΕΥΖΩΙΑ"

ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ ΕΤΟΣ : 2023-2024

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Όνοματεπώνυμο φοιτητή:	Αλέξανδρος Σασαρώλης
Αριθμός μητρώου:	7573132300030
Επιβλέπων καθηγητής:	Φιλόθεος-Φώτιος Μαρούδας, Διδάκτωρ
Θέμα διπλωματικής εργασίας:	«Θρησκευτικές αναφορές σχετικά με τις διατάξεις πρόνοιας και ευζωίας των ζώων: Ιστορική αναδρομή και σύγκριση με τις σύγχρονες πρακτικές»

ΜΕΛΗ ΤΡΙΜΕΛΟΥΣ ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ :

Φιλόθεος-Φώτιος Μαρούδας	Διδάκτωρ	Διδάσκων του ΔΠΜΣ: «Ζώα: Ηθική, Δίκαιο, Ευζωία» Τμήματος Φιλοσοφίας ΕΚΠΑ & Ελληνικού Ινστιτούτου Παστέρ
Γεώργιος Αραμπατζής	Μέλος ΔΕΠ (Καθηγητής)	Τμήμα Φιλοσοφίας, ΕΚΠΑ Διδάσκων του ΔΠΜΣ: «Ζώα: Ηθική, Δίκαιο, Ευζωία» Τμήματος Φιλοσοφίας ΕΚΠΑ & Ελληνικού Ινστιτούτου Παστέρ
Ευάγγελος Πρωτοπαπαδάκης	Μέλος ΔΕΠ (Καθηγητής)	Τμήμα Φιλοσοφίας, ΕΚΠΑ Διδάσκων του ΔΠΜΣ: «Ζώα: Ηθική, Δίκαιο, Ευζωία» Τμήματος Φιλοσοφίας ΕΚΠΑ & Ελληνικού Ινστιτούτου Παστέρ

Αθήνα, 24/03/2025

*The greatness of a nation
and its moral progress
can be judged by the way
its animals are treated*
~ **Mahatma Gandhi**

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Αναμφισβήτητα η θρησκεία έχει ασκήσει καταλυτική επιρροή σε κάθε όψη του κοινωνικού βίου. Η μεταχείριση των ζώων από τους ανθρώπους δεν εξαιρείται από τη σφαίρα αυτής της επιρροής. Στην παρούσα εργασία γίνεται μια προσπάθεια να εντοπιστούν θρησκευτικές αναφορές σχετικά με τις διατάξεις πρόνοιας των ζώων, παρουσιάζοντας τις ιστορικές εξελίξεις και τις μεταβολές στις πρακτικές και στις αντιλήψεις αναφορικά με την ευζωία τους. Εν συνεχεία, πραγματοποιείται μια σύγκριση ανάμεσα σε αυτές τις παραδοσιακές προσεγγίσεις και τις σύγχρονες πρακτικές και νομικές διατάξεις γύρω από την ευζωία των ζώων, αναλύοντας πώς οι θρησκευτικές αξίες επηρεάζουν και διαμορφώνουν τις σημερινές κοινωνικές και νομικές δομές. Φανερόνται οι πρόοδοι που έχουν σημειωθεί στον τομέα αυτό, καθώς και οι προκλήσεις και τα προβλήματα που παραμένουν. Μέσα από αυτή την ανάλυση, επιδιώκεται να αναδειχθεί πώς οι θρησκευτικές παραδόσεις επηρέασαν και συνεχίζουν να επηρεάζουν την αντίληψη και την πρακτική της φροντίδας των ζώων στις σύγχρονες κοινωνίες.

Μέσα από αναφορές σε ιερά κείμενα των μεγάλων θρησκειών του κόσμου, όπως είναι ο Χριστιανισμός, ο Ινδουισμός και ο Βουδισμός, η εργασία καταλήγει σε συμπεράσματα που αναδεικνύουν τη σημασία της κατανόησης των θρησκευτικών πηγών για τη διαμόρφωση μιας πιο ηθικής και βιώσιμης προσέγγισης προς την ευζωία των ζώων, υποδεικνύοντας πιθανούς τρόπους βελτίωσης των υφιστάμενων πρακτικών βάσει των θρησκευτικών διδαγμάτων. Τέλος, η εργασία αναδεικνύει τις προκλήσεις και τις προοπτικές για την επίτευξη βέλτιστων συνθηκών ευζωίας για τα ζώα στις μέρες μας, λαμβάνοντας υπόψη τόσο τις θρησκευτικές παραδόσεις όσο και τις σύγχρονες αντιλήψεις περί δικαιωμάτων των ζώων.

ΛΕΞΕΙΣ - ΚΛΕΙΔΙΑ

Χριστιανισμός, Ινδουισμός, Βουδισμός, Παλαιά Διαθήκη, Καινή Διαθήκη, θρησκεία, ζώα, ηθική, ευζωία, κρεοφαγία, ευαισθητοποίηση

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	7
2. Η ΠΕΡΙ ΖΩΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ	8
2.1. Η ΠΑΛΑΙΑ ΔΙΑΘΗΚΗ.....	8
2.1.1. ΓΕΝΕΣΙΣ.....	8
2.1.2. ΛΕΥΙΤΙΚΟΝ.....	14
2.1.3. ΑΡΙΘΜΟΙ.....	19
2.1.4. ΔΕΥΤΕΡΟΝΟΜΙΟΝ.....	21
2.1.5. ΨΑΛΜΟΙ	26
2.2. Η ΚΑΙΝΗ ΔΙΑΘΗΚΗ	32
3. Η ΠΕΡΙ ΖΩΩΝ ΙΝΔΟΥΙΣΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ	36
3.1. Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΑΧΙΜΣΑ (Ahimsa)	36
3.2. ΜΠΑΓΚΑΒΑΝΤ-ΓΚΙΤΑ (Bhagavad-Gita)	37
4. Η ΠΕΡΙ ΖΩΩΝ ΒΟΥΔΙΣΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ	46
4.1. ΣΟΥΤΡΕΣ	46
4.2. ΚΑΡΜΑ ΚΑΙ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ	52
4.3. Ο ΔΙΑΛΟΓΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΣΥΜΠΟΝΙΑΣ (Metta Bhavana).....	53
5. Η ΕΥΖΩΙΑ ΣΗΜΕΡΑ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ ΤΗΣ.....	54
5.1. ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ ΚΑΙ ΕΥΖΩΙΑ ΤΩΝ ΖΩΩΝ	54
5.2. ΑΝΤΙΚΤΥΠΟΣ ΤΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑΣ ΚΡΕΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΕΥΖΩΙΑ.....	56
5.3. ΠΕΡΙΘΩΡΙΑ ΒΕΛΤΙΩΣΗΣ	57
6. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	58
6.1. ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΤΩΝ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΝ ΑΠΟΨΕΩΝ.....	58
6.2. ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΠΟΥ ΕΜΜΕΝΟΥΝ.....	59
6.3. Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΥΖΩΙΑ	60
7. ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	62
8. ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	65

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η σχέση μεταξύ ανθρώπων και ζώων αποτελεί διαχρονικά ένα σύνθετο ζήτημα που άπτεται τόσο της ηθικής όσο και της κοινωνικής οργάνωσης. Η θρησκεία, ως ένας από τους σημαντικότερους πυλώνες των πολιτισμών ανά τον κόσμο και ανά τους αιώνες, έχει διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση των αντιλήψεων και των πρακτικών που αφορούν την ευζωία των ζώων. Από τις αρχαίες θρησκευτικές παραδόσεις έως τα σύγχρονα θρησκευτικά δόγματα, η μεταχείριση των ζώων εντάσσεται σε ένα πλέγμα ηθικών κανόνων και αξιών που ποικίλλουν ανάλογα με την πολιτισμική και θρησκευτική συγκυρία. Σε πολλές θρησκείες, τα ζώα αντιμετωπίζονται όχι μόνο ως μέσα προς όφελος του ανθρώπου, αλλά και ως όντα που χρήζουν ιδιαίτερης προσοχής και φροντίδας. Αυτές οι αναφορές και οι διατάξεις πρόνοιας παρουσιάζουν έντονο ενδιαφέρον, καθώς αντανακλούν αντιλήψεις για την ηθική ευθύνη των ανθρώπων απέναντι στα ζώα, και αναδεικνύουν τον ρόλο της θρησκείας στη διαμόρφωση μιας ισορροπημένης σχέσης μεταξύ των δύο.

Στην παρούσα εργασία, διερευνώνται οι θρησκευτικές αναφορές σχετικά με την ευζωία και την προστασία των ζώων, αναλύοντας τη διαχρονική τους εξέλιξη. Μέσα από μια ιστορική αναδρομή, εξετάζονται οι διαφορετικές προσεγγίσεις που υιοθετήθηκαν από τις μεγάλες θρησκείες του κόσμου, και εν συνεχεία επιχειρείται μια σύγκριση αυτών με τις νομοθεσίες και τις πρακτικές που επικρατούν στην εποχή μας. Ιδιαίτερη έμφαση αποδίδεται στον τρόπο με τον οποίο οι θρησκευτικές αξίες επηρεάζουν τις αντιλήψεις σχετικά με την αντιμετώπιση των ζώων από τους ανθρώπους στις σύγχρονες κοινωνίες. Επιπροσθέτως, θα γίνουν αναφορές και στη συσχέτιση που υπάρχει ανάμεσα στην ευζωία των ζώων και στο γεγονός ότι το κρέας αποτελεί βασικό στοιχείο της ανθρώπινης διατροφής από την απαρχή της εμφάνισης του είδους μας.

Στόχος της παραπάνω ανάλυσης είναι να φωτίσει τις ομοιότητες και τις διαφορές ανάμεσα στις θρησκευτικές και σύγχρονες αντιλήψεις, καθώς και να αναδείξει τα σημεία όπου η θρησκεία μπορεί να συμβάλει στην ενίσχυση των ηθικών και νομικών πλαισίων για τη βελτίωση της ευζωίας των ζώων.

2. Η ΠΕΡΙ ΖΩΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

2.1. Η ΠΑΛΑΙΑ ΔΙΑΘΗΚΗ

2.1.1. ΓΕΝΕΣΙΣ

Ενόψει της καθοριστικής επίδρασης που έχει ασκήσει ιστορικά το θρησκευτικό φαινόμενο σε κάθε πτυχή της ανθρώπινης ζωής, είναι αδύνατον να παραβλεφθεί η επιρροή που έχει επιφέρει το **ιουδαιοχριστιανικό κοσμοείδωλο** στην αντιμετώπιση των ζώων από τους ανθρώπους. Το παραδοσιακό χριστιανικό πρότυπο σχέσεων μεταξύ ανθρώπων και ζώων προέρχεται κυρίως από τα παρακάτω σχετικά χωρία της Παλαιάς Διαθήκης:

Γένεσις 1:26-28 – Η Δημιουργία του ανθρώπου

«Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ’ εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ’ ὁμοίωσιν, καὶ ἀρχετώσαν τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῶν κτηνῶν καὶ πάσης τῆς γῆς καὶ πάντων τῶν ἔρπετῶν τῶν ἐρπόντων ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, κατ’ εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν, ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς. Καὶ εὐλόγησεν αὐτούς ὁ Θεός, λέγων· Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε καὶ πληρώσατε τὴν γῆν καὶ κατακυριεύσατε αὐτῆς καὶ ἄρχετε τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ καὶ πάντων τῶν κτηνῶν καὶ πάσης τῆς γῆς καὶ πάντων τῶν ἔρπετῶν τῶν ἐρπόντων ἐπὶ τῆς γῆς.»

(Μετάφραση):

«Και εἶπε ὁ Θεός· ας φτιάξουμε τὸν ἄνθρωπο σύμφωνα με τὴν εἰκόνα τὴ δική μας καὶ τὴν ὁμοίωση, κι ας ἐξουσιάζει στὴς θάλασσας τὰ ψάρια, στὸν οὐρανοῦ τὰ πτηνά, στὰ ζῶα καὶ γενικά σε ὅλη τὴ γῆ καὶ στὰ ἔρπετά που σέρνονται πάνω σε αὐτή. Δημιούργησε, λοιπόν, ὁ Θεός τὸν ἄνθρωπο σύμφωνα με τὴ δική του εἰκόνα, κατ’ εἰκόνα Θεοῦ τὸν δημιούργησε, τοὺς δημιούργησε ἄντρα καὶ γυναίκα. Τοὺς εὐλόγησε καὶ τοὺς εἶπε· να κάνετε πολλὰ παιδιά, ὥστε να πολλαπλασιαστεῖτε, να γεμίσετε τὴ γῆ καὶ να κυριαρχήσετε σε αὐτή καὶ να ἐξουσιάζετε στὴς θάλασσας τὰ ψάρια, στὸν οὐρανοῦ τὰ πτηνά καὶ σε κάθε ζῶο που κινεῖται πάνω στὴ γῆ.»

Σύμφωνα με τα παραπάνω, ο άνθρωπος αναδεικνύεται σε κυρίαρχο της γης και εξουσιαστή των ζώων. Ασφαλώς υπάρχουν στις Γραφές και αναφορές που παραπέμπουν σε ένα διαφορετικό κοσμοείδωλο, όπου ο άνθρωπος κηδεμονεύει τα ζώα ως οικονόμος ολόκληρης της Δημιουργίας και αυτά τα εδάφια θα αναλυθούν στη συνέχεια. Ωστόσο η βασική χριστιανική θέση συνίσταται στην βαθειά **οντολογική διαφορά**¹ μεταξύ ανθρώπου και ζώων, μια διαφορά που δίνει το θεόθεν δικαίωμα στον άνθρωπο να κυριαρχήσει επί των ζώων. Θα μπορούσε κάποιος εύκολα να σκεφτεί ότι μια τέτοια ιδεολογική θέση, κυριαρχίας δηλαδή και επιβολής και όχι κηδεμονίας και οικονομίας, δεν μπορεί παρά να επηρέασε ιστορικά την στάση του χριστιανού ανθρώπου απέναντι στα ζώα. Πράγματι, παρατηρώντας τις σύγχρονες κοινωνίες ανά τον κόσμο, η πλειοψηφία των ατόμων του ανθρώπινου είδους φαίνεται να έχει υιοθετήσει την παραπάνω θέση. Αδιαμφισβήτητα, ο άνθρωπος κυριαρχεί επί των ζώων και αυτό γίνεται φανερό όταν παρατηρήσει κανείς ότι σε κάθε χώρα του πλανήτη οι άνθρωποι εκτρέφουν ζώα όχι μόνο για το κρέας τους αλλά και για άλλα προϊόντα όπως το γάλα, το μαλλί και το δέρμα τους.

Ωστόσο, υπάρχουν μερικά σημαντικά γεγονότα που παραβλέπονται. Αρχικά, είναι γνωστό ότι οι άνθρωποι ασχολούνται με την κτηνοτροφία για περισσότερα από 12.000 χρόνια, πράγμα το οποίο σημαίνει ότι οι άνθρωποι εξουσιάζουν τα ζώα πολύ πριν την εμφάνιση κάποιας οργανωμένης θρησκείας. Σύμφωνα με ποικίλες ιστορικές πηγές, από την αυγή της Νεολιθικής Εποχής (περίπου 10.000 χρόνια π.Χ.)² οι άνθρωποι αρχίζουν να εγκαταλείπουν τη νομαδική ζωή και αρχίζουν να στρέφονται προς την γεωργία και την κτηνοτροφία. Από την άλλη πλευρά, σύμφωνα με τους Tremper Longman III και Raymond B. Dillard, η συγγραφή των κειμένων που απαρτίζουν την Παλαιά Διαθήκη χρονολογείται ότι ξεκινάει περίπου τον 15^ο αιώνα π.Χ. και ότι αποκτά την τελική της μορφή περίπου τον 5^ο αιώνα π.Χ.³ Εδώ διαφαίνεται και η πρώτη αντιδιαστολή με την προαναφερόμενη θέση η οποία υποστηρίζει ότι τα παραπάνω χωρία της Γενέσεως επηρεάζουν την στάση των ανθρώπων απέναντι στα ζώα τοποθετώντας τον άνθρωπο εξουσιαστή αυτών. Καταπώς φαίνεται οι άνθρωποι ελέγχουν τα ζώα και την εκτροφή τους και απολαμβάνουν τα προϊόντα τους χιλιάδες χρόνια πριν από την έναρξη της συγγραφής της Παλαιάς Διαθήκης. Υπό το φως αυτών των πληροφοριών, η άποψη ότι οι Γραφές επηρέασαν ιστορικά την συμπεριφορά των ανθρώπων ως προς τα ζώα δεν

¹ Αγγελιδάκης Ι., *Το Θαυμαστό Γεγονός της Δημιουργίας: Το έν-λογο του ανθρώπου και το ά-λογο των ζώων*, (Αθήνα - Αποστολική Διακονία: Εκδόσεις Σαΐτης, 2018)

² Barry Cunliffe, *The Oxford Illustrated Prehistory of Europe* (Oxford: Oxford University Press, 1994), p.136

³ Tremper Longman III & Raymond B. Dillard, *An Introduction to the Old Testament: Second Edition*, (Michigan: Zondervan, 2009), p.67

φαίνεται να είναι εντελώς λανθασμένη, αλλά φαίνεται να χάνει μερική από την αρχική της βαρύτητα. Μια δεύτερη σχετική παρατήρηση που προκαλεί ενδιαφέρον προκύπτει όταν αναγνώσει κανείς τις ακριβώς επόμενες από τις παραπάνω προτάσεις που αναγράφονται στο Βιβλίο της Γενέσεως:

Γένεσις 1:29-30 – Διατροφή ανθρώπων και ζώων

«Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Ἴδου δέδωκα ὑμῖν πάντα χόρτον σπόριμον σπείρον σπέρμα, ὃ ἐστὶν ἐπάνω πάσης τῆς γῆς, καὶ πᾶν ξύλον, ὃ ἔχει ἐν ἑαυτῷ καρπὸν σπέρματος σπορίμου, ὑμῖν ἔσται εἰς βρῶσιν· καὶ πᾶσι τοῖς θηρίοις τῆς γῆς καὶ πᾶσι τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ καὶ παντὶ ἔρπετῷ ἐρπόντι ἐπὶ τῆς γῆς, ὃ ἔχει ἐν ἑαυτῷ ψυχὴν ζωῆς, καὶ πάντα χόρτον χλωρὸν εἰς βρῶσιν. Καὶ ἐγένετο οὕτως.»

(Μετάφραση):

«Και εἶπε ο Θεός· Ἴδού, σας δίνω όλα τα φυτά που βγάζουν σπόρους ἐπάνω στη γη καθώς και όλα τα δέντρα που ἔχουν καρπούς γεμάτους σπόρους, αυτά είναι για τροφή σας· και όλα τα χλωρά χόρτα τα δίνω για τροφή στα ζώα της γης, σε ὅσα πετούν στον ουρανό και σε ὅσα ἔρπουν στη γη και ἔχουν ζωή. Και ἔτσι και ἐγένετο.»

Ὅπως φαίνεται παραπάνω, είναι ξεκάθαρο πως σύμφωνα με την Παλαιά Διαθήκη, **ο Θεός χρήζει τον άνθρωπο καρποφάγο. Μόνο οι καρποί των δέντρων και οι σπόροι των φυτῶν προορίζονται για κατανάλωση ἀπὸ τους ἀνθρώπους.** Τα υπόλοιπα μέρη των φυτῶν ὅπως και τα φυτά που δεν ἔχουν σπόρους προορίζονται για βρώση ἀπὸ τα ζῶα⁴. Δεδομένου ὅτι το ποσοστὸ πληθυσμοῦ το οποίο δεν καταναλώνει κρέας στη διατροφή του είναι μικρότερο ἀπὸ 10% παγκοσμίως⁵, προκύπτει ἕνα εὐλογο ἐρώτημα: Ἀν εἶναι ορθή ἡ ἀπόψη ὅτι οὗτοι οὗτοι ἔχουν ἐπηρεάσει τὴν κοινὴ γνώμη των ἀνθρώπων, και ἐιδικά ὅσον ἀφορὰ τὴν στάση τους πρὸς τα ζῶα, τότε γιατί δεν ἔχουν ἐπηρεαστεῖ ἀναλογικά και οὗτοι οὗτοι διατροφικὴς τους συνήθειες;

Συμπερασματικά, φαίνεται ὅτι οὗτοι οὗτοι προσφέρουν συγκεκριμένες κατευθύνσεις για τὴν διατροφή των ἀνθρώπων και τὴν σχέση τους με τα ζῶα, ὀρίζοντας τον ἀνθρώπο ὡς καρποφάγο και καθιστώντας τους καρπούς και τους σπόρους ὡς κύρια ἀντικείμενα για τὴν τροφή του. Ὅστόσο, ἐνῶ οὗτοι οὗτοι ἀνθρώποι συχνά ἀναγνωρίζουν και

⁴ Χατζηχαμπῆς Α. "Ἡ θέση των ζῶων στην Ὀρθοδοξία" *Πεμπτουςία* (2017), doi: <https://www.pemptousia.gr/2017/10/i-thesi-ton-zoon-stin-orthodoxia>

⁵ Winston J. Craig et al, "The Safe and Effective Use of Plant-Based Diets with Guidelines for Health Professionals", *Nutrients* 2021, 13(11), 4144, (2021), doi: <https://doi.org/10.3390/nu13114144>

ακολουθούν τα εδάφια που τους δίνουν την κυριαρχία επί της γης και των ζώων – όπως φαίνεται στο χωρίο όπου ο Θεός τους καλεί να «εξουσιάζουν στα ψάρια της θάλασσας, στα πουλιά του ουρανού και σε όλα τα ζώα που κινούνται πάνω στη γη» – δεν υπάρχει ανάλογη τήρηση της εντολής σχετικά με την διατροφή τους.

Αυτό το γεγονός ενδεχομένως υποδεικνύει ότι οι άνθρωποι επιλέγουν να δώσουν μεγαλύτερη έμφαση στα στοιχεία των Γραφών που τους ευνοούν ή που συμφωνούν με τις υπάρχουσες κοινωνικές δομές και συνήθειες, ενώ, παράλληλα, τείνουν να αγνοούν ή να παραβλέπουν άλλες κατευθύνσεις που ενδέχεται να απαιτούν πιο ριζικές αλλαγές στη συμπεριφορά τους. Μπορεί λοιπόν να υποστηριχθεί ότι υπάρχει μια επιλεκτική προσέγγιση στην ερμηνεία και εφαρμογή των Γραφών, η οποία ευθυγραμμίζεται περισσότερο με τις σύγχρονες κοινωνικές συνήθειες, κάτι που τονίζει το στοιχείο της ανθρώπινης ιδιοτέλειας. Αυτή η επιλεκτική προσέγγιση των Γραφών ενδέχεται να αντικατοπτρίζει μια βαθύτερη ανθρώπινη τάση να προσαρμόζονται οι θρησκευτικές ή ηθικές αρχές στις ανάγκες και τις επιθυμίες της καθημερινής ζωής. Ειδικότερα, μπορεί να υποστηριχθεί ότι οι άνθρωποι, σε πολλές περιπτώσεις, δίνουν προτεραιότητα σε εκείνα τα στοιχεία που εξυπηρετούν τις επιθυμίες και τις απολαύσεις τους, ακόμα και όταν αυτές έρχονται σε αντίθεση με τις αρχικές χριστιανικές κατευθύνσεις. Αυτό ίσως υποδηλώνει μια ανθρώπινη διάθεση προς την εξυπηρέτηση προσωπικών ή συλλογικών συμφερόντων, χωρίς να ακολουθούνται πάντα πιστά οι ηθικές προτροπές των Γραφών, ειδικά όταν αυτές απαιτούν θυσίες ή αλλαγές στις διατροφικές ή άλλες ανθρώπινες συνήθειες.

Σε αυτό το σημείο είναι πρόπον να γίνει μια αναφορά στη συσχέτιση ανάμεσα στην κρεοφαγία και την ευζωία των ζώων μέσω μερικών ιστορικών αναδρομών. Από τότε που εμφανίστηκε ο άνθρωπος στη γη, βρίσκεται σε διαρκή αλληλεπίδραση με τα ζώα γύρω του. Ενώ στα προϊστορικά χρόνια η σχέση τους περιοριζόταν σε αυτή του θηρευτή και του θηράματος, σήμερα τα πράγματα έχουν αλλάξει σε μεγάλο βαθμό. Παρόλο που η σχέση ανάμεσα στον κυνηγό και την λεία του εξακολουθεί να υπάρχει ακόμα, δεν είναι αυτή που κυριαρχεί στην εποχή μας. Σήμερα τα ζώα που έρχονται σε επαφή με τον άνθρωπο ανήκουν ως επί το πλείστον στις εξής δύο κατηγορίες: αυτή των κατοικίδιων ζώων συντροφιάς και αυτή των εκτρεφόμενων ζώων προς εκμετάλλευση. Ενώ στην πρώτη κατηγορία φαίνεται να έχει μεταβληθεί η στάση των ανθρώπων δείχνοντας μια περισσότερο συμπνετική και κηδεμονική προσέγγιση προς αυτά, δεν φαίνεται να ισχύει το ίδιο για τα είδη της δεύτερης κατηγορίας. Φαίνεται μάλιστα πως η κτηνοτροφία και η ζωική εκμετάλλευση αυξάνονται με την πάροδο του χρόνου. Είναι μάλλον εύκολο να προσεγγιστεί ιστορικά το ζήτημα της ευζωίας των ζώων συντροφιάς.

Στον αντίποδα όμως, θα μπορούσε κάποιος να αναρωτηθεί πως είναι δυνατόν να γίνεται λόγος για την ευζωία των ζώων που εκτρέφονται με στόχο τη σφαγή και την αξιοποίηση του σώματός τους προς κατανάλωση. Ένα όμως είναι σίγουρο: ανεξάρτητα από τον σκοπό της εκτροφής τους, οι συνθήκες διαβίωσης όπως και οι συνθήκες θανάτωσης των συγκεκριμένων ζώων έχουν περιθώρια βελτίωσης. Εκεί έγκειται και το ζήτημα της ευζωίας τους και θα εξεταστεί στη συνέχεια με ποιο τρόπο οι Γραφές μπορούν να συμβάλουν σε αυτή.

Πριν προχωρήσουμε στα υπόλοιπα βιβλία της Παλαιάς Διαθήκης, υπάρχει ακόμα μια αναφορά στο βιβλίο της Γενέσεως η οποία αντικατοπτρίζει την ιδιαίτερη μέριμνα του Θεού τόσο για τα ζώα όσο και για τους ανθρώπους:

Γένεσις 6:17-22 – Η Σωτηρία από τον κατακλυσμό

«Εγώ δέ, ιδού έπάγω τόν κατακλυσμόν, ύδωρ επί τήν γήν καταφθειραι πᾶσαν σάρκα, έν ἧ έστι πνεῦμα ζωῆς, ύποκάτω τοῦ ούρανοῦ· και ὅσα εάν ἧ επί τῆς γῆς, τελευτήσει. Καί στήσω τήν διαθήκην μου μετά σου· είσελεύση δέ είς τήν κιβωτόν, σὺ και οἱ υιοί σου και ἡ γυνή σου και αἱ γυναῖκες τῶν υἱῶν σου μετά σου. Και από πάντων τῶν κτηνῶν και από πάντων τῶν έρπετῶν και από πάντων τῶν θηρίων και από πάσης σαρκός, δύο δύο από πάντων είσάξεις είς τήν κιβωτόν, ἵνα τρέφης μετά σεαυτοῦ· ἄρσεν και θῆλυ ἔσονται. Από πάντων τῶν όρνέων τῶν πετεινῶν κατά γένος, και από πάντων τῶν κτηνῶν κατά γένος, και από πάντων τῶν έρπετῶν τῶν έρπόντων επί τῆς γῆς κατά γένος αὐτῶν, δύο δύο από πάντων είσελεύσονται πρὸς σέ τρέφεσθαι μετά σου, ἄρσεν και θῆλυ. Σὺ δέ λήψη σεαυτῶ από πάντων τῶν βρωμάτων, ἃ ἔδεσθε, και συνάξεις πρὸς σεαυτόν, και ἔσται σοι και εκείνοις φαγεῖν. Και έποίησε Νῶε πάντα, ὅσα ένετείλατο αὐτῶ Κύριος ὁ Θεός, οὔτως έποίησε.»

(Μετάφραση):

«Εγώ θα φέρω κατακλυσμό νερών για να καταστρέψω κάθε σάρκινο ον, που έχει πνοή ζωής. Καθετί που υπάρχει πάνω στη γη θα πεθάνει. Με εσένα όμως θα συνάψω την διαθήκη μου· θα μπεις στην κιβωτό εσύ και μαζί σου οι γιοί σου, η γυναίκα σου και οι γυναίκες των γιών σου. Επίσης μαζί σου στην κιβωτό θα μπουν από ένα ζευγάρι από όλα τα ζώα, όλα τα όντα, για να επιζήσουν μαζί σου, ένα αρσενικό και ένα θηλυκό. Ένα ζευγάρι από όλα τα είδη των πτηνών, των κτηνών και των ερπετών της γης θα έρθουν μαζί σου

στην κιβωτό για να επιζήσουν. Πάρε κάθε είδους τροφή και αποθήκευσέ τες μαζί σου για να τρώτε εσύ κι εκείνα. Και ο Νώε έκανε ακριβώς όλα όσα τον διέταξε ο Θεός.»

Σύμφωνα με το παραπάνω απόσπασμα της Βίβλου, έπειτα από την διαπίστωση της ηθικής πτώσης του ανθρώπου και της αύξησης της κακίας στις ανθρώπινες σχέσεις, ο Θεός αποφασίζει την εξολόθρευση του ανθρώπου, καθώς και όλων των ζώων, ερπετών και πτηνών που είχε δημιουργήσει. Παρόλα αυτά, η πρόθεση του Θεού δεν είναι να χαθεί εντελώς το ανθρώπινο είδος, ούτε ολόκληρο το ζωικό βασίλειο και έτσι καλεί τον Νώε και του αναθέτει να κατασκευάσει μια κιβωτό στην οποία θα περισώσει το είδος των ανθρώπων αλλά και όλα τα ζώα της Δημιουργίας. Δίνει σαφείς εντολές στον Νώε για το πώς ακριβώς θα κατασκευαστεί η κιβωτός αλλά και για τον ακριβή αριθμό ζευγαριών από ζώα, πτηνά και ερπετά που θα μπούνε μέσα. Με τον τρόπο αυτό, έπειτα από τον κατακλυσμό, διασώθηκαν δείγματα από όλα τα ζώα, αποδεικνύοντας έτσι την ξεχωριστή φροντίδα του Θεού για αυτά και την **ισάξια θέση** που τους αποδίδει με τον άνθρωπο. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει και το περιστατικό της χρησιμοποίησης από τον Νώε των δύο πτηνών, ώστε να μπορέσει να διαπιστώσει εάν η στάθμη του νερού είχε υποχωρήσει επαρκώς και έτσι να μπορούσε να θεωρεί τη γη και πάλι κατοικήσιμη. Μόνο όταν το περιστέρι επέστρεψε κρατώντας στο ράμφος του ένα φύλλο ελιάς, αντιλήφθηκε ο Νώε ότι τα νερά άρχισαν να υποχωρούν και, όταν πια το περιστέρι δεν επέστρεψε καθόλου, κατάλαβε ότι είναι πλέον καιρός όλοι οι κάτοικοι της κιβωτού να βγουν έξω. Τούτο συνέβη έπειτα από την αντίστοιχη οδηγία του Θεού και την επανάληψη της εντολής που ο ίδιος είχε δώσει στο πρώτο κεφάλαιο της Γενέσεως, αφού, δηλαδή, βγουν τα ζώα έξω, να αρχίσουν να πολλαπλασιάζονται και να εξαπλώνονται και πάλι πάνω στη γη.

2.1.2. ΛΕΥΙΤΙΚΟΝ

Το περιεχόμενο του βιβλίου «Λευιτικόν» συνιστά μια συλλογή λεπτομερών θυσιαστικών τυπικών και διατάξεων σχετικά με τα καθήκοντα του Ιερατείου. Αν και για τον σύγχρονο άνθρωπο τα περίπλοκα τελετουργικά φαίνονται ξένα ή και, ως ένα βαθμό, βάρβαρα, για τους ανθρώπους της εποχής είχαν μεγάλη σημασία, γιατί προσέφεραν τη δυνατότητα αποκατάστασης της σχέσης τους με τον Θεό που διαταράσσονταν με την αμαρτία. Η σφαγή του ζώου από τη μια μεριά εκφράζει το μη αναστρέψιμο χαρακτήρα της βλάβης που προκλήθηκε με την αμαρτία, καθώς πάντα παραμένει ένας πόνος και η αποκατάσταση δεν μπορεί να είναι πλήρης· και από την άλλη δηλώνει την ετοιμότητα του ανθρώπου να κάνει μια νέα αρχή, προσφέροντας κάτι από την περιουσία του, χάνοντας δηλαδή ένα μέρος από τη δύναμή του, η κατάχρηση της οποίας συνιστά την αμαρτία ⁶.

Δεν θα επεκταθούμε ιδιαίτερα στο θέμα, δεδομένου ότι οι θυσίες ζώων, παρότι αποτελούσαν μία αρχαία τελετουργία και ήταν πολύ διαδεδομένες σε πολλούς αρχαίους πολιτισμούς, καταργήθηκαν σε ό,τι αφορά τον χριστιανισμό με τη διδασκαλία του Χριστού και την Καινή Διαθήκη. Συγκεκριμένα, με την έλευση του Ιησού και της θυσίας Του για τον κόσμο, έχουμε την υπέρβαση της ανάγκης των ανθρώπων να θυσιάζουν ζώα προς τον Θεό, γιατί η ίδια η θυσία του Υιού Του αποτελεί την απαρχή της σωτηρίας του ανθρώπου.

Το συγκεκριμένο βιβλίο, επομένως, δεν επικεντρώνεται ειδικά στην ευζωία των ζώων όπως την αντιλαμβανόμαστε σήμερα. Ωστόσο, περιλαμβάνει διατάξεις που αντικατοπτρίζουν μια αντίληψη σεβασμού προς τα ζώα, ιδιαίτερα σε σχέση με την ιερότητα της ζωής και τον κατάλληλο τρόπο θυσίας τους. Ακολουθούν μερικά χαρακτηριστικά χωρία:

[Λευιτικόν 17:3-4 - Απαγόρευση αυθαίρετων σφαγών](#)

«Ἄνθρωπος τῶν υἰῶν Ἰσραὴλ ἢ τῶν προσηλύτων τῶν προσκειμένων ἐν ὑμῖν, ὃς ἂν σφάξῃ μόσχον ἢ πρόβατον ἢ αἴγα ἐν τῇ παρεμβολῇ καὶ ὃς ἂν σφάξῃ ἔξω τῆς παρεμβολῆς, καὶ ἐπὶ τὴν θύραν τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου μὴ ἐνέγκῃ, ὥστε ποιῆσαι αὐτὸ εἰς ὄλοκαύτωμα ἢ σωτήριον Κυρίῳ δεκτὸν εἰς ὁσμὴν εὐωδίας, καὶ ὃς ἂν σφάξῃ ἔξω καὶ ἐπὶ τὴν θύραν τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου μὴ ἐνέγκῃ αὐτό, ὥστε προσενέγκαι δῶρον τῷ Κυρίῳ ἀπέναντι τῆς σκηνῆς

⁶ Η Αγία Γραφή: Παλαιά και Καινή Διαθήκη, (Αθήνα: Ελληνική Βιβλική Εταιρεία, 1997), σελ. 123

Κυρίου, καὶ λογισθήσεται τῷ ἀνθρώπῳ ἐκείνῳ αἷμα· αἷμα ἐξέχεεν, ἐξολοθρευθήσεται ἡ ψυχὴ ἐκείνη ἐκ τοῦ λαοῦ αὐτῆς.»

(Μετάφραση):

«Ὅποιος ἀπὸ τους Ἰσραηλίτες ἢ τους ξένους που ζουν ἀνάμεσά σας σφάζει μοσχάρι, πρόβατο ἢ κατσίκι μέσα στον καταυλισμὸ ἢ ἔξω ἀπὸ αὐτόν, καὶ δὲν το φέρει στὴν εἴσοδο τῆς Σκηνῆς του Μαρτυρίου γιὰ νὰ το προσφέρει ὡς ολοκαύτωμα ἢ ὡς θυσία σωτηρίας στὸν Κύριο, γιὰ νὰ γίνῃ δεκτὸ ὡς εὐωδιαστὴ προσφορά, καὶ ἀν κάποιος σφάζει ζῶο ἔξω ἀπὸ τὸν καταυλισμὸ καὶ δὲν το φέρει στὴν εἴσοδο τῆς Σκηνῆς του Μαρτυρίου, ὥστε νὰ το προσφέρει ὡς δῶρο στὸν Κύριο μπροστά στὴ Σκηνὴ Του, τότε αὐτὸς θὰ θεωρηθεῖ ἔνοχος ὡς ἂν ἔχῃσε αἷμα ἀνθρώπου· καὶ αὐτὸς που ἔχῃσε αἷμα ἀδίκῃ θὰ ἐξολοθρευθεῖ ἀπὸ τὸ λαὸ του.»

Σε αὐτὸ τὸ ἀπόσπασμα υπογραμμίζεται ἡ μηδενικὴ ἀνοχὴ στὶς αυθαίρετες θυσίες ἢ θανάτωση ζῶων ἐκτὸς τελετουργίας, καθὼς δίνεται ἡ ἐντολὴ νὰ μὴ θανατώνονται σύμφωνα με τὴν ἐλεύθερη βούληση τοῦ καθενὸς ἀλλὰ μόνον γιὰ ἱερούς σκοποὺς. Αὐτὴ ἡ διάταξη μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ἔνδειξη σεβασμοῦ πρὸς τὴ ζωὴ τῶν ζῶων μέσω τῆς ἀποτροπῆς τῆς ἀσκοπῆς θανάτωσης τους. Με τὸν τρόπο αὐτό, κάθε θυσία ἀποκτᾷ ἕνα ἱερὸ νόημα, υπογραμμίζοντας ὅτι ἡ ζωὴ τῶν ζῶων δὲν μπορεῖ νὰ ἀφαιρεθεῖ ἐλαφρὰ τὴ καρδιά, ἀλλὰ μόνον ὡς μέρος μιᾶς τελετουργικῆς πράξης που ἔχει θεσπιστεῖ καὶ καθαγιαστεῖ ἀπὸ τὸν Θεό. Αὐτὴ ἡ ἀυστηρότητα λειτουργεῖ ὡς ἕνας ἔμμεσος τρόπος νὰ περιοριστοῦν οἱ ἀσκοπες θυσίες καὶ οἱ τυχαῖες θανατώσεις, ἀναγνωρίζοντας στὰ ζῶα μιὰ ἐγγενῆ ἀξία.

Ἡ προϋπόθεση τῆς προσφοράς τῶν ζῶων στὸ θεσπισμένον ἱερὸ χῶρο (Σκηνὴ τοῦ Μαρτυρίου) τονίζει, ἐπίσης, ὅτι ἡ ζωὴ τοῦ ζῴου δὲν εἶναι ἀπλῶς ἕνα ἀντικείμενο που μπορεῖ νὰ διαχειρίζεται ὁ ἀνθρώπος κατὰ τὴν κρίση του. Ἀντίθετα, ἡ ζωὴ τοῦ ζῴου θεωρεῖται κάτι τόσο πολὺτιμο, που μπορεῖ νὰ προσφερθεῖ μόνον ὑπὸ τις κατάλληλες θρησκευτικὲς συνθήκες καὶ πάντα με ἕνα σκοπὸ που ξεπερνᾷ τὸν ἀνθρώπο. Με αὐτὴ τὴ ρύθμιση, ἀναγνωρίζεται ἡ ἱερότητα τῆς ζωῆς γενικῶς, ἐνθαρρύνοντας τοὺς πιστοὺς νὰ σέβονται καὶ νὰ ἐκτιμῶν κάθε μορφὴ ζωῆς⁷ που ἔχει δημιουργηθεῖ ἀπὸ τὸν Θεό. Ὁ θεσπισμένος χῶρος καὶ οἱ κανόνες ἀποδίδουν ἰδιαίτερο σεβασμὸ στὴ φύση τῆς θυσίας ὡς μιὰ τελετουργία που οφείλει νὰ γίνῃ με εὐσέβεια καὶ ταπεινότητα. Ἡ θανάτωση ἐνός ζῴου γίνῃται ἔτσι πράξη σεβασμοῦ καὶ ὄχι ἀπλῆς ἐκμετάλλευσης. Αὐτὴ ἡ θεώρηση

⁷ Μπαλατσούκας Σ., Διατριβὴ ἐπὶ Διδακτορία με τίτλο: *Οἱ Ἅγιοι καὶ τὸ φυσικὸ περιβάλλον* (Θεσσαλονίκη: 1996)

διαπαιδαγωγεί τους πιστούς να βλέπουν τα ζώα όχι ως πηγή κέρδους ή υλικών αγαθών, αλλά ως μέρος του ιερού κόσμου που μοιράζονται με τον άνθρωπο.

Λευιτικόν 17:10-14 - Απαγόρευση κατανάλωσης αίματος

«Καὶ ἄνθρωπος τῶν υἱῶν τοῦ Ἰσραὴλ ἢ τῶν προσηλύτων τῶν προσκειμένων ἐν ὑμῖν, ὃς ἂν φάγη πᾶν αἷμα, καὶ ἐπιστήσω τὸ πρόσωπόν μου ἐπὶ τὴν ψυχὴν τὴν ἐσθούσαν τὸ αἷμα καὶ ἀπολῶ αὐτὴν ἐκ τοῦ λαοῦ αὐτῆς· ἡ γὰρ ψυχὴ πάσης σαρκὸς αἷμα αὐτοῦ ἐστὶ, καὶ ἐγὼ δέδωκα αὐτὸ ὑμῖν ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου ἐξιλάσκεσθαι περὶ τῶν ψυχῶν ὑμῶν· τὸ γὰρ αἷμα αὐτοῦ ἀντὶ ψυχῆς ἐξιλάσεται. Διὰ τοῦτο εἶρηκα τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ· πᾶσα ψυχὴ ἐξ ὑμῶν οὐ φάγεται αἷμα, καὶ ὁ προσήλυτος ὁ προσκείμενος ἐν ὑμῖν οὐ φάγεται αἷμα. Καὶ ἄνθρωπος ἄνθρωπος τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ἢ τῶν προσηλύτων τῶν προσκειμένων ἐν ὑμῖν, ὃς ἂν θηρεύσῃ θήρευμα θηρίον ἢ πετεινόν, ὃ ἔσθεται, καὶ ἐκχεῖ τὸ αἷμα καὶ καλύψει αὐτὸ τῆ γῆ· ἡ γὰρ ψυχὴ πάσης σαρκὸς αἷμα αὐτοῦ ἐστὶ. καὶ εἶπα τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ· αἷμα πάσης σαρκὸς οὐ φάγεσθε, ὅτι ἡ ψυχὴ πάσης σαρκὸς αἷμα αὐτοῦ ἐστὶ· πᾶς ὁ ἐσθίων αὐτὸ ἐξολοθρευθήσεται.»

(Μετάφραση):

«Αν ένας Ισραηλίτης ή ξένος που ζει ανάμεσά τους φάει οποιοδήποτε κρέας με το αίμα του, εγώ θα στραφώ εναντίον του και θα τον αποκόψω από το λαό του· γιατί στο αίμα βρίσκεται η ζωή του σώματος. Γι' αυτό σας έδωσα εντολή να χύνετε το αίμα πάνω στο θυσιαστήριο, ώστε να χρησιμεύσει για την εξιλέωσή σας· το αίμα, που είναι ζωή, φέρνει τη συγχώρηση από την αμαρτία. Να πεις έτσι στους Ισραηλίτες ότι κανένας δεν επιτρέπεται να φάει αίμα, ούτε αυτός ούτε ξένος που μένει μαζί τους. Αν κάποιος Ισραηλίτης ή ξένος που ζει ανάμεσά τους, πιάσει στο κυνήγι ένα ζώο ή ένα πουλί, από εκείνα που επιτρέπεται να τρώγονται, πρέπει να χύσει το αίμα του και να το σκεπάσει με χώμα. Στο αίμα βρίσκεται η ζωή κάθε σώματος· γι' αυτό απαγορεύω στους Ισραηλίτες να τρώνε το αίμα· όποιος φάει αίμα, θα πρέπει ν' αποκλειστεί από το λαό του.»

Στο παραπάνω απόσπασμα υπογραμμίζεται η απαγόρευση της κατανάλωσης αίματος, διότι το αίμα θεωρείται ότι περιέχει τη ζωή του ζώου. Αυτή η απαγόρευση αντανακλά έναν σεβασμό για τη ζωή και τη σημασία της, καθώς το αίμα θεωρείται ιερό

και αφιερώνεται στον Θεό. Σύμφωνα με τη βιβλική κοσμοθεωρία, κάθε ζωντανό ον αποτελεί μέρος της Δημιουργίας του Θεού και, ως εκ τούτου, έχει μια ιερή υπόσταση. Απαγορεύοντας την κατανάλωση του αίματος, οι γραφές υπενθυμίζουν ότι η ζωή δεν ανήκει στον άνθρωπο, αλλά στον Θεό, και ότι κάθε φορά που ο άνθρωπος θυσιάζει ή καταναλώνει ένα ζώο, οφείλει να το κάνει με σεβασμό προς αυτή τη θεϊκή αρχή. Η συγκεκριμένη εντολή αποβλέπει στην καλλιέργεια μιας στάσης σεβασμού απέναντι στη ζωή γενικότερα. Η απαγόρευση της κατανάλωσης αίματος ενσωματώνει έμμεσα στοιχεία που σχετίζονται με την ευζωία των ζώων. Η αντιμετώπιση των ζώων με σεβασμό δεν εξαντλείται μόνο στην αποχή από την ωμή χρήση τους, αλλά περιλαμβάνει και την αποφυγή της ασέβειας προς την ίδια τη ζωή που ενσαρκώνουν. Αν και η βιβλική προσέγγιση δεν αναφέρεται ευθέως σε σύγχρονες έννοιες όπως η ευζωία, μπορούμε να διακρίνουμε μια πρώιμη έκφραση σεβασμού που επιτάσσει τη μη εκμετάλλευση του ζώου με αλόγιστο τρόπο.

Λευιτικόν 22 : 26-28 - Προστασία νεογέννητων ζώων

«Καὶ ἐλάλησε Κύριος πρὸς Μωυσῆν λέγων· μόσχον ἢ πρόβατον ἢ αἴγα, ὃς ἂν τεχθῆ, καὶ ἔσται ἐπτὰ ἡμέρας ὑπὸ τὴν μητέρα, τῇ δὲ ἡμέρᾳ τῇ ὀγδόῃ καὶ ἐπέκεινα δεχθήσεται εἰς δῶρα, κάρπωμα Κυρίῳ. Καὶ μόσχον καὶ πρόβατον, αὐτὴν καὶ τὰ παιδιά αὐτῆς, οὐ σφάξεις ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ.»

(Μετάφραση):

«Και ο Κύριος εἶπε στον Μωυσή· όταν γεννιέται ένα μοσχάρι, ένα αρνί ή ένα κασίκι, θα μένει μαζί με τη μητέρα του για επτά ημέρες. Από την ὀγδοη μέρα και μετά θα είναι ευπρόσδεκτο να προσφερθεί ως θυσία, που γίνεται με φωτιά στον Κύριο. Δεν επιτρέπεται να θυσιάζετε αγελάδα ή πρόβατο μαζί με το νεογνό τους την ίδια μέρα.»

Στο συγκεκριμένο απόσπασμα αναφέρεται ότι ένα νεογέννητο ζώο δεν μπορεί να θυσιαστεί πριν περάσουν επτά ημέρες από τη γέννησή του, καθώς επίσης ότι απαγορεύεται η θανάτωση μητέρας και νεογνού την ίδια ημέρα. Αυτή η διάταξη δείχνει μια ευαισθησία και προστασία για τα νεογέννητα και τις μητέρες τους, και παράλληλα υπαγορεύει στους ανθρώπους να αποφεύγουν την ακραία σκληρότητα. Επιπρόσθετα, η συγκεκριμένη εντολή επιτρέπει στις μητέρες και στα μικρά τους να έχουν τουλάχιστον ένα μικρό διάστημα σύνδεσης, βοηθώντας τους ανθρώπους να εκτιμήσουν τη σημασία των φυσικών δεσμών μεταξύ τους. Από θρησκευτική σκοπιά, αυτός ο κανόνας φαίνεται

να αναγνωρίζει την αξία της μητρικής φροντίδας, η οποία θεωρείται ιερή και για τους ανθρώπους.

Γενικότερα, στο βιβλίο «Λευιτικόν», οι τελετουργικές θυσίες παρουσιάζονται με μεγάλη λεπτομέρεια, προκειμένου να διασφαλιστεί ότι τα ζώα θυσιάζονται με τρόπο που αποδίδει τιμή στο γεγονός της θυσίας. Η προσοχή στη διαδικασία μπορεί να ερμηνευτεί ως μια μορφή σεβασμού για τα ζώα, αφού θεωρούνται μέρος της σχέσης του ανθρώπου με τον Θεό και όχι απλώς αντικείμενα χρήσης.

Παρόλο που αυτές οι διατάξεις δεν αφορούν άμεσα την «ευζωία» με τον σύγχρονο ορισμό της, αναδεικνύουν μια στάση σεβασμού προς τα ζώα ως Δημιουργήματα του Θεού των οποίων η ζωή έχει ιερή αξία.

2.1.3. ΑΡΙΘΜΟΙ

Στο βιβλίο «Αριθμοί» υπάρχει ένα χωρίο που προκαλεί ενδιαφέρον σχετικά με τη στάση του Χριστιανισμού απέναντι στην κακομεταχείριση των ζώων από τους ανθρώπους :

Αριθμοί 22:28-30 - Η διαμαρτυρία της όνου του Βαλαάμ

«Και ήνοιξεν ὁ Θεὸς τὸ στόμα τῆς ὄνου, καὶ λέγει τῷ Βαλαάμ· Τί ἐποίησά σοι, ὅτι πέπαικάς με τρίτον τοῦτο; Καὶ εἶπε Βαλαάμ τῇ ὄνῳ· Ὅτι ἐμπέπαιχάς μοι· καὶ εἶχον μάχαιραν ἐν τῇ χειρὶ, ἥδη ἂν ἐξεκέντησά σε. Καὶ λέγει ἡ ὄνος τῷ Βαλαάμ· Οὐκ ἐγὼ ἡ ὄνος σου, ἐφ' ἧς ἐπέβαινες ἀπὸ νεότητός σου ἕως τῆς σήμερον ἡμέρας; Μὴ ὑπεροράσει ὑπεριδοῦσα ἐποίησά σοι οὕτως; Ὁ δὲ εἶπεν· Οὐχί.»

(Μετάφραση):

«Και τότε ο Θεός έκανε το ζώο να μιλήσει, το οποίο είπε στον Βαλαάμ· Τί σου έκανα και με χτύπησες τρεις φορές ως τώρα; Και αποκρίθηκε ο Βαλαάμ· Με περιπαίζεις· και αν είχα στο χέρι μου μαχαίρι θα σε είχα σφάξει. Και είπε το γαϊδουράκι στον Βαλαάμ· Δεν είμαι εγώ το γαϊδούρι σου πάνω στο οποίο κάθεται από τη νεότητά σου μέχρι σήμερα; Σου συμπεριφέρθηκα ποτέ με αυτόν τρόπο; Και εκείνος απάντησε· Όχι.»

Το παραπάνω απόσπασμα αναφέρεται στην ιστορία του Βαλαάμ και του γαϊδουριού του, όπου το ζώο αποκτά τη δυνατότητα να μιλήσει με θεϊκή παρέμβαση και ρωτά τον Βαλαάμ γιατί το κακομεταχειρίζεται, εκφράζοντας έτσι μια μορφή δικαιολογημένης διαμαρτυρίας. Η θεϊκή επέμβαση που δίνει στο γαϊδουράκι φωνή ώστε να υπερασπιστεί τον εαυτό του είναι από μόνη της εντυπωσιακή και μπορεί να θεωρηθεί ένδειξη σεβασμού και μέριμνας για την καλή μεταχείριση των ζώων.

Το συγκεκριμένο απόσπασμα μπορεί να υποστηρίξει την ιδέα της ευζωίας των ζώων στο πλαίσιο της Παλαιάς Διαθήκης και της χριστιανικής παράδοσης. Το γαϊδουράκι, το οποίο μιλάει για να εκφράσει την αδικία που υφίσταται, προσδίδει μια ηθική διάσταση στη σχέση ανθρώπου - ζώου. Το γεγονός ότι το γαϊδούρι αντιλαμβάνεται τον πόνο και διαμαρτύρεται για τη μεταχείρισή του, μας οδηγεί στη σκέψη ότι τα ζώα είναι ικανά να νιώσουν πόνο, αδικία και κακομεταχείριση, καθιστώντας αναγκαία τη μέριμνα για την καλή τους μεταχείριση.

Η απόκριση του γαϊδουριού «δεν είμαι εγώ το γαϊδούρι σου πάνω στο οποίο κάθεται από τη νεότητά σου μέχρι σήμερα; Σου συμπεριφέρθηκα ποτέ με αυτόν τον τρόπο;» αναδεικνύει τη διαρκή και αφοσιωμένη υπηρεσία που προσφέρουν τα ζώα στους ανθρώπους. Μέσω αυτού του διαλόγου, υπογραμμίζεται η αμοιβαία σχέση που θα έπρεπε να υπάρχει ανάμεσα στον άνθρωπο και το ζώο: μια σχέση σεβασμού και αναγνώρισης της αξίας και της αφοσίωσης που τα ζώα επιδεικνύουν προς τον άνθρωπο.

Η αντίδραση του γαϊδουριού μπορεί να θεωρηθεί ότι φέρει έναν ηθικό και διδακτικό χαρακτήρα. Εφόσον το ζώο έχει εξυπηρετήσει πιστά τον κύριό του, η κακομεταχείριση εκ μέρους του Βαλαάμ φαίνεται ως αδικία. Αυτό μπορεί να ερμηνευτεί ως μια έμμεση αλλά σαφής επίπληξη προς την άδικη συμπεριφορά απέναντι στα ζώα. Το γεγονός ότι ο Θεός επεμβαίνει, δίνοντας στο γαϊδούρι τη φωνή για να εκφράσει τα δίκαιά του, υποδεικνύει ότι η κακομεταχείριση⁸ των ζώων δεν είναι ανεκτή στο πλαίσιο των αρχών της θεϊκής δικαιοσύνης.

Το συγκεκριμένο απόσπασμα μπορεί να ερμηνευτεί ως ένα θεμέλιο της χριστιανικής διδασκαλίας για την ευζωία των ζώων, καθώς μας καλεί να τα αντιμετωπίσουμε με σεβασμό και φροντίδα, λαμβάνοντας υπόψη τη δική τους «φωνή»⁹ και τις ανάγκες τους. Μέσω της θεϊκής επέμβασης, το μήνυμα που περνάει είναι ότι η αδικαιολόγητη βία και εκμετάλλευση των ζώων αντιβαίνουν στη δικαιοσύνη και το έλεος που προάγει η πίστη.

⁸ Balcombe J., *Οι απολαύσεις των ζώων: Τα ζώα και η καλοπέρασή τους*. Μετάφραση Γιάννης Καστανάρας. (Αθήνα: Νάρκισσος, 2008)

⁹ Dugatkin L. A., *Principles of Animal Behavior*, (Νέα Υόρκη: W. W. Norton & Company, 2014)

2.1.4. ΔΕΥΤΕΡΟΝΟΜΙΟΝ

Στο βιβλίο «Δευτερονόμιον» της Παλαιάς Διαθήκης, υπάρχουν ορισμένα αποσπάσματα που συνδέονται με την έννοια της ευζωίας και της προστασίας των ζώων. Αυτά τα εδάφια δείχνουν ότι ο Μωσαϊκός Νόμος περιλαμβάνει οδηγίες για τον σεβασμό και τη φροντίδα των ζώων, επισημαίνοντας την ηθική υποχρέωση των ανθρώπων να δείχνουν έλεος στα πλάσματα που τους υπηρετούν. Τα πιο σχετικά χωρία είναι τα εξής:

Δευτερονόμιον 5:13-14 - Εντολή για το Σάββατο

«Ἐξ ἡμέρας ἔργῃ καὶ ποιήσεις πάντα τὰ ἔργα σου· τῇ δὲ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ σάββατα Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου, οὐ ποιήσεις ἐν αὐτῇ πᾶν ἔργον, σὺ καὶ ὁ υἱός σου καὶ ἡ θυγάτηρ σου, ὁ παῖς σου καὶ ἡ παιδίσκη σου, ὁ βοῦς σου καὶ τὸ ὑποζύγιόν σου καὶ πᾶν κτηνός σου καὶ ὁ προσήλυτος ὁ παροικῶν ἐν σοί, ἵνα ἀναπαύσῃται ὁ παῖς σου καὶ ἡ παιδίσκη σου καὶ τὸ ὑποζύγιόν σου, ὥσπερ καὶ σὺ.»

(Μετάφραση):

«Ἐξι ἡμέρες θα εργάζεσαι και θα κάνεις όλες τις εργασίες σου· αλλά την ἑβδομη ημέρα θα ἔχεις Σάββατο, ημέρα αφιερωμένη στον Κύριο τον Θεό σου. Την ημέρα αυτή δε θα κάνεις καμία εργασία ούτε εσύ ούτε ο γιός σου ή η κόρη σου, ο δούλος σου, η δούλη σου, το βόδι σου, το υποζύγιό σου και γενικά κανένα ζώο σου ή οι ξένοι που κατοικούν στις πόλεις σου. Την ημέρα αυτή πρέπει να αναπαύονται ο δούλος σου και η δούλη σου και το υποζύγιό σου, όπως και εσύ.»

Σύμφωνα με τα παραπάνω, τα ζώα, όπως και οι άνθρωποι, έχουν δικαίωμα να αναπαύονται το Σάββατο. Το συγκεκριμένο απόσπασμα αποτελεί τμήμα της τρίτης από τις **Δέκα Εντολές** και μία από τις πιο σαφείς αναφορές στην Παλαιά Διαθήκη σχετικά με την ευζωία των ζώων και τον σεβασμό προς αυτά. Η διάταξη για το Σάββατο δεν περιορίζεται μόνο στους ανθρώπους αλλά επεκτείνεται και στα ζώα εργασίας, όπως τα βόδια και τα υποζύγια, τα οποία πρέπει να αναπαύονται εξίσου. Αυτή η οδηγία δείχνει ότι η μέριμνα για την ευζωία των ζώων είναι θεμελιώδης στο πλαίσιο των ηθικών και κοινωνικών αρχών του Χριστιανισμού.

Πρώτον, η εντολή υπογραμμίζει την ισότητα ανάμεσα στα πλάσματα της Δημιουργίας, αφού η ημέρα ανάπαυσης είναι κοινή για όλα τα έμβια όντα. Οι άνθρωποι και τα ζώα παρουσιάζονται ως μέρος ενός κοινού, αρμονικού συστήματος, με ίσο

δικαίωμα στην ξεκούραση και στην αποφυγή εξαντλητικής εργασίας. Το ότι τα ζώα έχουν δικαίωμα στην ανάπαυση αντικατοπτρίζει μια θεολογική αντίληψη που αναγνωρίζει πως, όπως και οι άνθρωποι, έτσι και τα ζώα έχουν τη δική τους αξία και υπόσταση μέσα στη Δημιουργία του Θεού.

Δεύτερον, η συγκεκριμένη εντολή εκφράζει μία πρόνοια για την ψυχολογική και σωματική ευημερία των ζώων. Το να απαγορεύεται η εργασία των ζώων μία ημέρα την εβδομάδα αναγνωρίζει τη φυσική τους ανάγκη για ξεκούραση και ανάκτηση δυνάμεων. Το γεγονός ότι αυτή η ανάπαυση επιβάλλεται ως εντολή από τον Θεό δείχνει ότι δεν αποτελεί απλώς ανθρώπινη μέριμνα αλλά μια θεϊκή πρόνοια που υποχρεώνει τον άνθρωπο να σέβεται τις ανάγκες των ζώων, αποφεύγοντας την κατάχρηση της δύναμής του επάνω τους.

Επιπλέον, αυτός ο κανόνας υποδεικνύει την υποχρέωση των ανθρώπων να αποτελούν υπεύθυνους διαχειριστές της Δημιουργίας. Δεν είναι απλώς δικαίωμά τους να χρησιμοποιούν τα ζώα για εργασία, αλλά έχουν επίσης το καθήκον να διασφαλίζουν ότι η εργασία αυτή γίνεται με σεβασμό και χωρίς να προκαλεί περιττή ταλαιπωρία. Το Σάββατο, επομένως, λειτουργεί ως μια υπενθύμιση για τους ανθρώπους ότι ο Θεός είναι ο απόλυτος ιδιοκτήτης της Δημιουργίας και ότι τα ζώα είναι κι αυτά πολύτιμα στα μάτια Του.

Δευτερονόμιον 22:1-4 - Φροντίδα για τα χαμένα και τραυματισμένα ζώα

«Μὴ ἰδὼν τὸν μόσχον τοῦ ἀδελφοῦ σου ἢ τὸ πρόβατον αὐτοῦ πλανώμενα ἐν τῇ ὁδῷ ὑπερίδης αὐτά· ἀποστροφῇ ἀποστρέψεις αὐτὰ τῷ ἀδελφῷ σου, καὶ ἀποδώσεις αὐτῷ. Ἐὰν δὲ μὴ ἐγγίξῃ ὁ ἀδελφός σου πρὸς σὲ μηδὲ ἐπίστη αὐτόν, συνάξεις αὐτὰ ἔνδον εἰς τὴν οἰκίαν σου, καὶ ἔσται μετὰ σοῦ, ἕως ἂν ζητήσῃ αὐτὰ ὁ ἀδελφός σου, καὶ ἀποδώσεις αὐτῷ. Οὕτω ποιήσεις τὸν ὄνον αὐτοῦ καὶ οὕτω ποιήσεις τὸ ἵμάτιον αὐτοῦ καὶ οὕτω ποιήσεις κατὰ πᾶσαν ἀπώλειαν τοῦ ἀδελφοῦ σου, ὅσα ἐὰν ἀπολήται παρ' αὐτοῦ καὶ εὕρης· οὐ δυνήσῃ ὑπεριδεῖν. Οὐκ ὄψῃ τὸν ὄνον τοῦ ἀδελφοῦ σου ἢ τὸν μόσχον αὐτοῦ πεπτωκότας ἐν τῇ ὁδῷ, μὴ ὑπερίδης αὐτούς· ἀνιστῶν ἀναστήσεις μετ' αὐτοῦ.»

(Μετάφραση):

«Αν δεις το βόδι του συμπατριώτη σου ή το αρνί του να περιπλανιέται, μην αδιαφορήσεις γι' αυτό, αλλά να το οδηγήσεις οπωσδήποτε στον κάτοχό του. Κι αν αυτός δεν μένει κοντά σου ή δεν τον γνωρίζεις, θα το φέρεις στο σπίτι

σου και θα το κρατήσεις κοντά σου, ώσπου ο κύριός του το αναζητήσει· τότε θα του το επιστρέψεις. Το ίδιο θα κάνεις και για το γαϊδούρι του και για τα ρούχα του και για καθετί που ενδέχεται να χάσει ο συμπατριώτης σου και το βρεις εσύ· δεν μπορείς ν' αδιαφορήσεις. Αν δεις το γαϊδούρι του συμπατριώτη σου ή το βόδι του πεσμένο στο δρόμο, μην αδιαφορήσεις· πρέπει οπωσδήποτε να τον βοηθήσεις να το σηκώσει.»

Το παραπάνω απόσπασμα αναδεικνύει την έννοια της πρόνοιας και του σεβασμού όχι μόνο για την περιουσία του άλλου, αλλά και για τα ζώα που συντροφεύουν τον άνθρωπο στην καθημερινή ζωή. Στο συγκεκριμένο χωρίο, η φροντίδα για τα ζώα ενός συμπατριώτη δεν είναι απλώς ζήτημα βοήθειας ή κοινωνικής ευθύνης· έχει βαθύτερη σημασία ως πράξη αλληλεγγύης και ευσπλαχνίας, που αναγνωρίζει τη σημασία των ζώων και τα δικαιώματά τους στη φροντίδα και στην προστασία. Αν κάποιος βρει ένα ζώο να περιπλανιέται, έχει την ηθική υποχρέωση να το φροντίσει και να το οδηγήσει στον ιδιοκτήτη του. Αυτή η οδηγία δείχνει ότι τα ζώα, αν και περιουσιακά στοιχεία των ανθρώπων, δεν πρέπει να εγκαταλείπονται ή να παραβλέπονται όταν βρίσκονται σε ανάγκη. Η προστασία των ζώων από κακουχίες, όπως το να χαθούν ή να τραυματιστούν, προάγει ευαισθησία και έγνοια για τη φυσική τους κατάσταση. Η υποχρέωση να βοηθηθεί ένα ζώο που έχει πέσει ή που βρίσκεται σε δυσκολία, όπως ένα βόδι ή ένα γαϊδούρι που έχει καταρρεύσει στο δρόμο, αντικατοπτρίζει την αξία της αλληλεγγύης και της αμοιβαίας βοήθειας. Εδώ, οι άνθρωποι καλούνται να δράσουν για να βοηθήσουν το ζώο του πλησίον τους, δείχνοντας ότι η πρόνοια και η συμπόνια πρέπει να επεκτείνονται και σε πλάσματα που συχνά θεωρούνται απλώς εργαλεία εργασίας.

Η εντολή "μην αδιαφορήσεις" υπογραμμίζει μια μορφή συλλογικής ευθύνης για την ευζωία των ζώων. Δεν δικαιολογείται να αγνοήσει κανείς ένα ζώο που έχει ανάγκη επειδή ανήκει σε άλλον· υπάρχει μια βαθιά, θεμελιώδης εντολή για έμπρακτη μέριμνα και φροντίδα, ανεξάρτητα από την κυριότητα του ζώου. Αυτή η διάταξη ενσωματώνει τα ζώα στον ηθικό κύκλο της ανθρώπινης κοινότητας, υποδηλώνοντας ότι δεν είναι απλώς εργαλεία αλλά πλάσματα με αξία και δικαιώματα.

Η διδακτική αξία του συγκεκριμένου χωρίου είναι μεγάλη καθώς ενσταλάζει στους ανθρώπους τη σημασία του σεβασμού για τα ζώα και την ανάγκη για υπεύθυνη και συμπονετική μεταχείρισή τους. Επιπλέον, εκφράζει μια θεμελιώδη αρχή πρόνοιας και αλληλεγγύης απέναντι στα ζώα, ενισχύοντας την ιδέα ότι τα ζώα αξίζουν σεβασμό και προστασία από όλους. Ακόμα κι αν το ζώο ανήκει σε άλλο άτομο, η εντολή για την φροντίδα του δείχνει ότι η αγάπη για τα ζώα και η μέριμνα για αυτά δεν περιορίζεται

μόνο στους ιδιοκτήτες τους αλλά αποτελεί μέρος μιας γενικότερης ηθικής που πρέπει να διέπει την κοινωνία.

Δευτερονόμιον 25:4 - Η ελευθερία του βοδιού στο αλώνισμα

«Ού φιμώσεις βοῦν ἀλοῶντα.»

(Μετάφραση):

«Μην βάζεις φίμωτρο στο βόδι όταν αλωνίζει.»

Ο νόμος που απαγορεύει την τοποθέτηση φίμωτρου στο βόδι κατά τη διάρκεια του αλωνίσματος δείχνει ότι το ζώο πρέπει να μπορεί να τρέφεται ελεύθερα από τον καρπό του μόχθου του. Αυτό υποδηλώνει μια αναγνώριση της αξίας του ζώου, όχι μόνο ως εργαλείου παραγωγής αλλά και ως πλάσματος με φυσικές ανάγκες. Η εντολή αυτή αποτρέπει την άσκοπη στέρηση και την κακομεταχείριση. Το να εμποδιστεί το βόδι να φάει ενώ εργάζεται θα ήταν μια μορφή σκληρότητας, καθώς θα ήταν αντιμέτωπο με την τροφή που αλωνίζει, αλλά θα του απαγορευόταν να φάει. Η Βίβλος, λοιπόν, επιδιώκει να περιορίσει τέτοιες πράξεις στέρησης που επιβαρύνουν ψυχικά και σωματικά τα ζώα.

Το συγκεκριμένο απόσπασμα υπογραμμίζει την άποψη ότι οι άνθρωποι, ως διαχειριστές των ζώων, έχουν ηθική ευθύνη να φροντίζουν τα ζώα τους και να διασφαλίζουν ότι εργάζονται υπό δίκαιες συνθήκες. Η απαγόρευση αυτή εντάσσεται σε ένα ευρύτερο πλαίσιο ηθικής, όπου οι άνθρωποι καλούνται να αντιμετωπίζουν με ευγένεια και σεβασμό όλα τα ζωντανά πλάσματα. Το εδάφιο αυτό υπενθυμίζει στους ανθρώπους ότι και τα ζώα έχουν δικαίωμα στην ευημερία και στη βασική άνεση, παρά τη θέση τους ως ζώα εργασίας. Το μάθημα που προσφέρει στους ανθρώπους δεν αφορά μόνο την ευζωία των ζώων, αλλά και μια βαθύτερη ηθική στάση προς όλα τα πλάσματα που ανήκουν στην κτίση του Θεού.

Συμπερασματικά η φράση Δευτερονόμιον 25:4 - «Ού φιμώσεις βοῦν ἀλοῶντα» αποτελεί μια ισχυρή ένδειξη ότι οι αρχαίοι νόμοι της Παλαιάς Διαθήκης αναγνώριζαν την ανάγκη για τη δίκαιη μεταχείριση των ζώων. Αυτός ο κανόνας διασφαλίζει την προστασία των ζώων από την άδικη εκμετάλλευση και ταυτίζει την εργασία τους με το δικαίωμά τους στην τροφή και στην άνεση. Μέσα από αυτήν τη διάταξη, η Βίβλος προσφέρει ένα διαχρονικό μήνυμα σεβασμού προς όλα τα ζώα, προτρέποντας τους ανθρώπους να επιδεικνύουν ευαισθησία και πρόνοια για αυτά.

Όλα τα παραπάνω αποσπάσματα από το *Δευτερονόμιον* δείχνουν ότι η έννοια της ευζωίας των ζώων, είναι παρούσα στον Μωσαϊκό Νόμο με οδηγίες που προστατεύουν τα ζώα από περιττή ταλαιπωρία και τους παρέχουν αναγκαίες στιγμές ανάπαυσης, τροφής και φροντίδας.

2.1.5. ΨΑΛΜΟΙ

Οι *Ψαλμοί* ανήκουν στα "Ποιητικά – Διδακτικά Βιβλία" της Παλαιάς Διαθήκης¹⁰. Αποτελούν ποιήματα με έντονο λυρικό ύφος και ενδιαφέρον περιεχόμενο, το οποίο καλύπτει διάφορα πνευματικά ενδιαφέροντα και διαχωρίζεται σε τρεις κατηγορίες: τους ύμνους, τους θρήνους και τα ευχαριστήρια άσματα. Είναι αξιοσημείωτο να τονίσουμε το προσωπικό στοιχείο που υπάρχει στα κείμενα των *Ψαλμών*, καθώς ο ψαλμωδός στην μεγαλύτερη έκταση αυτών απευθύνεται σε πρώτο πρόσωπο στον Θεό και, με τον τρόπο αυτό, υπογραμμίζεται η αμεσότητα στην σχέση μεταξύ Θεού και ανθρώπου.

Υπάρχουν όντως αρκετοί στίχοι στο βιβλίο των *Ψαλμών* που εκφράζουν μια διάθεση φροντίδας, πρόνοιας και σεβασμού για τα ζώα και τη Δημιουργία γενικότερα. Μερικοί από αυτούς τους στίχους αναγνωρίζουν τη σχέση των ζώων με τον Θεό και τον τρόπο που Εκείνος τους παρέχει τροφή και φροντίδα. Ακολουθούν κάποια σχετικά χωρία από το βιβλίο των *Ψαλμών* που φαίνεται να συνδέονται με την πρόνοια και την ευζωία των ζώων:

*Ψαλμός 36 [35] **

7-8 : «Κύριε, ἡ δικαιοσύνη σου ὡς ὄρη Θεοῦ, τὰ κρίματά σου ἄβυσσος πολλή.
Ἀνθρώπους καὶ κτήνη σώσεις, Κύριε· ὡς ἐπλήθυνας τὸ ἔλεός σου, ὁ Θεός.»

(Μετάφραση):

7-8 : «Κύριε, ἡ δικαιοσύνη σου φτάνει ὡς τὶς κορυφές τῶν βουνῶν καὶ ἡ κρίση σου ὡς τὰ βάθη τῆς θάλασσας. Εσύ, Κύριε, διασώζεις ἀνθρώπους καὶ ζῶα. Τὶ πολύτιμο εἶναι τὸ ἔλεός σου, Θεέ!»

Ο παραπάνω στίχος δηλώνει ότι η θεία πρόνοια εκτείνεται όχι μόνο στους ανθρώπους αλλά και στα ζώα, αναγνωρίζοντας ότι η προστασία του Θεού αφορά όλη τη Δημιουργία. Η φράση «Εσύ, Κύριε, διασώζεις ανθρώπους και ζώα» φανερώνει μια θεολογική αντίληψη που δεν περιορίζεται στη σωτηρία των ανθρώπων, αλλά αναγνωρίζει τα ζώα ως αντικείμενα της φροντίδας και του ελέους Του. Η δικαιοσύνη και η κρίση του Θεού είναι απεριόριστες – εκτείνονται «ως τα βουνά» και «ως τα βάθη της θάλασσας»-, κάτι που δείχνει ότι η θεία αγάπη περιλαμβάνει όλη την κτίση, χωρίς διακρίσεις. Αυτή η αντίληψη είναι σημαντική γιατί φανερώνει έναν ολιστικό σεβασμό

¹⁰ Η Αγία Γραφή: Παλαιά και Καινή Διαθήκη, (Αθήνα, Ελληνική Βιβλική Εταιρεία, 1997), σελ.791

* Οι *Ψαλμοί* αριθμούνται διαφορετικά στο ελληνικό απ' ότι στο εβραϊκό κείμενο (βλ. παραπομπή υποσημείωσης¹⁰)

για τη ζωή, όπου ο Θεός, ως Δημιουργός, προσφέρει την ίδια φροντίδα σε όλα τα έμβια όντα, μικρά και μεγάλα. Το γεγονός ότι ο ψαλμός χρησιμοποιεί συγκεκριμένα τη λέξη «διασώζεις» υποδηλώνει μια ενεργή και συνεχή σχέση προστασίας ανάμεσα στον Θεό και τα Δημιουργήματά Του. Έτσι, μπορούμε να διακρίνουμε τη θεία πρόνοια ως μια έννοια που περιλαμβάνει την υποστήριξη της ζωής, την αποφυγή της καταστροφής, αλλά και την αναγνώριση της αξίας κάθε πλάσματος.

Επιπρόσθετα, αυτός ο στίχος αναδεικνύει τη συμπόνια και το έλεος ως θεμελιώδη γνωρίσματα του Θεού. Ο Θεός δεν προσφέρει την αγάπη Του μόνο για τους ανθρώπους αλλά αγκαλιάζει κάθε πλάσμα, υπογραμμίζοντας έτσι ότι κάθε ζωντανός οργανισμός έχει αξία στα μάτια Του. Μια τέτοια αντίληψη προτρέπει τους πιστούς να μιμούνται την αγάπη και το έλεος του Θεού, αναπτύσσοντας μια ηθική στάση σεβασμού προς όλα τα πλάσματα. Η θεία αγάπη που εκδηλώνεται στον στίχο μπορεί, επομένως, να λειτουργήσει και ως πρότυπο για τον άνθρωπο, ώστε να δείχνει ευσπλαχνία και σεβασμό προς τα ζώα. Ο συγκεκριμένος στίχος, λοιπόν, σχετίζεται με την έννοια της ευζωίας των ζώων, καθώς υπονοεί πως κάθε πλάσμα είναι άξιο να διασωθεί, και προτρέπει τους πιστούς να δουν τα ζώα όχι ως εργαλεία ή αντικείμενα, αλλά ως μέλη της Δημιουργίας του Θεού, που αξίζουν προσοχή και φροντίδα.

Ψαλμός 50 [49]

7-13 : «Άκουσον, λαός μου, καὶ λαλήσω σοι, Ἰσραήλ, καὶ διαμαρτύρομαί σοι ὁ Θεὸς ὁ Θεὸς σου εἰμι ἐγώ. οὐκ ἐπὶ ταῖς θυσίαις σου ἐλέγξω σε, τὰ δὲ ὀλοκαυτώματά σου ἐνώπιόν μου ἐστὶ διαπαντός· οὐ δέξομαι ἐκ τοῦ οἴκου σου μόσχους οὐδὲ ἐκ τῶν ποιμνίων σου χιμάρους· ὅτι ἐμὰ ἐστὶ πάντα τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ, κτήνη ἐν τοῖς ὄρεσι καὶ βόες· ἔγνωκα πάντα τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ὠραιότης ἀγροῦ μετ' ἐμοῦ ἐστίν. Ἐὰν πεινάσω, οὐ μὴ σοι εἶπω· ἐμὴ γὰρ ἐστὶν ἡ οἴκουμένη καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς. Μὴ φάγομαι κρέα ταύρων, ἢ αἷμα τράγων πίομαι; Οὐδαμῶς.»

(Μετάφραση):

7-13 : «Άκου λαέ μου, Ισραήλ, θα σου μιλήσω και θα διαμαρτυρηθώ εναντίον σου· εγώ ο Θεός, ο Θεός σου είμαι εγώ. Δεν θα σε ελέγξω από τις θυσίες, τα ολοκαυτώματά σου βρίσκονται διαρκώς μπροστά μου· δεν θα δεχθώ μοσχάρια από τον στάβλο σου ούτε τράγους από τα κοπάδια σου· γιατί δικά μου είναι τα ζώα του αγρού όπως και τα ζώα που ζουν στα βουνά και οι βόες·

γνωρίζω όλα τα πτηνά του ουρανού και όλα τα κάλλη του αγρού γιατί όλα αυτά είναι δικά μου· Αν πεινάσω, δε θα σου το πω· γιατί δική μου είναι η οικουμένη και ό,τι τη γεμίζει. Μήπως τρώω εγώ κρέατα ταύρων ή πίνω αίμα τράγων; Βεβαίως και όχι.»

Οι παραπάνω στίχοι προσφέρουν μια πνευματική οπτική που μπορεί να συνδεθεί με την έννοια της ευζωίας των ζώων, μέσα από μια θεολογική και φιλοσοφική ανάλυση. Ο Θεός, όπως παρουσιάζεται στο κείμενο, διακηρύσσει την ιδιοκτησία Του πάνω σε όλα τα ζώα και τη φύση, καθιστώντας σαφές ότι δεν έχει ανάγκη από τις υλικές θυσίες των ανθρώπων. Αυτή η προσέγγιση αναδεικνύει τη θεία αντίληψη για την αξία των ζώων και αντιτίθεται στη χρησιμοθηρική τους εκμετάλλευση. Η αναφορά "δεν θα δεχθώ μοσχάρια από τον στάβλο σου ούτε τράγους από τα κοπάδια σου" υποδηλώνει ότι η αξία των ζώων δεν περιορίζεται στη θυσία τους για τη λατρεία.

Σύμφωνα με το συγκεκριμένο απόσπασμα, λοιπόν, ο Θεός απορρίπτει τη χρήση των ζώων ως μέσο εξιλέωσης, εννοώντας ότι δεν επιθυμεί την εκμετάλλευση ή την αιματοχυσία τους. Αυτή η θεώρηση μπορεί να ερμηνευτεί ως πρότυπο για μια αρμονική σχέση ανθρώπων και ζώων, βασισμένη στον σεβασμό και όχι στη θυσία.

Ψαλμός 104 [103]

10-12 : «ὁ ἕξαποστέλλων πηγὰς ἐν φάραγξι, ἀνὰ μέσον τῶν ὀρέων διελεύσονται ὕδατα· ποτιοῦσι πάντα τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ, προσδέξονται ὄναγροι εἰς δίψαν αὐτῶν· ἐπ’ αὐτὰ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ κατασκηνώσῃ, ἐκ μέσου τῶν πετρῶν δώσουσι φωνήν»

14 : «ὁ ἕξανατέλλων χόρτον τοῖς κτήνεσι»

17-18 : «ἐκεῖ στρουθία ἐννοσσεύσουσι, τοῦ ἔρωδιοῦ ἡ οἰκία ἡγεῖται αὐτῶν. ὄρη τὰ ὑψηλὰ ταῖς ἐλάφοις, πέτρα καταφυγὴ τοῖς λαγωοῖς»

21-22 : «σκύμνοι ὠρυόμενοι τοῦ ἀρπάσαι καὶ ζητῆσαι παρὰ τῷ Θεῷ βρῶσιν αὐτοῖς. ἀνέτειλεν ὁ ἥλιος, καὶ συνήχθησαν καὶ εἰς τὰς μάνδρας αὐτῶν κοιτασθήσονται»

27-28 : «πάντα πρὸς σὲ προσδοκῶσι, δοῦναι τὴν τροφήν αὐτῶν εἰς εὐκαιρον. δόντος σου αὐτοῖς συλλέξουσιν, ἀνοίξαντός σου τὴν χεῖρα, τὰ σύμπαντα πλησθήσονται χρηστότητος»

(Μετάφραση):

10-12 : «Κάνεις πηγές να τρέχουν στα φαράγγια, ανάμεσα από τα βουνά περνούν νερά· σ' αυτά ποτίζονται όλα τα ζώα του αγρού, τα άγρια γαϊδούρια σβήνουνε τη δίψα τους· στις όχθες τους τα πουλιά χτίζουν φωλιές και ανάμεσα στους βράχους κελαηδούν»

14 : «Κάνεις χορτάρι να βλασταίνει για τα ζώα»

17-18 : «Εκεί, στα δέντρα, τα πουλιά χτίζουν φωλιές, του πελαργού η κατοικία στις κορφές τους. Τα ψηλά βουνά τα όρισε ως τόπο κατοικίας για τα ελάφια και τα πετρώδη μέρη τα έκανες καταφύγιο για τους λαγούς»

21-22 : «Βρυχώνται τα μικρά των λιονταριών να βρουν κάτι να αρπάξουν, από Εσένα γυρεύουνε τροφή. Με την ανατολή του ήλιου αποτραβιούνται μες στις σπηλιές τους για να αναπαυτούν»

27-28 : «Αυτά όλα από Εσένα περιμένουν να τους δώσεις την τροφή τους την κατάλληλη στιγμή. Τους την παρέχεις και αυτά σπεύδουν να την συλλέξουν· ανοίγεις το χέρι Σου και τα σύμπαντα γεμίζουν με τα αγαθά Σου»

Οι παραπάνω στίχοι περιγράφουν πως ο Θεός έχει πλάσει την Δημιουργία με τέτοιο τρόπο ώστε να εξυπηρετεί τις ανάγκες των ζώων και να τους παρέχει ευζωία. Αναφέρουν με ζωντάνια και ευαισθησία την αλληλεξάρτηση των ζωντανών πλασμάτων και τη φροντίδα που ο Θεός προσφέρει σε κάθε μορφή ζωής. Ο ψαλμωδός παρουσιάζει τη Δημιουργία ως ένα καλά συντονισμένο και ισορροπημένο οικοσύστημα, όπου κάθε στοιχείο του εξυπηρετεί έναν συγκεκριμένο σκοπό. Η ισορροπία και η αφθονία των φυσικών πόρων που παρέχονται από τον Θεό δείχνουν μια ουσιαστική και διαρκή μέριμνα για την ευζωία των ζώων και την αρμονική τους συνύπαρξη με το περιβάλλον.

Στους στίχους 10-12, βλέπουμε μια περιγραφή των πηγών και των ρυακιών που διασχίζουν τα φαράγγια και ποτίζουν τα ζώα του αγρού, εξασφαλίζοντας ότι δεν θα διψάσουν. Η συγκεκριμένη εικόνα υποδηλώνει ότι η φύση είναι δομημένη έτσι ώστε να παρέχει στα ζώα τα βασικά αγαθά που χρειάζονται για την επιβίωσή τους. Η φυσική ροή του νερού δεν είναι τυχαία, αλλά προορίζεται ακριβώς για να υπηρετεί τα ζώα, όπως τα άγρια γαϊδούρια και τα πουλιά που αναφέρονται. Η αίσθηση της φροντίδας αυτής είναι διάχυτη στον τρόπο που τα πουλιά βρίσκουν καταφύγιο, χτίζοντας τις φωλιές τους στις όχθες των ρυακιών και κελαηδώντας με ασφάλεια ανάμεσα στους βράχους και τα δέντρα.

Ο στίχος 14 συνεχίζει την ίδια ιδέα, σημειώνοντας ότι ο Θεός «κάνει χορτάρι να βλασταίνει για τα ζώα». Το γεγονός ότι ο Θεός μεριμνά για να αναπτύσσεται χόρτο για τα ζώα, ώστε να έχουν επαρκή τροφή, φανερώνει μια διάθεση πρόνοιας και φροντίδας.

Οι στίχοι 17-18 μας μεταφέρουν στα βουνά και τα δέντρα, όπου τα πουλιά, οι πελαργοί, τα ελάφια και οι λαγοί βρίσκουν ασφαλές καταφύγιο. Αυτός ο διαχωρισμός των φυσικών οικοσυστημάτων, όπως τα ψηλά βουνά για τα ελάφια και τα πετρώδη μέρη για τους λαγούς, αναδεικνύει τη φροντίδα του Θεού ώστε κάθε είδος να έχει το δικό του κατάλληλο χώρο για να ζει. Δεν είναι μόνο η τροφή που παρέχεται στα ζώα, αλλά και η ασφάλεια και η δυνατότητα να ζουν χωρίς φόβο. Η έννοια της ευζωίας εδώ διευρύνεται, αγγίζοντας τις συνθήκες διαβίωσης των ζώων, ώστε να ζουν σε περιβάλλοντα που τους παρέχουν όχι μόνο τροφή, αλλά επίσης γαλήνη και ασφάλεια.

Οι στίχοι 21-22, με την αναφορά στα λιονταράκια που γυρεύουν τροφή από τον Θεό, αποκαλύπτουν ότι ακόμα και τα πιο άγρια ζώα εξαρτώνται από την πρόνοια Του. Ο Θεός δεν φροντίζει μόνο για τα φυτοφάγα ζώα ή τα πιο ήρεμα πλάσματα, αλλά και για τα αρπακτικά, τα οποία συνήθως προκαλούν φόβο ή θεωρούνται ως τα "άγρια" της φύσης. Ακόμη κι αυτά, με την ανατολή του ήλιου, αποσύρονται στις σπηλιές τους για να αναπαυθούν. Αυτή η λεπτομέρεια αναδεικνύει τη φυσική ροή της ημέρας και της νύχτας ως μέρος της ευζωίας των ζώων, παρέχοντας ρυθμό στη ζωή τους και περιόδους τόσο εγρήγορσης όσο και ανάπαυσης.

Τέλος, στους στίχους 27-28, ο ψαλμωδός καταγράφει την απόλυτη εξάρτηση των ζώων από τη φροντίδα του Θεού, περιγράφοντας πώς περιμένουν την τροφή τους από Αυτόν και γεμίζουν από τα αγαθά που Εκείνος παρέχει. Η εικόνα του Θεού που «ανοίγει το χέρι Του» και τρέφει όλα τα ζωντανά όντα, αποδίδει την πλήρη και σταθερή πρόνοια του Θεού για κάθε πλάσμα. Αυτή η συγκινητική εικόνα δηλώνει ότι η Δημιουργία δεν είναι απλά μια μηχανική διαδικασία παροχής πόρων, αλλά μια πράξη αγάπης.

Οι στίχοι του συγκεκριμένου Ψαλμού αποκαλύπτουν έναν κόσμο όπου η φροντίδα του Θεού καλύπτει κάθε πλάσμα, ανεξαρτήτως μεγέθους ή ρόλου στη φύση, δημιουργώντας συνθήκες ευζωίας και ισορροπίας για όλα τα ζώα. Η ζωή, σύμφωνα με αυτούς τους στίχους, δεν είναι απλά ανεκτή ή παρεχόμενη στο ελάχιστο, αλλά είναι πλούσια και γεμάτη αφού η θεϊκή πρόνοια εξασφαλίζει ότι κάθε πλάσμα λαμβάνει ό,τι χρειάζεται για να ζει με ευζωία και αξιοπρέπεια.

Όλοι οι παραπάνω στίχοι από το βιβλίο των *Ψαλμών* αναφέρονται στον σεβασμό και στην αγάπη του Θεού για τη Δημιουργία, αναδεικνύοντας την πρόνοια Του για τα ζώα. Αν και στο βιβλίο των *Ψαλμών* δεν υπάρχει η ίδια έμφαση στην προστασία των ζώων μέσα από ρητές εντολές όπως στο *Δευτερονόμιον* ή το *Λευιτικόν*, εντούτοις βλέπουμε μια βαθιά εκτίμηση και σεβασμό για τη ζωή τους. Η διαρκής φροντίδα και η εξασφάλιση των αναγκών τους από τον Θεό μπορούν να θεωρηθούν ως ένδειξη για την προοπτική της ευζωίας και της προσοχής που αξίζουν τα ζώα στα μάτια της πίστης. Η φροντίδα για τα ζώα είναι μέσα στο σχέδιο του Θεού και η ευημερία τους έχει αξία. Η ευζωία, λοιπόν, δεν είναι κάτι δευτερεύον ή άνευ σημασίας, αλλά συνδέεται με την ευρύτερη θεϊκή τάξη. Οι πιστοί, εμπνευσμένοι από αυτή τη θεϊκή στάση, θα μπορούσαν να θεωρήσουν καθήκον τους να φροντίζουν τα ζώα με σεβασμό και αγάπη, αναγνωρίζοντας τη θέση των ζώων μέσα στη Δημιουργία και την προστασία που ο Θεός τους προσφέρει.

2.2. Η ΚΑΙΝΗ ΔΙΑΘΗΚΗ

Στην Καινή Διαθήκη, αν και οι αναφορές στα ζώα δεν είναι τόσο εκτενείς όσο στην Παλαιά Διαθήκη, υπάρχουν μερικά χωρία που συνδέονται έμμεσα με την αναγνώριση της αξίας των ζώων και τη φροντίδα που πρέπει να δείχνει ο άνθρωπος προς αυτά. Ακολουθούν ορισμένα από τα πιο σχετικά:

Κατά Ματθαίον 6:26

«Εμβλέψατε εἰς τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ ὅτι οὐ σπείρουσιν οὐδὲ θερίζουσιν οὐδὲ συνάγουσιν εἰς ἀποθήκας, καὶ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος τρέφει αὐτά.»

(Μετάφραση):

«Κοιτάξτε τα πουλιά του ουρανού: δεν σπέρνουν, ούτε θερίζουν, ούτε αποθηκεύουν σε αποθήκες, και όμως ο ουράνιος Πατέρας σας τα τρέφει.»

Το χωρίο από το Κατά Ματθαίον 6:26 αποτελεί ένα από τα πολλά παραδείγματα της διδασκαλίας του Ιησού για την εμπιστοσύνη στην πρόνοια του Θεού. Η εικόνα των πουλιών που "δεν σπέρνουν, ούτε θερίζουν, ούτε αποθηκεύουν σε αποθήκες" είναι ιδιαίτερα απλή και οικεία, όμως κρύβει βαθιά πνευματικά μηνύματα.

Πρώτα απ' όλα διαφαίνεται η συνοχή της θείας πρόνοιας. Ο Ιησούς υπογραμμίζει ότι τα πτηνά, τα οποία θεωρούνται από πολλούς απλά και μικρά πλάσματα, δεν αφήνονται στην τύχη τους. Η επιβίωσή τους εξαρτάται από τη φροντίδα του Θεού, που εκδηλώνεται μέσα από τη φύση: την τροφή, το περιβάλλον και την ισορροπία του οικοσυστήματος. Αυτό αναδεικνύει την αντίληψη ότι ο Θεός είναι ενεργός Δημιουργός, που μεριμνά για κάθε δημιούργημά Του, ανεξάρτητα από το μέγεθος ή τη φαινομενική σπουδαιότητά του. Αν και τα πουλιά δεν έχουν την ικανότητα να προνοήσουν για το μέλλον όπως οι άνθρωποι (μέσω της αποθήκευσης ή της καλλιέργειας), παραμένουν πολύτιμα στα μάτια του Θεού. Αυτό υποδηλώνει ότι η αξία ενός πλάσματος δεν εξαρτάται από την ικανότητά του να παράγει, να συσσωρεύει ή να ελέγχει το περιβάλλον του, αλλά από το γεγονός ότι είναι απλά μέρος της Δημιουργίας του Θεού. Η συγκεκριμένη αναφορά προτρέπει τους ανθρώπους να αποφεύγουν το άγχος για τις υλικές ανάγκες και να εμπιστεύονται τη θεία πρόνοια. Η καθημερινή φροντίδα του Θεού για τα πουλιά αποτελεί παράδειγμα της απρόσκοπτης λειτουργίας της Δημιουργίας. Οι άνθρωποι καλούνται να υιοθετήσουν μια στάση ζωής βασισμένη στην εμπιστοσύνη και όχι στον φόβο ή τη συνεχόμενη ανησυχία.

Παρόλο που η έννοια της ευζωίας δεν αναφέρεται ρητά, μπορεί να θεωρηθεί ότι υποδηλώνεται. Η ζωή των πουλιών είναι φυσική, ελεύθερη από άγχος, και βασίζεται στις άμεσες παροχές της φύσης. Αυτό αντιπαραβάλλεται με την ανθρώπινη τάση για υπερβολική προσπάθεια συσσώρευσης και τον αγώνα για έλεγχο του μέλλοντος. Η ιδέα της θείας πρόνοιας για τα πουλιά μας καλεί να αναλογιστούμε **τι σημαίνει ευζωία: μια ζωή που βασίζεται στην απλότητα, την επαφή με τη φύση και την εμπιστοσύνη στον Θεό.** Η φροντίδα του Θεού για τα πουλιά μπορεί επίσης να ερμηνευθεί ως έκφραση της αγάπης Του για όλη την κτίση, υπογραμμίζοντας την αλληλεξάρτηση των πλασμάτων. Ο Ιησούς, χρησιμοποιώντας αυτή την εικόνα, θέτει ένα θεμέλιο οικολογικής θεολογίας¹¹, όπου ο σεβασμός για τη φύση και η αποδοχή της φροντίδας του Θεού ενισχύουν την αρμονική συνύπαρξη ανθρώπου και περιβάλλοντος.

Επίσης, το συγκεκριμένο χωρίο φέρνει στον νου ηθικά διδάγματα για τη σχέση του ανθρώπου με τη φύση. Αν ο Θεός φροντίζει τα πτηνά, οι άνθρωποι, ως επιστάτες της Δημιουργίας, καλούνται να προστατεύουν και να διατηρούν αυτή την ισορροπία. Δεν είναι μόνο δική τους η ζωή, αλλά και όλων των πλασμάτων που τους περιβάλλουν.

Συμπερασματικά, θα μπορούσε κάποιος να υποστηρίξει ότι το συγκεκριμένο απόσπασμα προάγει την εμπιστοσύνη προς τον Θεό και την αξία που Αυτός αποδίδει σε κάθε Δημιούργημά Του. Η θεία πρόνοια γίνεται υπόδειγμα για μια ζωή γεμάτη ελπίδα, εμπιστοσύνη και αρμονία με τον Θεό και τη φύση, αποκαλύπτοντας ταυτόχρονα την ευρύτερη ηθική υποχρέωση του ανθρώπου να φροντίζει για την ευζωία κάθε πλάσματος.

Κατά Λουκάν 12:6

«Οὐχὶ πέντε στρουθία πωλεῖται ἀσσαρίων δύο; καὶ ἓν ἐξ αὐτῶν οὐκ ἔστιν ἐπιλεησμένον ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ.»

(Μετάφραση):

«Δεν πωλούνται πέντε σπουργίτια για δύο ασάρια; Και όμως, ούτε ένα από αυτά δεν είναι ξεχασμένο από τον Θεό.»

Το παραπάνω απόσπασμα αποτελεί ένα ακόμα παράδειγμα της προσοχής και της αγάπης του Θεού για τη Δημιουργία Του, ακόμα και για τα φαινομενικά πιο απλά πλάσματα. Η αναφορά στα "πέντε σπουργίτια" τονίζει τη φαινομενική ασημαντότητα αυτών των πτηνών, που πωλούνται σε εξαιρετικά χαμηλή τιμή και, ως εκ τούτου, θεωρούνται αμελητέα από την κοινωνία της εποχής. Ωστόσο, ο Ιησούς δηλώνει ότι

¹¹ Παπαδόπουλος Στυλιανός, *Μέγας Βασίλειος : Βίος και Θεολογία* (Αθήνα: Εκδόσεις ΓΡΗΓΟΡΗ, 1981)

«ούτε ένα από αυτά δεν είναι ξεχασμένο από τον Θεό». Αυτή η φράση έχει πολυεπίπεδη σημασία και σχετίζεται έμμεσα με την έννοια της ευζωίας των ζώων. Πρώτα απ' όλα υπογραμμίζει την έμφυτη αξία της ζωής κάθε πλάσματος. Δεν υπάρχουν "ασήμαντα" ζώα για τον Θεό· κάθε δημιουργήμα Του έχει θέση και σκοπό στη Δημιουργία. Αυτή η οπτική καταρρίπτει την αντίληψη ότι κάποια ζώα έχουν μικρότερη αξία επειδή είναι κοινά ή λιγότερο εντυπωσιακά και ενισχύει την άποψη ότι όλα τα πλάσματα αξίζουν σεβασμό, γιατί όλα είναι γνωστά και αγαπημένα από τον Δημιουργό.

Επιπλέον, η πρόνοια του Θεού για τα σπυργίτια υποδηλώνει μια βαθύτερη οικολογική αρχή. Όλα τα πλάσματα είναι μέρη μιας θείας δημιουργικής τάξης, που απαιτεί σεβασμό και διατήρηση. Αν ο Θεός δεν ξεχνά ούτε ένα σπυργίτι, τότε οι άνθρωποι, που είναι φτιαγμένοι κατ' εικόνα Του, καλούνται να τα προστατεύουν και να τα φροντίζουν και αυτοί αντίστοιχα. Η αναγνώριση της αξίας των φαινομενικά "ασήμαντων" ζώων είναι το πρώτο βήμα για μια υπεύθυνη και φιλόστοργη προσέγγιση προς τη φύση. Το χωρίο, λοιπόν, μπορεί να ερμηνευθεί ως πρόσκληση για τον άνθρωπο να αναγνωρίσει και να σέβεται τη ζωή κάθε ζώου. Η ευζωία των ζώων – δηλαδή, η δυνατότητά τους να ζουν σύμφωνα με τη φύση τους, χωρίς πόνο, εκμετάλλευση ή παραμέληση – γίνεται ηθικό αίτημα για κάθε άνθρωπο που προσπαθεί να ζήσει σε συμφωνία με τα διδάγματα του Ευαγγελίου.

Εν συνεχεία, η συγκεκριμένη διδασκαλία υπογραμμίζει ότι η αξία ενός πλάσματος δεν εξαρτάται από την αντιληπτή χρηστικότητα του για τον άνθρωπο. Τα σπυργίτια μπορεί να φαίνονται απλά, κοινά και χωρίς ιδιαίτερη χρησιμότητα ζώα, ωστόσο είναι πολύτιμα στα μάτια του Θεού. Αυτό μπορεί να ερμηνευθεί ως μήνυμα ταπεινότητας προς τον άνθρωπο υπενθυμίζοντας να μην κάνει διακρίσεις ανάμεσα στα όντα της Δημιουργίας.

Το χωρίο προσφέρει μια θεολογική βάση για την ηθική υπεράσπιση των ζώων και του περιβάλλοντος. Εάν ο Θεός φροντίζει και δεν ξεχνά ούτε ένα σπυργίτι, τότε η ανθρώπινη συμπεριφορά προς τα ζώα πρέπει να αντικατοπτρίζει αυτό το ενδιαφέρον. Η καταστροφή ή η παραμέληση της φύσης, που συχνά συνοδεύεται από την αδιαφορία για την ευζωία των ζώων, βρίσκεται σε αντίθεση με την αγάπη και τη φροντίδα που επιδεικνύει ο Θεός.

Συμπερασματικά, η φράση από το κατά Λουκάν 12:6 μας καλεί να δούμε τον κόσμο μέσα από τα μάτια του Θεού, όπου όλα τα πλάσματα, ακόμη και τα πιο ταπεινά, έχουν αξία και σημασία. Αυτό το μήνυμα, αν το ενσωματώσουμε στην καθημερινότητά μας, μας βοηθά να καλλιεργήσουμε μια στάση σεβασμού για τη ζωή και φροντίδας για τα ζώα οδηγώντας, έτσι, σε μια συνύπαρξη που τιμά την αρμονία και την ισορροπία της φύσης.

Η Καινή Διαθήκη, αν και δεν εστιάζει άμεσα στην ευζωία των ζώων, παρέχει πληθώρα αρχών που μπορούν να εφαρμοστούν στη σχέση του ανθρώπου με τη φύση και τα ζώα: η αξία κάθε πλάσματος, η θεία πρόνοια, η αποκατάσταση της Δημιουργίας και η ευθύνη του ανθρώπου ως διαχειριστή της. Τα ζώα αναφέρονται συχνά ως παραδείγματα για να εξηγήσουν ηθικές αρχές ή πνευματικές αξίες. Ωστόσο, από αυτά τα χωρία μπορούμε να εξάγουμε ένα μήνυμα πρόνοιας και φροντίδας του Θεού για όλα τα ζωντανά πλάσματα. Η θεϊκή αγάπη και φροντίδα εκτείνεται σε όλη τη Δημιουργία, περιλαμβάνοντας τα ζώα, και αυτό μπορεί να ερμηνευτεί ως έμμεση αναγνώριση της αξίας της ευζωίας τους.

3. Η ΠΕΡΙ ΖΩΩΝ ΙΝΔΟΥΙΣΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Ο **Ινδουισμός** είναι μία από τις αρχαιότερες θρησκείες στον κόσμο. Έχει τις ρίζες του στην Ινδία και στην παράδοση των Βεδών. Οι Βέδες αποτελούν τα βασικότερα ιερά κείμενα του Ινδουισμού και ορισμένα τμήματά της χρονολογούνται από τον 17^ο αιώνα π.Χ. . Πρόκειται για μια πολυθεϊστική θρησκεία, αν και ορισμένοι Ινδουιστές θεωρούν ότι όλες οι θεότητες είναι εκφράσεις του ίδιου Υπέρτατου Πνεύματος (Μπράχμαν). Πέρα από τις Βέδες υπάρχουν και άλλα ιερά κείμενα στον Ινδουισμό όπως είναι οι Ουπανισάδες και τα έπη Μαχαμπαράτα και Ραμαγιάνα. Η **Μπαγκαβάντ-Γκίτα** (*Bhagavad-Gita*), με την οποία θα ασχοληθούμε στη συνέχεια, είναι μέρος του έπους Μαχαμπαράτα και, πιο συγκεκριμένα, είναι ενσωματωμένη στο Μπισμαπαρβά, που είναι το έκτο βιβλίο του Μαχαμπαράτα.

Ανάμεσα στις πρακτικές τους, οι Ινδουιστές δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στο **κάρμα** (*δράση και συνέπειες*) , τη **ντάρμα** (*καθήκον ή ηθική τάξη*) και πιστεύουν στον κύκλο ζωής-θανάτου και μετενσάρκωσης που τον ονομάζουν **σαμσάρα** ¹².

3.1. Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΑΧΙΜΣΑ (Ahimsa)

Ο Ινδουισμός προάγει τον σεβασμό και την ευζωία των ζώων βασιζόμενος στην αρχή της **Αχίμσα** (*Ahimsa*), η οποία σημαίνει «μη-βία» και ενθαρρύνει την αποφυγή πρόκλησης βλάβης σε οποιοδήποτε ζωντανό πλάσμα. Η αρχή της Αχίμσα αποτελεί θεμελιώδη αξία του Ινδουισμού και αντικατοπτρίζεται σε διάφορα ιερά κείμενα και διδασκαλίες της συγκεκριμένης θρησκείας. Προχωρά πέρα από την απλή αποφυγή φυσικής βίας και καλύπτει την ηθική, την πνευματική και την κοινωνική διάσταση της ζωής. Βασική της ιδέα είναι ότι δεν πρέπει να προκαλούμε κακό, βλάβη ή θάνατο σε οποιοδήποτε ζωντανό πλάσμα, είτε σωματικά, είτε λεκτικά, είτε ακόμα και νοητικά. Δεν αφορά, λοιπόν, μόνο τη φυσική βία, αλλά περιλαμβάνει την αποχή βίας στην σκέψη, στον λόγο, στις προθέσεις και στις πράξεις.

Στην πρακτική της Αχίμσα, υπάρχει βαθιά κατανόηση της ενότητας της ζωής. **Όλα τα ζωντανά όντα θεωρούνται μέρη ενός θεϊκού συνόλου, και η πρόκληση βλάβης σε οποιοδήποτε πλάσμα βλάπτει και τον ίδιο τον θύτη.** Η Αχίμσα είναι μία από τις πέντε ηθικές αρχές (*γamas*) της Γιόγκα, οι οποίες αποτελούν οδηγούς για μία ηθική ζωή, σύμφωνα με την ινδουιστική παράδοση. Παίζει κεντρικό ρόλο για την κατανόηση του

¹² Στέλιος Παπαλεξανδρόπουλος, *Ινδουισμός: Ιστορική Εισαγωγή*, (Αθήνα: Gutenberg, 2015), σελ. 37-43

κάρμα: οι πράξεις που προκαλούν βλάβη στους άλλους δημιουργούν αρνητικό κάρμα και το αντίστροφο.

Επιπλέον, η Αχίμσα είναι ένας από τους κύριους λόγους που πολλοί Ινδουιστές είναι χορτοφάγοι. Η αποφυγή της θανάτωσης ζώων για τροφή θεωρείται βασική έκφραση της μη-βίας. Τα ζώα, τα φυτά και το περιβάλλον θεωρούνται άξια προστασίας, καθώς όλα συνδέονται με τη θεϊκή ενέργεια. Σήμερα, η Αχίμσα χρησιμοποιείται ως φιλοσοφική βάση για την οικολογία, τον βιγκανισμό και τις δράσεις για την προστασία των ζώων.

Συνολικά, η Αχίμσα δεν είναι απλώς η αποφυγή της βίας, αλλά μια ολιστική προσέγγιση που αγκαλιάζει με συμπόνια και σεβασμό όλα τα ζωντανά όντα. Ενσωματώνει τη φιλοσοφία ότι η αγάπη και η καλοσύνη είναι τα μόνα εργαλεία για την πνευματική εξέλιξη και την αρμονία με τη φύση. Ο Ινδουισμός διδάσκει ότι όλα τα ζωντανά όντα έχουν ψυχή και είναι μέρος του κύκλου της ζωής και της μετενσάρκωσης. Η αρχή της Αχίμσα ενθαρρύνει τους πιστούς να αποφεύγουν την πρόκληση βλάβης σε οποιοδήποτε πλάσμα, προάγοντας έτσι τον σεβασμό και την ευζωία των ζώων.

3.2. ΜΠΑΓΚΑΒΑΝΤ-ΓΚΙΤΑ (Bhagavad-Gita)

Η Μπαγκαβάντ-Γκίτα (*Bhagavad-Gita*) είναι ένα ινδουιστικό κείμενο αποτελούμενο από 700 στίχους και ανήκει στο ινδικό έπος Μαχαμπχαράτα (Mahabharata). Η Μπαγκαβάντ-Γκίτα παρουσιάζεται ως διάλογος μεταξύ του πρίγκιπα Άρτζουνα και του θεού Κρίσνα¹³. Ο Άρτζουνα αντιμετωπίζει αμφιβολίες και ηθικά διλήμματα σχετικά με το αν θα πολεμήσει ή όχι και, σε απάντηση, ο Κρίσνα μεταδίδει πνευματική σοφία και καθοδήγηση. Η Μπαγκαβάντ-Γκίτα έχει πολύ υψηλή αξία στην ινδουιστική παράδοση και θεωρείται ως ένα από τα σημαντικότερα κείμενα για την καθοδήγηση της ζωής και της διάνοησης των ανθρώπων. Αναλύει ένα ευρύ φάσμα φιλοσοφικών και ηθικών θεμάτων, όπως είναι το καθήκον, η δικαιοσύνη, η φύση του εαυτού, η έννοια του Θεού, η ευλάβεια και οι δρόμοι προς την πνευματική εξέλιξη. Καλύπτει τις προκλήσεις της ζωής, τη φύση της πραγματικότητας και την αναζήτηση του πνευματικού φωτισμού. Θεωρείται πως είναι ένα από τα σημαντικότερα φιλοσοφικά και πνευματικά έργα παγκοσμίως. Ο τίτλος "Μπαγκαβάντ-Γκίτα" μεταφράζεται ως "Το Τραγούδι του Θεού" στα ελληνικά.

¹³ Ο Κρίσνα είναι θεότητα του Ινδουισμού, θεωρούμενος ως η όγδοη ενσάρκωση του θεού Βίσνου, γνωστός για τη σοφία, τη θεϊκή αγάπη και τον ρόλο του ως δάσκαλος που προσφέρει καθοδήγηση για το καθήκον και την πνευματική αναζήτηση.

Η Μπαγκαβάντ-Γκίτα περιέχει αναφορές σχετικά με την προστασία και την ευζωία των ζώων, οι οποίες συνδέονται με την αρχή της Αχίμσα. Ακολουθούν ορισμένα αποσπάσματα από το βιβλίο «*Η Μπαγκαβάντ-Γκίτα όπως ακριβώς είναι*» που υποστηρίζουν αυτή τη θέση:

Η σφαγή ζώων ως αποτέλεσμα άγνοιας:

«Η σφαγή των δύστυχων ζώων οφείλεται και αυτή στην κατάσταση της άγνοιας. Οι σφαγείς των ζώων δεν γνωρίζουν ότι στο μέλλον το ίδιο ζώο θα έχει ένα σώμα κατάλληλο για να τους σκοτώσει. Αυτός είναι ο νόμος της φύσης. Στην ανθρώπινη κοινωνία, αν κάποιος σκοτώσει έναν άνθρωπο θα πρέπει να κρεμαστεί. Αυτός είναι ο νόμος του κράτους. Εξαιτίας της άγνοιας, οι άνθρωποι δεν αντιλαμβάνονται ότι υπάρχει ένα πλήρες κράτος ελεγχόμενο από τον Υπέρτατο Κύριο. Κάθε ζωντανό πλάσμα είναι παιδί του Υπέρτατου Κυρίου και ο Κύριος δεν ανέχεται τον φόνο ούτε ενός μυρμηγκιού. Ο υπεύθυνος θα πληρώσει. Επομένως, το κατρακύλισμα στον φόνο ζώων για την ικανοποίηση της γλώσσας αποτελεί το χονδροειδέστερο είδος άγνοιας. Το ανθρώπινο ον δεν χρειάζεται να σκοτώνει ζώα, επειδή ο Θεός προσφέρει τόσα πολλά ωραία πράγματα. Αν παρ' όλα αυτά κάποιος είναι παραδομένος στην κρεατοφαγία, ενεργεί με άγνοια και κάνει το μέλλον του πολύ σκοτεινό. Από όλα τα είδη σφαγής ζώων η σφαγή των αγελάδων είναι το αισχρότερο, επειδή η αγελάδα μας προσφέρει τόσο μεγάλη ικανοποίηση προμηθεύοντάς μας με γάλα. Η σφαγή των αγελάδων είναι μια πράξη του χονδροειδέστερου τύπου άγνοιας. Στη βεδική γραμματεία οι λέξεις *γκομπιχ πρινιτα ματσαραμ* δείχνουν ότι κάποιος ο οποίος, αφού ικανοποιήθηκε πλήρως με το γάλα, θέλει να σκοτώσει την αγελάδα, βρίσκεται στη χονδροειδέστερη άγνοια.»¹⁴

Το παραπάνω απόσπασμα προσφέρει μια πολυδιάστατη υποστήριξη της έννοιας της ευζωίας των ζώων, συνδέοντας τη με ηθικές, πνευματικές και πρακτικές αρχές. Ξεκινά με την αναγνώριση ότι η σφαγή των ζώων είναι αποτέλεσμα άγνοιας, μιας κατάστασης που αντιτίθεται στις πνευματικές αρχές της σοφίας και της συμπόνιας. Κάθε ζωντανό πλάσμα είναι παιδί του Υπέρτατου Κυρίου, γεγονός που προσδίδει ιερότητα στη ζωή όλων των όντων. Η θανάτωση ενός ζώου παρουσιάζεται ως παραβίαση

¹⁴ A. C. Bhaktivedanta Swami Prabhupada, *Η Μπαγκαβάντ-Γκίτα όπως ακριβώς είναι*, μτφρ. Γ. Δ. Κωνσταντόπουλος, 2^η Έκδοση, (Αθήνα: Bhaktivedanta Book Trust, 2018), σελ. 701

αυτής της ιερής σχέσης. Ο Υπέρτατος Κύριος θεωρείται ο τελικός κριτής, και η βία κατά των ζώων θα αντιμετωπιστεί με τις ανάλογες συνέπειες. Αυτή η αναφορά στον «νόμο της φύσης» τονίζει τη διαχρονική δικαιοσύνη που επέρχεται σε όσους προκαλούν κακό.

Στη συνέχεια, υπογραμμίζεται ότι οι άνθρωποι δεν χρειάζονται κρέας για να επιβιώσουν, καθώς υπάρχουν άφθονες εναλλακτικές τροφές που παρέχονται από τη φύση και τον Θεό, όπως το γάλα και τα φυτά. Το να σκοτώνει κανείς ζώα «για την ικανοποίηση της γλώσσας» παρουσιάζεται ως πράξη ακραίας εγωιστικής επιθυμίας, που οδηγεί σε ηθική και πνευματική παρακμή. Η άγνοια εδώ δεν εννοείται μόνο ως έλλειψη γνώσης, αλλά και ως ηθική και πνευματική αναισθησία προς τη ζωή άλλων όντων.

Επιπλέον, το απόσπασμα εστιάζει ιδιαίτερα στις αγελάδες, οι οποίες θεωρούνται πηγή μεγάλης ικανοποίησης λόγω του γάλακτος και των παραγώγων του. Η σφαγή των αγελάδων χαρακτηρίζεται ως «το αισχρότερο είδος σφαγής» λόγω της χρησιμότητάς τους και της συνεισφοράς τους στην ευημερία του ανθρώπου. Αυτό ενισχύει την έννοια της ευγνωμοσύνης και της υποχρέωσης προστασίας απέναντι σε ένα ζώο που προσφέρει τόσο πολλά. Οι λέξεις «γκομπιχ πριντα ματσαραμ» από τη βεδική γραμματεία τονίζουν ότι η θανάτωση μιας αγελάδας, παρά τη χρησιμότητά της, είναι δείγμα της «χονδροειδέστερης άγνοιας», συνδέοντας έτσι τη βία με την ηθική πτώση.

Ακολουθώς, επισημαίνεται ότι η σφαγή ενός ζώου επισύρει αναπόφευκτες συνέπειες, καθώς ο νόμος του κάρμα επιτάσσει ότι οι πράξεις επιστρέφουν στον θύτη. Η αναφορά στο «πλήρες κράτος» του Υπέρτατου Κυρίου υπογραμμίζει την ύπαρξη μιας κοσμικής τάξης που δεν επιτρέπει τη βία να μείνει ατιμώρητη. Η προστασία και ο σεβασμός στη ζωή των ζώων αναδεικνύονται ως ηθικές και πνευματικές υποχρεώσεις του ανθρώπου.

Τελικά, το συγκεκριμένο απόσπασμα υποστηρίζει την ευζωία των ζώων μέσα από ένα πολυεπίπεδο πρίσμα το οποίο περιλαμβάνει την ηθική ευθύνη απέναντι στη ζωή ως ιερό δώρο του Θεού, την απόρριψη της βίας ως παράγωγο της άγνοιας και της ηθικής παρακμής και την αναπόφευκτη δικαιοσύνη του κάρμα ως αποτροπή για τη βία. Το χωρίο καταδικάζει την σφαγή των ζώων προάγοντας έτσι την ιδέα ότι η προστασία της ζωής αποτελεί βασικό πυλώνα για έναν πνευματικά ανεπτυγμένο πολιτισμό.

Η προστασία των αγελάδων

«Υπάρχει επίσης μία βεδική προσευχή που λέει: *ναμο μπραμανια-ντεβαγια γκο-μπραμανα-χιταγια τσα τζαγκαντ-χιταγια κρισναγια γκοβινταγια ναμο ναμαχα* «Κύριέ μου, θέλεις το καλό των αγελάδων και των μπραμάνα¹⁵ και το καλό όλης της ανθρώπινης κοινωνίας και όλου του κόσμου». Το νόημα είναι ότι σε αυτή την προσευχή γίνεται ιδιαίτερη αναφορά στην προστασία των αγελάδων και των μπραμάνα. Οι μπραμάνα είναι το σύμβολο της πνευματικής παιδείας και οι αγελάδες είναι το σύμβολο της πολυτιμότερης τροφής. Αυτά τα δύο πλάσματα, οι μπραμάνα και οι αγελάδες, πρέπει να έχουν κάθε προστασία: αυτό είναι πραγματική πρόοδος του πολιτισμού.»¹⁶

Το παραπάνω απόσπασμα αναδεικνύει μια σημαντική φιλοσοφική θέση του Ινδουισμού, σύμφωνα με την οποία η προστασία των αγελάδων συνδέεται άρρηκτα με την πνευματική και πολιτιστική πρόοδο μιας κοινωνίας. Πρώτα απ' όλα είναι πάρα πολύ σημαντικό να αναφέρουμε ότι οι αγελάδες για τους ινδουιστές δεν είναι απλώς ζώα παραγωγής τροφής. Στον Ινδουισμό, οι αγελάδες αντιπροσωπεύουν την πηγή θρέψης και είναι κεντρικές στη βιωσιμότητα και την οικονομία της αγροτικής κοινωνίας. Το γάλα, ως πολυτιμότερη τροφή, θεωρείται ιερό και απαραίτητο για τη διατροφή του ανθρώπου. Επομένως, οι αγελάδες που προσφέρουν το γάλα θεωρούνται και αυτές ιερές. Η διατροφή που βασίζεται σε τροφές όπως το γάλα, το βούτυρο και άλλα γαλακτοκομικά προϊόντα αντικατοπτρίζει μια μορφή συμβίωσης με τα ζώα, και απόθαρρύνει τη σφαγή τους.

Η προστασία των αγελάδων εκφράζει την εφαρμογή της αρχής της Αχίμσα, που αποτελεί κεντρικό αξίωμα του Ινδουισμού όπως προαναφέρθηκε. Η βία ενάντια σε αγελάδες, αλλά και ενάντια σε κάθε ζώο, παραβιάζει τη θεμελιώδη αρχή της Αχίμσα. Από την άλλη πλευρά, η προστασία των ζώων, και ειδικότερα των αγελάδων, θεωρείται ένδειξη πνευματικής εξέλιξης, επειδή ενθαρρύνει τη συμπόνια και τη δικαιοσύνη, αξίες που προάγουν την ατομική και συλλογική πνευματική πρόοδο.

Στην ινδουιστική φιλοσοφία, η προστασία των αγελάδων και των μπραχμάνων δεν είναι μόνο θρησκευτική υποχρέωση αλλά και δείκτης πολιτισμού. Ένας πολιτισμός που προστατεύει τους μπραχμάνους (φορείς της πνευματικής γνώσης) και τις αγελάδες

¹⁵ Οι **μπραμάνα** (ή μπραχμάνοι ή βραχμάνοι) αποτελούν την υψηλότερη κοινωνική τάξη (κάστα) στο σύστημα των βαρμών (κοινωνικών τάξεων) του Ινδουισμού. Ο ρόλος τους είναι πνευματικός και εκπαιδευτικός, καθώς θεωρούνται οι φύλακες της θρησκευτικής γνώσης και της ιερότητας.

¹⁶ Α. C. Bhaktivedanta Swami Prabhupada, *Η Μπαγκαβάντ-Γκίτα όπως ακριβώς είναι*, μτφρ. Γ. Δ. Κωνσταντόπουλος, 2^η Έκδοση, (Αθήνα: Bhaktivedanta Book Trust, 2018), σελ. 701

(πηγές θρέψης) θεωρείται ανεπτυγμένος τόσο υλικά όσο και ηθικά. Η πρακτική της μηβίας, ειδικά προς τα ζώα, αποτελεί ένα από τα βασικότερα βήματα για τη διατήρηση της ισορροπίας στη φύση. Η σφαγή των αγελάδων θεωρείται όχι μόνο βάρβαρη αλλά και καταστροφική για την κοινωνική και πνευματική υγεία. Η αναγνώριση της συμβολής των αγελάδων στην ανθρώπινη ζωή αναδεικνύει την ηθική υποχρέωση του ανθρώπου να τις προστατεύει και ενισχύει την ιδέα της αλληλεγγύης μεταξύ ανθρώπινων και μη ανθρώπινων όντων.

Επομένως, το συγκεκριμένο χωρίο υπερβαίνει την απλή περιγραφή της αναγκαιότητας προστασίας των μπραχμάνων και των αγελάδων. Αναδεικνύει την ευζωία των ζώων ως βασικό στοιχείο για την πνευματική πρόοδο και τον πολιτισμό της κοινωνίας. Η προστασία τους συμβολίζει τη δέσμευση του ανθρώπου να ζει σε αρμονία με τη φύση, αποφεύγοντας τη βία και προάγοντας αξίες όπως η συμπόνια, η δικαιοσύνη και η πνευματική αρετή. Έτσι, το απόσπασμα συνδέει την ηθική ευθύνη προς τα ζώα με την ανώτερη πνευματική και κοινωνική εξέλιξη, καθιστώντας την προστασία των ζώων αναπόσπαστο κομμάτι της ανθρώπινης αποστολής.

Ινδουισμός και κρεοφαγία

«Δεν υπάρχει λόγος για τον άνθρωπο να τρώει ζώα, αφού υπάρχουν άφθονα αποθέματα δημητριακών, λαχανικών, καρπών και γάλακτος. Η Μπαγκαβάντ Γκίτα θεωρεί ότι αυτές οι απλές τροφές ανήκουν στην κατάσταση της αγαθότητας. Το κρέας είναι για όσους βρίσκονται στην κατάσταση της άγνοιας. Όσοι, λοιπόν, είναι παραδομένοι στο κρέας, στο ποτό, στο κάπνισμα και στην τροφή η οποία δεν προσφέρεται πρώτα στον Κρίσνα, θα υποστούν τις συνέπειες, επειδή τρώνε μόνο πράγματα μολυσμένα. Μπουντζατε τετβ αγκαμ παπα γιε πατσαντι ατμα-καρανατ. Όποιος τρώει για αισθησιακή απόλαυση ή μαγειρεύει για τον εαυτό του, χωρίς να προσφέρει την τροφή του στον Κρίσνα, τρέφεται μόνο με αμαρτία.»¹⁷

Η αλήθεια είναι ότι κατανάλωση κρέατος ποικίλλει μεταξύ των Ινδουιστών και επηρεάζεται από παράγοντες όπως είναι η κάστα, η περιοχή και οι προσωπικές πεποιθήσεις. Γενικά, οι ανώτερες κάστες, όπως οι βραχμάνοι, τείνουν να ακολουθούν χορτοφαγική διατροφή, ενώ οι χαμηλότερες κάστες μπορεί να καταναλώνουν κρέας,

¹⁷ A. C. Bhaktivedanta Swami Prabhupada, *Η Μπαγκαβάντ-Γκίτα όπως ακριβώς είναι*, μτφρ. Γ. Δ. Κωνσταντόπουλος, 2^η Έκδοση, (Αθήνα: Bhaktivedanta Book Trust, 2018), σελ. 325

αποφεύγοντας όμως το βοδινό, καθώς η αγελάδα θεωρείται ιερή. Η αποχή από το κρέας συνδέεται με την αρχή της Αχίμσα και την πνευματική καθαρότητα.

Όπως φαίνεται και στο παραπάνω απόσπασμα, η διατροφή των ινδουιστών βασίζεται κυρίως στην χορτοφαγία (λαχανικά, φρούτα και δημητριακά) και στην κατανάλωση γαλακτοκομικών προϊόντων. Η βρώση κρέατος όμως για αυτούς θεωρείται αμαρτία.

Στον Ινδουισμό, η τροφή συνδέεται με την πνευματικότητα μέσω της προσφοράς στους θεούς. Σύμφωνα με το απόσπασμα, η τροφή που καταναλώνεται χωρίς να προσφερθεί πρώτα στον Κρίσνα θεωρείται "μολυσμένη" και αμαρτωλή. Αυτή η έννοια εδράζεται στην ιδέα ότι η κατανάλωση τροφής δεν είναι μόνο φυσική διαδικασία, αλλά και πράξη πνευματικής σημασίας. Η προετοιμασία και η κατανάλωση φαγητού θεωρείται μια μορφή λατρείας. Τροφές που δεν περιλαμβάνουν τη θανάτωση ζώων είναι πιο κατάλληλες για προσφορά στους θεούς, ενισχύοντας τη σύνδεση του ατόμου με το θείο.

Πέρα από τις θρησκευτικές και κοινωνικές διαστάσεις, ο Ινδουισμός προάγει τη χορτοφαγία και για λόγους υγείας. Οι απλές και φυσικές τροφές, όπως τα λαχανικά, τα φρούτα και τα γαλακτοκομικά, θεωρούνται εύπεπτες και θρεπτικές, συμβάλλοντας στη σωματική και πνευματική ευεξία. Το κρέας, από την άλλη, θεωρείται βαρύ και συνδέεται με την κατάσταση της άγνοιας, η οποία προκαλεί απάθεια, νωθρότητα και πνευματική σύγχυση.

Ζωικά λίπη χωρίς σφαγή

«Το γάλα, το βούτυρο, το τυρί και τα συναφή προϊόντα προσφέρουν ζωικά λίπη σε μορφή που αποκλείει οποιαδήποτε ανάγκη σφαγής αθώων πλασμάτων. Αυτή η σφαγή συνεχίζεται μόνον εξαιτίας μιας κτηνώδους νοοτροπίας. Η πολιτισμένη μέθοδος λήψης του αναγκαίου ζωικού λίπους είναι μέσω του γάλακτος. Η σφαγή των ζώων είναι η μέθοδος των υπανθρώπων.»¹⁸

Στο παραπάνω απόσπασμα φαίνεται το πόσο αηδιαστικό θεωρείται, σύμφωνα με τις παραδόσεις του ινδουισμού, να τρώει κάποιος κρέας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο όρος "τσανντάλα" που σημαίνει "αυτοί που τρώνε το κρέας των σκύλων".¹⁹

^{18, 19} A. C. Bhaktivedanta Swami Prabhupada, *Η Μπαγκαβάντ-Γκίτα όπως ακριβώς είναι*, μτφρ. Γ. Δ. Κωνσταντόπουλος, 2^η Έκδοση, (Αθήνα: Bhaktivedanta Book Trust, 2018), σελ. 785 & 902

Χρησιμοποιείται για να περιγράψει αυτούς που έχουν βρωμερές συνήθειες, την κατώτατη κατηγορία ανθρώπινων όντων, τους κοινωνικά απόβλητους.

Το απόσπασμα προωθεί την ιδέα της ευζωίας των ζώων μέσα από μια ηθική προσέγγιση που συνδέει την ανθρώπινη συμπεριφορά με την έννοια του πολιτισμού. Η κεντρική θέση είναι ότι η κατανάλωση ζωικών λιπών μπορεί να επιτευχθεί χωρίς τη σφαγή ζώων, μέσω προϊόντων όπως το γάλα, το βούτυρο και το τυρί. Με αυτόν τον τρόπο, προτείνεται μια εναλλακτική μέθοδος που προστατεύει τη ζωή και την αξιοπρέπεια των ζώων, ενώ καλύπτει τις διατροφικές ανάγκες των ανθρώπων.

Η διατύπωση των "αθώων πλασμάτων" ενισχύει τη συναισθηματική σύνδεση με τα ζώα, υπογραμμίζοντας την αθωότητά τους και την αδυναμία τους να υπερασπιστούν τη ζωή τους απέναντι στις ανθρώπινες παρεμβάσεις. Με την αποδοκιμασία της σφαγής ως αποτέλεσμα "κτηνώδους νοοτροπίας", το κείμενο καλεί σε αλλαγή της στάσης των ανθρώπων, αποφεύγοντας πρακτικές που χαρακτηρίζονται ως απάνθρωπες ή βάρβαρες.

Η σύνδεση της ευζωίας των ζώων με την "πολιτισμένη μέθοδο" παραγωγής ζωικών λιπών μέσα από το γάλα ενθαρρύνει την υιοθέτηση ηθικών και βιώσιμων πρακτικών. Αντίθετα, η σφαγή περιγράφεται ως χαρακτηριστικό των "υπανθρώπων", προβάλλοντας έναν πολιτισμικό διαχωρισμό μεταξύ βάρβαρης και ηθικής συμπεριφοράς. Αυτή η οπτική όχι μόνο τονίζει την αξία της ζωής των ζώων, αλλά επιδιώκει να αναδείξει τη σύνδεση μεταξύ της ανθρώπινης ηθικής προόδου και της προστασίας των άλλων ειδών.

Μέσα από αυτήν την επιχειρηματολογία, το κείμενο υπερασπίζεται την ευζωία των ζώων, αποδίδοντας αξία στη ζωή τους και απορρίπτοντας τη σφαγή ως μέσο παραγωγής τροφίμων. Προτείνει την αποδοχή εναλλακτικών που σέβονται τη φύση και την ισορροπία του οικοσυστήματος ενώ ταυτόχρονα διατηρούν την ηθική ακεραιότητα των ανθρώπων.

Ηθική κατά της σφαγής

«Σύμφωνα με τον Μάνου, τον περίφημο συγγραφέα αστικών κωδικών και θρησκευτικών αρχών, ακόμα και κάποιος που σκοτώνει ζώα θα πρέπει να θεωρείται δολοφόνος, επειδή τα ζώα δεν αποτελούν ποτέ τροφή πολιτισμένων ανθρώπων, των οποίων το πρωταρχικό καθήκον είναι να προετοιμαστούν για να επιστρέψουν στον Θεό. Λέει ότι η πράξη της σφαγής του ζώου αποτελεί από μέρους όσων συμμετέχουν σε αυτήν την αμαρτία κανονική

συνωμοσία και ότι όλοι τους υπόκεινται σε τιμωρία ως δολοφόνοι, ακριβώς όπως μια ομάδα συνωμοτών που δολοφονούν από κοινού ένα ανθρώπινο ον. Εκείνος που δίνει την άδεια, εκείνος που σκοτώνει το ζώο, εκείνος που πουλά το σφάγιο, εκείνος που το μαγειρεύει, εκείνος που προσφέρει το φαγητό και τέλος εκείνος που τρώει το μαγειρεμένο ζώο είναι όλοι δολοφόνοι και όλοι τους υπόκεινται σε τιμωρία από τους νόμους της φύσης. Κανένας δεν μπορεί να δημιουργήσει ένα ζωντανό ον παρά την πρόοδο της υλικής επιστήμης και επομένως κανένας δεν έχει το δικαίωμα να σκοτώσει ένα ζωντανό ον για τα ανεξέλεγκτα καπρίτσια του. Για όσους τρώνε ζώα οι γραφές επιτρέπουν μόνο περιορισμένες θυσίες ζώων και αυτό μόνο για να περιορίσουν τη δημιουργία σφαγείων και όχι για να ενθαρρύνουν τη σφαγή των ζώων. Η διαδικασία βάσει της οποίας οι γραφές επιτρέπουν τη θυσία ζώων είναι καλή και για το ζώο που θυσιάζεται και γι' αυτούς που το τρώνε. Είναι καλή για το ζώο με την έννοια ότι το θυσιασμένο ζώο μετά τη θυσία του στον βωμό προάγεται αμέσως στην ανθρώπινη μορφή ζωής και αυτός που το τρώει προφυλάσσεται από χειρότερες μορφές αμαρτίας, δηλαδή να τρώει κρέας που προμηθεύουν τα οργανωμένα σφαγεία, τα οποία είναι απαίσιοι τόποι αναπαραγωγής κάθε είδους υλικής οδύνης για την κοινωνία, τη χώρα και τους ανθρώπους. Ο υλικός κόσμος είναι από μόνος του τόπος διαρκούς αγωνίας και με την ενθάρρυνση της σφαγής των ζώων ολόκληρη η ατμόσφαιρα μολύνεται ολοένα και περισσότερο από πολέμους, λοιμούς, πείνα και πολλές άλλες ανεπιθύμητες δυστυχίες.»²⁰

Το παραπάνω απόσπασμα υποστηρίζει ξεκάθαρα την ευζωία των ζώων, παρουσιάζοντας μια φιλοσοφική και ηθική βάση ενάντια στη θανάτωσή τους. Το κείμενο θεμελιώνεται σε μια αρχή βαθιάς πνευματικότητας, σύμφωνα με την οποία τα ζώα δεν θεωρούνται τροφή για τους πολιτισμένους ανθρώπους, αλλά έμβια όντα που χρήζουν σεβασμού και προστασίας. Μέσα από τα λόγια του Μάνου²¹, η σφαγή προσδιορίζεται ως μια συλλογική ηθική και πνευματική παραβίαση, όπου όχι μόνο ο σφαγέας,

²⁰ A. C. Bhaktivedanta Swami Prabhupada, *Σρίμαντ Μπαγκαβατάμ: Άσμα Πρώτο, Μέρος Πρώτο*, μτφρ. Γ. Δ. Κωνσταντόπουλος, 2^η Έκδοση, (Αθήνα: Bhaktivedanta Book Trust, 2017), σελ. 390-391

²¹ Θεωρείται ο "πρωταρχικός νομοθέτης" στη βεδική παράδοση και συγγραφέας του Μανουσμρίτι (Manusmriti), ενός σημαντικού κειμένου που περιγράφει κοινωνικούς, ηθικούς και θρησκευτικούς κανόνες. Το έργο του Μάνου είναι θεμελιώδες για την οργάνωση της κοινωνίας και καθορίζει τους νόμους που αφορούν τη συμπεριφορά, τις πνευματικές πρακτικές και τις κοινωνικές σχέσεις.

αλλά και όσοι συμμετέχουν έμμεσα ή άμεσα στη διαδικασία – από τη θανάτωση έως την κατανάλωση του κρέατος – θεωρούνται συνυπεύθυνοι και υπόκεινται σε τιμωρία από τους νόμους της φύσης. Με αυτό τον τρόπο, δίνεται έμφαση στο πόσο εναντιωμένες είναι οι απόψεις των Ινδουιστών απέναντι στην οργανωμένη σφαγή ζώων που λαμβάνει χώρα επάνω στον πλανήτη. Η εκτροφή ζώων που προορίζονται για θανάτωση και αξιοποίηση του κρέατός τους, η σφαγή τους, ο τεμαχισμός, η πώληση και η κατανάλωσή τους όπως και όλες οι εγκαταστάσεις που λαμβάνουν χώρα τα παραπάνω (δηλαδή μονάδες εκτροφής κρεοπαραγωγών ζώων, σφαγεία, κρεοπωλεία κ.λπ.) αποτελούν εκφράσεις της κτηνώδους νοοτροπίας των ανθρώπων. Όλες οι διαδικασίες που συμμετέχουν στην παραγωγή κρέατος διαταράσσουν την ισορροπία της φύσης²².

Η αναφορά στις θυσιαστικές πρακτικές συμβάλλει στην άποψη ότι η βία κατά των ζώων δεν υποστηρίζεται, ακόμα και στις περιπτώσεις όπου η θανάτωση τους επιτρέπεται για θρησκευτικούς σκοπούς. Οι περιορισμένες σε αριθμό θυσίες έχουν ως στόχο να αποθαρρύνουν τη μαζική και οργανωμένη θανάτωση ζώων που παρατηρείται στα σύγχρονα σφαγεία, τα οποία καταγγέλλονται ως τόποι υλικής οδύνης και πηγή κοινωνικής και περιβαλλοντικής παρακμής.

Το κείμενο επίσης επισημαίνει τη σύνδεση μεταξύ της εκμετάλλευσης των ζώων και των ευρύτερων κοινωνικών και φυσικών συνεπειών, όπως είναι οι πόλεμοι, η πείνα και οι ασθένειες. Αυτή η ανάλυση βασίζεται στην αντίληψη ότι οι πράξεις των ανθρώπων που ενθαρρύνουν τη βία και την εκμετάλλευση ζώων διαμορφώνουν αρνητική ενέργεια, η οποία επηρεάζει τη συνολική ευημερία της κοινωνίας. Με αυτόν τον τρόπο, το απόσπασμα δεν περιορίζεται μόνο στην ευζωία των ζώων ως ηθική υποχρέωση, αλλά τη συνδέει άμεσα με τη γενικότερη ευημερία της ανθρωπότητας.

Συνοψίζοντας, το απόσπασμα αναδεικνύει την ευζωία των ζώων ως αναπόσπαστο στοιχείο μιας πολιτισμένης και πνευματικά ανεπτυγμένης κοινωνίας. Υποστηρίζει ότι η αποφυγή της σφαγής και της εκμετάλλευσης των ζώων είναι τόσο ηθική όσο και πρακτική απαίτηση για τη μείωση της υλικής και πνευματικής δυστυχίας, προωθώντας μια αρμονική συμβίωση με όλα τα ζωντανά πλάσματα.

²² Damien Keown, *Buddhist Ethics: A Very Short Introduction*, (Αγγλία: Oxford University Press, 2012), σελ. 48

4. Η ΠΕΡΙ ΖΩΩΝ ΒΟΥΔΙΣΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Ο Βουδισμός πέρα από θρησκεία αποτελεί και φιλοσοφία ζωής. Αναπτύχθηκε στην αρχαία Ινδία περίπου τον 5ο με 4ο αιώνα π.Χ. . Ιδρυτής του είναι ο Σιντάρτα Γκαουτάμα, γνωστός και ως Βούδας. Η λέξη "**Βούδας**" προέρχεται από τη σανσκριτική λέξη "**Buddha**" (बुद्ध) και μεταφράζεται ως "**Αφυπνισμένος**" ή "**Φωτισμένος**". Ο Βούδας γεννήθηκε περίπου το 563 π.Χ. (αν και οι χρονολογίες μπορεί να διαφέρουν)²³ στο Λουμπίνι, στη σημερινή περιοχή του Νεπάλ, ως πρίγκιπας, αλλά εγκατέλειψε την πολυτελή ζωή του για να αναζητήσει την αλήθεια σχετικά με την ουσία της ύπαρξης και την εκρίζωση της δυστυχίας.

Ο Βουδισμός δεν είναι θεϊστική θρησκεία, καθώς δεν επικεντρώνεται σε κάποια θεότητα, αλλά δίνει έμφαση στη φώτιση, τη γνώση και την αυτοπραγμάτωση. Κεντρικό ρόλο στη διδασκαλία του Βούδα παίζει η κατανόηση και η αντιμετώπιση τόσο του σωματικού αλλά κυρίως του νοητικού πόνου.

Ο Βουδισμός αποδίδει μεγάλη σημασία στην ευζωία των ζώων και την καλοσύνη προς όλα τα ζωντανά πλάσματα. Αυτή η στάση βασίζεται στις αρχές της μη βίας (Ahimsa) – η οποία αναλύθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο – και της συμπόνιας (Karuna), οι οποίες είναι κεντρικές στη βουδιστική φιλοσοφία. Τα ζώα θεωρούνται ζωντανές υπάρξεις που, όπως και οι άνθρωποι, βιώνουν πόνο και επιθυμούν την ευτυχία. Επομένως, οι Βουδιστές διδάσκονται να αποφεύγουν κάθε πράξη που προκαλεί κακό σε αυτά.

4.1. ΣΟΥΤΡΕΣ

Οι Σούτρες (Sutras) αποτελούν ιερά κείμενα στον Βουδισμό, που περιέχουν τις διδασκαλίες και τα λόγια του Βούδα, όπως μεταφέρθηκαν από τους μαθητές του και καταγράφηκαν αιώνες μετά το θάνατό του. Η λέξη "**σούτρα**" προέρχεται από τη σανσκριτική λέξη "**sūtra**", που σημαίνει "**νήμα**" ή "**κλωστή**", υποδηλώνοντας την έννοια του συνδέσμου και της καθοδήγησης.

Στα βουδιστικά κείμενα, υπάρχουν πολλές αναφορές που ενισχύουν τη σημασία της προστασίας των ζώων. Ο Βούδας δίδαξε ότι όλοι οι ζωντανοί οργανισμοί συμμετέχουν στον κύκλο της Σαμσάρα (Samsara), δηλαδή της γέννησης, του θανάτου

²³ Bechert, Heinz. "The Date of the Buddha Reconsidered." *Indo-Iranian Journal* 35, no. 2/3 (1992): page 95-103.

Σε αυτό το άρθρο, ο Heinz Bechert εξετάζει κριτικά τις παραδοσιακές χρονολογίες και προτείνει αναθεωρημένες εκτιμήσεις για τη ζωή του Βούδα, βασιζόμενος σε ιστορικά και αρχαιολογικά δεδομένα.

και της αναγέννησης. Ως εκ τούτου, δεν υπάρχει διαχωρισμός ως προς την αξία της ζωής μεταξύ ανθρώπων και ζώων. Ακολουθούν μερικά χωρία από τις Σούτρες τα οποία προάγουν την ευζωία των ζώων:

Σούτρα του Δικτύου των Μπραμαγιάλα (Brahmajala Sutra)

«Ο ασκητής Γκαουτάμα ζει απέχοντας από τη λήψη ζωής, χωρίς ραβδί ή σπαθί, προσεκτικός, συμπονετικός, μεριμνώντας για την ευημερία όλων των ζωντανών όντων.»

Το συγκεκριμένο χωρίο υποστηρίζει την έννοια της ευζωίας των ζώων δίνοντας έμφαση στην αποχή από τη θανάτωση και τη βία, προβάλλοντας την πρακτική της μη βίας ως ηθικό ιδανικό για τον ασκητή. Με την επιλογή του να ζει "χωρίς ραβδί ή σπαθί", ο Γκαουτάμα ενσαρκώνει την απόλυτη αποχή από εργαλεία που συνδέονται με την επιβολή και τη βία, υποδεικνύοντας ότι η μη βία πρέπει να διαποτίζει όλες τις πτυχές της ζωής. Η χρήση του όρου "προσεκτικός" τονίζει ότι η στάση απέναντι στα ζώα απαιτεί ενεργό επαγρύπνηση και σεβασμό για την ευημερία τους, ενώ η "συμπόνια" παρουσιάζεται ως θεμελιώδης αρχή που καθοδηγεί τη συμπεριφορά του ασκητή.

Η φράση "μεριμνώντας για την ευημερία όλων των ζωντανών όντων" αποτυπώνει μια βαθιά συναισθηματική σύνδεση με όλα τα έμβια πλάσματα, καταδεικνύοντας ότι η ευζωία τους είναι όχι μόνο θέμα ηθικής υποχρέωσης αλλά και θέμα εσωτερικής ευαισθησίας και ενσυναίσθησης. Με αυτόν τον τρόπο, το χωρίο προάγει μια στάση ζωής που αναγνωρίζει την εγγενή αξία κάθε ζωντανού οργανισμού, υποστηρίζοντας την προστασία και την καλή τους διαβίωση. Αυτή η στάση δεν περιορίζεται απλώς στην αποφυγή της βίας, αλλά περιλαμβάνει ενεργό φροντίδα και ανησυχία για τη ζωή και την ευημερία τους, κάνοντάς το χωρίο έναν οδηγό για την ευζωία των ζώων στο πλαίσιο μιας ευρύτερης ηθικής συμπόνιας.

Νταμμαπάντα Σούτρα (Dhammapada Sutra)

«Αυτός που έχει εγκαταλείψει κάθε βία, που ποτέ δεν βλάπτει κανένα ον, είτε κινούμενο είτε ακίνητο, αυτός είναι που ονομάζεται άγιος.»

Το παραπάνω χωρίο υποστηρίζει την έννοια της ευζωίας των ζώων μέσα από την απόλυτη αποκήρυξη κάθε μορφής βίας, ανεξαρτήτως του είδους ή της κατάστασης του ζωντανού όντος. Η φράση "έχει εγκαταλείψει κάθε βία" δείχνει ότι ο ηθικός άνθρωπος όχι μόνο απέχει από πράξεις που προκαλούν σωματική βλάβη, αλλά απομακρύνεται

πλήρως από κάθε διάθεση ή πρόθεση που εμπεριέχει βία. Η συμπερίληψη τόσο των "κινούμενων" όσο και των "ακίνητων" όντων επεκτείνει την έννοια της συμπόνιας και του σεβασμού σε όλα τα πλάσματα, ανεξάρτητα από τον τρόπο ζωής τους.

Το απόσπασμα αναδεικνύει την ιδέα ότι η αγιότητα συνδέεται με την πλήρη απουσία πρόθεσης για βλάβη, προσφέροντας ένα πρότυπο συμπεριφοράς που βασίζεται στην αποχή βίας και στη διαρκή φροντίδα για όλα τα ζωντανά όντα. Υπονοεί επίσης ότι η αγιότητα δεν είναι απλώς μια θρησκευτική ιδιότητα, αλλά ένα ηθικό ιδανικό που εκφράζεται μέσα από την αγάπη, τη συμπόνια και τη μη εκμετάλλευση των άλλων. Με τον τρόπο αυτό, το χωρίο προάγει την ευζωία των ζώων μέσα από την αναγνώριση της εγγενούς αξίας τους και της ανάγκης προστασίας τους, ενώ παράλληλα συνδέει αυτή τη στάση με την ηθική ανύψωση και την πνευματική εξέλιξη. Η απόλυτη μη βία δεν αφορά μόνο την αποφυγή της βλάβης, αλλά αποτελεί ενεργή επιλογή για σεβασμό, φροντίδα και ενότητα με όλα τα έμβια όντα.

Σούτρα του Λανκαβατάρα (Lankavatara Sutra)

«Για να αποφύγουν τον τρόμο που προκαλείται στα ζώα από τον φόβο του θανάτου, ο Μποντισάτβα²⁴, του οποίου η φύση είναι συμπόνια, δεν πρέπει να τρώει κρέας.»

Αυτό το χωρίο συνδέει την κατανάλωση κρέατος με τον φόβο και τον πόνο που βιώνουν τα ζώα κατά τη σφαγή. Προτρέπει τους ασκούμενους να απέχουν από την κατανάλωση κρέατος ως ένδειξη συμπόνιας. Αναδεικνύει τη σύνδεση μεταξύ των πράξεων των ανθρώπων και του φόβου, του πόνου και του θανάτου που βιώνουν τα ζώα. Εστιάζει στον τρόμο που προκαλείται στα ζώα από τη βίαιη αφαίρεση της ζωής τους, προβάλλοντας τον φόβο του θανάτου ως μία από τις πιο τραυματικές εμπειρίες που μπορούν να βιώσουν. Η αναφορά στον Μποντισάτβα, του οποίου η φύση είναι η συμπόνια, προτείνει ότι η αποχή από την κατανάλωση κρέατος δεν είναι μόνο ζήτημα διατροφικών επιλογών, αλλά βαθύ ηθικό καθήκον που πηγάζει από τη θεμελιώδη ενσυναίσθηση για τα ζώα και τον σεβασμό στη ζωή τους.

²⁴ Με τον όρο «**Μποντισάτβα**» χαρακτηρίζεται ένα άτομο που έχει δεσμευτεί να φτάσει στη φώτιση (Bodhi), όχι μόνο για τον εαυτό του αλλά και για να βοηθήσει όλα τα όντα να απελευθερωθούν από τον κύκλο της γέννησης, του θανάτου και της αναγέννησης (Samsara). Σύμφωνα με τη διδασκαλία του Βουδισμού, η βασική ποιότητα ενός Μποντισάτβα είναι η **συμπόνια** (Karuna), η οποία τον οδηγεί στην προσωπική του φώτιση ώστε να υπηρετήσει την ευημερία όλων των ζωντανών όντων. Ο Μποντισάτβα ενσαρκώνει την αρχή της **μη-βίας** (Ahimsa) και της φροντίδας για κάθε μορφή ζωής, κάτι που τον καθιστά πρότυπο ηθικής και πνευματικής αφοσίωσης.

Με τη φράση "δεν πρέπει να τρώει κρέας", το χωρίο συνδέει άμεσα τη συμπεριφορά του ανθρώπου με τις συνέπειες για τα ζώα, υπονοώντας ότι πρακτικές όπως η σφαγή και η κατανάλωση της σάρκας τους είναι ασύμβατες με τη στάση της συμπόνιας και της μη βίας. Αυτή η στάση επεκτείνεται πέρα από την αποφυγή της φυσικής βίας, περιλαμβάνοντας και την αποχή από οποιαδήποτε ενέργεια που συμβάλλει στον πόνο και την κακομεταχείριση των ζώων. Το χωρίο, επομένως, υποστηρίζει την ευζωία των ζώων όχι μόνο ως αποφυγή της βίας, αλλά και ως ενεργή επιλογή που αρνείται να συμμετάσχει σε συστήματα εκμετάλλευσης ζώων.

Σούτρα του Σουράνγκαμα (Surangama Sutra)

«Οι Μποντισάτβα και οι αγνοί μοναχοί που περπατούν σε μονοπάτια της υπαίθρου δεν θα πατήσουν ούτε καν σε ζωντανά χόρτα, πόσο μάλλον να τα ξεριζώσουν. Δεν μπορούν ούτε να σκεφτούν να φάνε σάρκες άλλων όντων.»

Σε αυτό το απόσπασμα υπογραμμίζεται η απόλυτη προσοχή που πρέπει να δείχνουν οι ασκούμενοι προς όλα τα έμβια όντα, ακόμη και προς τα φυτά. Δίνεται έμφαση στον σεβασμό κάθε μορφής ζωής, συμπεριλαμβανομένων ακόμη και των πιο μικρών και φαινομενικά ασήμαντων οργανισμών, όπως τα χόρτα. Η πράξη της αποφυγής των μοναχών ακόμα και να πατήσουν σε ζωντανά χόρτα συμβολίζει την απόλυτη προσοχή και την ευαισθησία απέναντι σε όλα τα ζωντανά όντα. Αυτό δείχνει μια στάση ζωής που δεν περιορίζεται στην αποφυγή πρόκλησης βλάβης μόνο σε ζώα, αλλά επεκτείνεται στη φροντίδα για τα πλάσματα κάθε βασιλείου, φυτικού και ζωικού, και μάλιστα ανεξαρτήτως του μεγέθους, της πολυπλοκότητας ή της αντιληπτικής ικανότητας που χαρακτηρίζει κάθε μορφής ζωής.

Η αναφορά στην άρνηση της κατανάλωσης σάρκας άλλων όντων ενισχύει την ιδέα ότι η ευζωία των ζώων είναι καίριας σημασίας για τους βουδιστές μοναχούς και απαιτεί απόλυτη αποχή από πράξεις που σχετίζονται με την εκμετάλλευση ή τη βλάβη τους. Η αποχή από την κατανάλωση κρέατος δεν είναι απλώς μια διατροφική επιλογή, αλλά μια ηθική πράξη που ενσωματώνει την αναγνώριση της αξίας της ζωής τους και της ανάγκης να ζουν ελεύθερα από φόβο και πόνο. Το χωρίο τονίζει επίσης τη διανοητική και ηθική καθαρότητα, καθώς οι Μποντισάτβα και οι μοναχοί δεν μπορούν "ούτε να σκεφτούν" να βλάψουν ή να καταναλώσουν ζώα, υπογραμμίζοντας τη βαθιά ριζωμένη ηθική αρχή που διαπνέει κάθε πτυχή της ύπαρξής τους.

Μέσα από αυτήν την ακραία φροντίδα και σεβασμό, το χωρίο παρουσιάζει μια ιδανική στάση που δεν επιδιώκει μόνο την αποφυγή της βίας, αλλά και την ενεργή καλ-

λιέργεια της συμπόνιας και της ενότητας με όλα τα ζωντανά πλάσματα. Η έννοια της ευζωίας των ζώων, επομένως, αναδεικνύεται ως κεντρική ηθική αξία που απαιτεί προσεκτική επίγνωση και συνεχή προσπάθεια για την προστασία και την υποστήριξη κάθε ζωντανού πλάσματος.

Σούτρα του Νταμμικά (Dhammika Sutra)

«Ας μην καταστρέφει καμία ζωή, ούτε να εγκρίνει τις πράξεις εκείνων που το κάνουν. Ας απέχει ακόμη και από το να βλάψει οποιοδήποτε πλάσμα, τόσο εκείνα που είναι ισχυρά όσο και εκείνα που φοβούνται στον κόσμο.»

Το συγκεκριμένο απόσπασμα εστιάζει και αυτό στην καθολική αποχή από κάθε μορφή βλάβης ή καταστροφής οποιασδήποτε ζωής, ανεξαρτήτως της φύσης ή της δύναμης των πλασμάτων. Υπογραμμίζει τη συλλογική ευθύνη και την ανάγκη για ενεργή υποστήριξη της ζωής των ζώων, αρνούμενοι όχι μόνο τη δική μας συμμετοχή αλλά και την έμμεση ενθάρρυνση επιβλαβών πράξεων. Η φράση "ούτε να εγκρίνει τις πράξεις εκείνων που το κάνουν" ενισχύει την ιδέα ότι η ευζωία των ζώων δεν υποστηρίζεται μόνο μέσω της προσωπικής αποχής από τη βία, αλλά και μέσω της απόρριψης οποιασδήποτε συμπεριφοράς ή συστήματος που συμβάλλει στην εκμετάλλευση ή την καταπίεσή τους.

Επιπλέον, αυτή η καθολική απαγόρευση βλάβης, που περιλαμβάνει τόσο τα "ισχυρά" όσο και τα "φοβισμένα" πλάσματα, επιβεβαιώνει ότι η ευζωία των ζώων δεν πρέπει να περιορίζεται σε συγκεκριμένα είδη ή συνθήκες αλλά να αγκαλιάζει όλα τα όντα με ισότιμο σεβασμό και φροντίδα. Η αναφορά, μάλιστα, στα "φοβισμένα πλάσματα" τονίζει τη σημασία της προστασίας των πιο ευάλωτων ζώων, αυτών που ζουν σε συνεχή φόβο λόγω των ανθρώπινων πράξεων. Αυτό ενισχύει την ανάγκη για ενεργή συμπόνια και την αναγνώριση της ευθύνης του ανθρώπου να ελαχιστοποιεί τον φόβο, τον πόνο και την αδικία που επιβάλλονται στα ζώα. Το χωρίο, επομένως, όχι μόνο απαγορεύει τη φυσική βία αλλά επιπλέον προωθεί μια στάση ζωής βασισμένη στην προσοχή, την ενσυναίσθηση και την ενεργή υποστήριξη της ζωής των ζώων. Με αυτόν τον τρόπο, αναδεικνύει την ευζωία ως μια θεμελιώδη ηθική υποχρέωση που απαιτεί διαρκή δέσμευση στην αποχή από πράξεις βίας.

Καρανίγια Μέττα Σούτρα (Karaṇīya Mettā Sūtra):

«Ας καλλιεργούμε την αγάπη για όλα τα έμβια όντα: ζώα, πουλιά και ψάρια. Ας μην κάνουμε ποτέ κακό σε καμία μορφή ζωής, ούτε να προκαλούμε φόβο ή οδύνη σε κανένα ζωντανό πλάσμα.»

Το παραπάνω χωρίο υποστηρίζει την έννοια της ευζωίας των ζώων μέσω της προτροπής για καλλιέργεια αγάπης και συμπόνιας προς όλα τα έμβια όντα, ανεξάρτητα από το είδος τους. Η σαφής αναφορά στα ζώα, τα πουλιά και τα ψάρια ενισχύει τη συμπερίληψη κάθε μορφής ζωής, απορρίπτοντας οποιαδήποτε διάκριση ή ιεραρχία που μπορεί να επιτρέψει την εκμετάλλευση ή την κακομεταχείρισή τους. Η δήλωση "ας μην κάνουμε ποτέ κακό σε καμία μορφή ζωής" εκφράζει την απόλυτη δέσμευση στη μη βία και την αποφυγή οποιασδήποτε βλάβης που θα μπορούσε να προκαλέσει σωματική ή ψυχική οδύνη στα ζώα.

Επιπλέον, η προτροπή να μην προκαλούμε φόβο ή οδύνη τονίζει τη σημασία της δημιουργίας ενός περιβάλλοντος ασφάλειας και ειρήνης για όλα τα πλάσματα. Αυτό υπερβαίνει την απλή αποχή από τη φυσική βλάβη και απαιτεί ενεργή μέριμνα για την αποφυγή καταστάσεων που προκαλούν ψυχολογικό στρες ή φόβο. Η καλλιέργεια αγάπης για όλα τα έμβια όντα προβάλλεται ως ηθική στάση που δεν περιορίζεται μόνο σε αρνητικές υποχρεώσεις, όπως η αποχή από τη βία, αλλά περιλαμβάνει και θετικές ενέργειες, όπως η προστασία, η φροντίδα και η ενίσχυση της ευζωίας τους.

Το απόσπασμα εκφράζει μια φιλοσοφία που βασίζεται στην αναγνώριση της εγγενούς αξίας κάθε ζωντανού πλάσματος και στην ανάληψη ηθικής ευθύνης για την ευημερία τους. Η έμφαση στην αποφυγή κάθε κακού ή φόβου αποκαλύπτει ότι η ευζωία των ζώων είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την ανθρώπινη ηθική συμπεριφορά, προάγοντας μια στάση που καλλιεργεί την ενότητα, την ειρήνη και τη βαθιά ενσυναίσθηση προς όλα τα έμβια όντα.

<p>Όλα τα παραπάνω χωρία από τις Σούτρες υπογραμμίζουν τη σημασία της μη βίας, της συμπόνιας και του σεβασμού προς όλα τα έμβια όντα, προωθώντας την ευζωία των ζώων μέσω της αποχής από πρακτικές που τους προκαλούν πόνο ή βλάβη.</p>

4.2. ΚΑΡΜΑ ΚΑΙ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ

Το κάρμα θεωρείται ο θεμελιώδης νόμος αιτίας και αποτελέσματος, σύμφωνα με τον οποίο κάθε πράξη, σκέψη ή λόγος ενός ατόμου γεννά συνέπειες που επηρεάζουν το μέλλον του. Το κάρμα για τον Βουδισμό δεν αποτελεί τιμωρητικό ή ανταποδοτικό μηχανισμό, αλλά φυσικό νόμο που συνδέει τις ηθικές ποιότητες των πράξεων με τα αποτελέσματα που αυτές προκαλούν. Οι καλές πράξεις, που βασίζονται στη συμπόνια, στη μη βία και στην ενσυναίσθηση, δημιουργούν θετικό κάρμα, ενώ οι πράξεις που προκαλούν πόνο, φόβο ή βλάβη σε άλλα όντα παράγουν αρνητικό κάρμα.

Η σαμσάρα, είναι ο κύκλος της γέννησης, του θανάτου και της αναγέννησης στον οποίο είναι παγιδευμένα όλα τα όντα, μέχρι να επιτύχουν τη φώτιση και την απελευθέρωση από αυτόν τον κύκλο. Το κάρμα καθορίζει τη μορφή και τις συνθήκες της επόμενης γέννησης ενός ατόμου, καθώς οι συσσωρευμένες ενέργειες από τη ζωή που ζει επηρεάζουν την μελλοντική του ύπαρξη. Στον Βουδισμό, τα ζώα θεωρούνται μέρος αυτού του κύκλου και έχουν τη δυνατότητα να αναγεννηθούν σε ανώτερες μορφές ζωής, εφόσον οι συνθήκες το επιτρέψουν.

Η έννοια του κάρμα και της αναγέννησης προάγουν την ευζωία των ζώων, καθώς αναγνωρίζουν ότι τα ζώα είναι όντα με δυνατότητα πνευματικής εξέλιξης και δεν διαφέρουν ουσιαστικά από τους ανθρώπους ως προς τη συμμετοχή τους στον κύκλο της ύπαρξης. Οι πράξεις που επηρεάζουν τη ζωή των ζώων –είτε είναι φροντίδα και προστασία είτε βία και εκμετάλλευση– επηρεάζουν το κάρμα του ατόμου που τις πραγματοποιεί, δημιουργώντας ένα ισχυρό ηθικό κίνητρο για τη σωστή συμπεριφορά απέναντί τους. Η κατανόηση ότι η κακομεταχείριση των ζώων έχει αρνητικές συνέπειες όχι μόνο για τα ίδια τα ζώα αλλά και για την πνευματική πορεία του ατόμου, ενισχύει την ανάγκη για καλοσύνη και σεβασμό.

Επιπλέον, η δυνατότητα των ζώων να αναγεννηθούν σε ανώτερες μορφές ζωής καταργεί οποιαδήποτε διάκριση που θα μπορούσε να θεωρεί τα ζώα ως κατώτερα ή άξια λιγότερης φροντίδας. Αυτή η διδασκαλία ενθαρρύνει μια πιο ολιστική θεώρηση της ζωής, όπου η συμπόνια επεκτείνεται σε όλα τα πλάσματα, προωθώντας έτσι την ευζωία τους ως βασικό στοιχείο της πνευματικής πρακτικής και της ηθικής ανάπτυξης.

4.3. Ο ΔΙΑΛΟΓΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΣΥΜΠΟΝΙΑΣ (Metta Bhavana)

Ο διαλογισμός της Μέττα-Μπάβανα καλλιεργεί την ανάπτυξη της συμπόνιας και της αγάπης προς όλα τα όντα, συμπεριλαμβανομένων των ζώων. Οι λέξεις "Μέττα-Μπάβανα" προέρχονται από την γλώσσα "Pāli" η οποία ομιλούνταν στην αρχαία Ινδία την εποχή που ζούσε ο Βούδας. Η λέξη "Μέττα" (Mettā) σημαίνει αγάπη ή καλοσύνη που δεν συνοδεύεται από εγωιστικές προσδοκίες, συχνά μεταφραζόμενη ως "ανιδιοτελής αγάπη" ή "φιλική καλοσύνη". Η λέξη "Μπάβανα" (Bhāvanā) σημαίνει καλλιέργεια ή ανάπτυξη, ιδιαίτερα σε πνευματικό επίπεδο. Ο συνδυασμός αυτών των δύο όρων, "Μέττα-Μπάβανα", αναφέρεται στην καλλιέργεια της ανιδιοτελούς αγάπης και της συμπόνιας προς όλα τα όντα μέσω του διαλογισμού.

Ο διαλογισμός της Μέττα-Μπάβανα βοηθά την ευζωία των ζώων καθώς ενθαρρύνει την ανάπτυξη μιας εσωτερικής αγάπης και φροντίδας που δεν περιορίζεται στους ανθρώπους, αλλά αγκαλιάζει κάθε ζωντανό πλάσμα. Κατά τη διάρκεια της πρακτικής, ο διαλογιστής προσεύχεται ή οραματίζεται ευχές για ευτυχία, ασφάλεια και ειρήνη, ξεκινώντας από τον εαυτό του, επεκτείνοντάς τες σε αγαπημένα πρόσωπα, ουδέτερα άτομα, ακόμη και σε εκείνους που δυσκολεύεται να αγαπήσει, και τελικά προς όλα τα έμβια όντα. Η επανάληψη φράσεων όπως "Είθε όλα τα όντα να είναι χαρούμενα, ασφαλή και ελεύθερα από πόνο" περιλαμβάνει φυσικά και τα ζώα, ενισχύοντας τη σύνδεση με αυτά και την αναγνώριση της αξίας τους.

Μέσω αυτής της πρακτικής, οι διαλογιζόμενοι αναπτύσσουν βαθιά ενσυναίσθηση και ευαισθησία προς τα ζώα, οδηγούμενοι στη συνειδητοποίηση της ανάγκης για την προστασία και την φροντίδα τους. Η ανάπτυξη της Μέττα, δηλαδή της αγάπης, οδηγεί στην αποφυγή πράξεων που προκαλούν πόνο ή φόβο στα ζώα, καθώς η αίσθηση της ενότητας και του σεβασμού προς τη ζωή καθίσταται κεντρική στην ηθική στάση του ατόμου. Επιπλέον, ο διαλογισμός της Μέττα-Μπάβανα λειτουργεί ως εσωτερικό κίνητρο για τη λήψη θετικών μέτρων που υποστηρίζουν την ευζωία των ζώων, όπως η προστασία των βιότοπων τους, η αποχή από την εκμετάλλευσή τους και η προώθηση της ευημερίας τους σε πρακτικό επίπεδο. Με αυτόν τον τρόπο, ο διαλογισμός αυτός δεν είναι μόνο μια εσωτερική πρακτική, αλλά μια αφετηρία για δράση που ωφελεί τόσο τα ζώα όσο και τον κόσμο συνολικά.

5. Η ΕΥΖΩΙΑ ΣΗΜΕΡΑ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ ΤΗΣ

Η ευζωία των ζώων αποτελεί μια θεμελιώδη πτυχή της σύγχρονης ηθικής και κοινωνικής σκέψης, ενώ έχει αποκτήσει μεγαλύτερη σημασία τις τελευταίες δεκαετίες μέσω της νομοθεσίας, της επιστημονικής έρευνας και της κοινωνικής ευαισθητοποίησης. Οι σύγχρονες κοινωνίες αναγνωρίζουν όλο και περισσότερο την αξία της ζωής των ζώων, προωθώντας πολιτικές που στοχεύουν στη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσής τους. Ωστόσο, οι προκλήσεις που εγείρονται από τη σύγχρονη βιομηχανία παραγωγής τροφίμων ζωικής προέλευσης αναδεικνύουν την ανάγκη για περαιτέρω δράσεις.

5.1. ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ ΚΑΙ ΕΥΖΩΙΑ ΤΩΝ ΖΩΩΝ

Στον σύγχρονο κόσμο, η ευζωία των ζώων προστατεύεται από ποικίλα νομικά πλαίσια που επιδιώκουν να εξασφαλίσουν την αξιοπρεπή μεταχείρισή τους. Σε διεθνές επίπεδο, το Συμβούλιο της Ευρώπης έχει εισαγάγει συμβάσεις όπως η *Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προστασία των Ζώων που Χρησιμοποιούνται για Γεωργικούς Σκοπούς*. Αυτή η σύμβαση περιλαμβάνει κατευθυντήριες γραμμές για τη στέγαση, τη διατροφή και τη φροντίδα των ζώων, αναγνωρίζοντας την ανάγκη για προστασία της ευζωίας τους ανεξάρτητα από τη χρήση τους.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει υιοθετήσει αυστηρούς κανονισμούς, όπως ο Κανονισμός (ΕΚ) 1099/2009 σχετικά με την προστασία των ζώων κατά τη σφαγή, καθώς και ο Κανονισμός (ΕΚ) 1/2005 για την προστασία των ζώων κατά τη μεταφορά. Επιπλέον, οι οδηγίες της ΕΕ για τις συνθήκες εκτροφής ζώων στοχεύουν στη βελτίωση της ποιότητας ζωής τους.

Σε εθνικό επίπεδο, πολλές χώρες έχουν υιοθετήσει παρόμοιες ή αυστηρότερες νομοθεσίες. Στην Ελλάδα, ο Νόμος 4039/2012 αποτελεί ένα θεμέλιο για την προστασία των ζώων, ενώ πρόσφατες προσθήκες με τον Νόμο 4830/2021 ενισχύουν την πρόληψη της κακοποίησης και την προώθηση της υπεύθυνης φροντίδας των κατοικίδιων ζώων. Ειδικότερα για τον τελευταίο, αξίζει να γίνουν κάποιες ιδιαίτερες επισημάνσεις:

Πρώτα από όλα, στον Ν.4830/2021, είναι η πρώτη φορά που βλέπουμε σε ένα ελληνικό Συνταγματικό Άρθρο την απόδοση του ορισμού της ευζωίας καθώς και των αρχών που την διασφαλίζουν :

Ορισμός της ευζωίας:

«Με τον όρο **ευζωία** ορίζεται η καλή φυσική και ψυχική κατάσταση του ζώου σε σχέση με τις συνθήκες στις οποίες διαβιεί και πεθαίνει. Ένα ζώο ζει σε συνθήκες ευζωίας εάν: (α) έχει εξασφαλισμένο άνετο, ασφαλές, υγιεινό και κατάλληλο κατάλυμα, προσαρμοσμένο στον φυσικό τρόπο διαβίωσής του, (β) δεν υποφέρει από καταστάσεις, όπως πόνος, φόβος και αγωνία και (γ) είναι ικανό να εκφράζει συμπεριφορές, οι οποίες είναι σημαντικές για την καλή φυσική και ψυχική του κατάσταση. Οι κανόνες ευζωίας των ζώων διασφαλίζουν τις ακόλουθες αρχές:

- i. Ελευθερία από την πείνα και τη δίψα, με πρόσβαση σε τροφή και νερό, κατάλληλα σε ποιότητα και ποσότητα.
- ii. Ελευθερία από άσκοπη ταλαιπωρία και καταπόνηση, με ασφαλές και καθαρό κατάλυμα στέγασης και ανάπαυσης, που προστατεύει από αντίξοες καιρικές συνθήκες.
- iii. Ελευθερία από πόνο, τραυματισμό και ασθένεια, με κατάλληλη φροντίδα και κτηνιατροφαρμακευτική περίθαλψη.
- iv. Ελευθερία από φόβο και αγωνία, με την κατάλληλη συμπεριφορά και μεταχείριση.
- v. Ελευθερία έκφρασης φυσιολογικής συμπεριφοράς, με κατάλληλες συνθήκες διαβίωσης και κοινωνικοποίησης.»²⁵

Ο 4830/2021 είναι ο πρώτος ελληνικός Νόμος που εισάγει έναν ρητό και λεπτομερή ορισμό για την ευζωία των ζώων, ορίζοντας συγκεκριμένες αρχές και ελευθερίες για την προστασία τους.

Σε γενικές γραμμές, παρατηρώντας την διαδοχή των Νόμων του Ελληνικού Έθνους οι οποίοι σχετίζονται με ζώα, μπορούμε να διακρίνουμε τρία στάδια: **α) το εμπράγματο στάδιο**, όπου το ζώο αντιμετωπίζεται αποκλειστικά και μόνο σαν αντικείμενο υπό ιδιοκτησία, **β) το περιβαλλοντικό/οικολογικό στάδιο**, όπου το ζώο αντιμετωπίζεται σαν δείγμα της πανίδας η οποία πρέπει εν γένει να προστατεύεται και **γ) το φιλοζωικό στάδιο**, όπου το ζώο προστατεύεται σε ατομικό επίπεδο, ήτοι σαν πρόσωπο.

Ακόμα μια ένδειξη που ευνοεί την ανάπτυξη της ευζωίας των ζώων αποτελεί το γεγονός ότι στα πιο πρόσφατα νομοθετικά κείμενα αρχίζει να εκλείπει ο όρος "ιδιοκτήτης" και ξεκινά να αντικαθίσταται από τον όρο "κηδεμόνας" όταν γίνεται αναφορά στο φυσικό πρόσωπο που μεριμνά για το κατοικίδιο του. Φυσικά, αυτό αφορά ακόμα

²⁵ Ν. 4830/2021, «Νέο πλαίσιο για την ευζωία των ζώων συντροφιάς - Πρόγραμμα "ΑΡΓΟΣ" και λοιπές διατάξεις», Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, Τεύχος Α' 169, 18 Σεπτεμβρίου 2021, Άρθρ. 2, Παρ. 2

μόνον όσα χαρακτηρίζονται ως «ζώα συντροφιάς», αλλά δεν αποκλείεται στο μέλλον να επεκταθεί και σε άλλες κατηγορίες όπως αυτή των εκτρεφόμενων ζώων.

Προεκτείνοντας τα παραπάνω, θα μπορούσε κάποιος να κάνει την αισιόδοξη εικασία ότι η Νομοθεσία βρίσκεται σε ένα μεταβατικό στάδιο το οποίο είναι πιθανό να οδεύει στην αναγνώριση των ζώων ως υποκείμενα Δικαίου. Αυτό με τη σειρά του, μπορεί να οδηγήσει στη δημιουργία «ζωικών προσώπων» (αντίστοιχα με τα φυσικά και τα νομικά πρόσωπα) στα οποία θα αναγνωρίζονται κατοχυρωμένα δικαιώματα.

5.2. ΑΝΤΙΚΤΥΠΟΣ ΤΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑΣ ΚΡΕΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΕΥΖΩΙΑ

Παρά τις νομοθετικές εξελίξεις, η ευζωία των ζώων εξακολουθεί να αντιμετωπίζει σημαντικά προβλήματα. Η βιομηχανική εκτροφή ζώων, που κυριαρχεί στις περισσότερες χώρες του κόσμου, επιδεινώνει τις συνθήκες διαβίωσης των τους. Συνήθως, τα ζώα περιορίζονται σε στενούς χώρους, στερούνται φυσικής δραστηριότητας και εκτίθενται σε αγχωτικές συνθήκες, όπως ο υπερπληθυσμός, η έλλειψη καθαρού αέρα και η στέρηση βασικών αναγκών.

Η σύγχρονη βιομηχανία παραγωγής προϊόντων ζωικής προέλευσης αποτελεί έναν από τους κύριους παράγοντες που υποβαθμίζουν την ευζωία των ζώων. Στις πρακτικές της περιλαμβάνονται συνήθως τα παρακάτω:

- Συστηματικά περιορισμένη κίνηση: Τα ζώα ζουν σε συνθήκες έντονου περιορισμού, συχνά σε κλωβούς ή πολυπληθείς εγκαταστάσεις και δομές.
- Σύντομη διάρκεια ζωής: Τα ζώα σήμερα εκτρέφονται για μέγιστη απόδοση σε μικρό χρονικό διάστημα, με αποτέλεσμα να στερούνται φυσικής ανάπτυξης.
- Δυσμενείς συνθήκες μεταφοράς και σφαγής: Παρά τις νομοθετικές προβλέψεις, οι διαδικασίες αυτές συχνά επιφέρουν άγχος και πόνο στα ζώα.

Οι πρακτικές αυτές αντιβαίνουν στις θρησκευτικές και ηθικές αρχές που προβάλλουν το σεβασμό στη ζωή των ζώων και υπογραμμίζουν την ανάγκη για αναθεώρηση των τρεχουσών μεθόδων παραγωγής.

5.3. ΠΕΡΙΘΩΡΙΑ ΒΕΛΤΙΩΣΗΣ

Η μελέτη της παρούσας εργασίας δείχνει ότι η ευζωία των ζώων έχει μεγάλα περιθώρια βελτίωσης. Οι παρακάτω ενέργειες είναι κρίσιμες:

- Αναθεώρηση της νομοθεσίας: Οι υπάρχοντες νόμοι πρέπει να γίνουν αυστηρότεροι και να εφαρμόζονται με συνέπεια. Στις δομές που σχετίζονται με ζώα όπως είναι οι κτηνοτροφικές μονάδες, τα οχήματα μεταφοράς ζώντων ζώων και τα σφαγεία πρέπει να διενεργούνται **καθημερινά** επιτόπιοι έλεγχοι από εξειδικευμένο προσωπικό (ζωοτέχνες και κτηνιάτρους) έτσι ώστε να διασφαλίζονται οι συνθήκες ευζωίας των ζώων, όπως αυτές περιγράφονται από τη νομοθεσία.
- Υποστήριξη βιώσιμων μεθόδων εκτροφής: Η ενίσχυση μικρών αγροτικών μονάδων που προάγουν την ποιότητα ζωής των ζώων μπορεί να μειώσει τη συνολική ζωική εκμετάλλευση.
- Εκπαίδευση και ευαισθητοποίηση: Η συστηματική ενημέρωση των καταναλωτών για τις συνθήκες διαβίωσης, μεταφοράς και σφαγής των εκτρεφόμενων ζώων μπορεί να οδηγήσει στη μείωση της χρήσης προϊόντων ζωικής προέλευσης.
- Προώθηση εναλλακτικών διατροφικών προτύπων: Η ενημέρωση των καταναλωτών για τα οφέλη της φυτοφαγίας και η ανάδειξη προϊόντων φυτικής προέλευσης μπορεί να συμβάλει στην αλλαγή των βιομηχανικών πρακτικών και στην αύξηση της ευζωίας των ζώων.

Συγκρίνοντας τη σημερινή κατάσταση με παλαιότερες εποχές, προκύπτει ότι οι πρακτικές εκτροφής έχουν αλλάξει δραματικά. Στις παραδοσιακές αγροτικές κοινωνίες, η ζήτηση για κρέας ήταν μικρότερη και η εκτροφή γινόταν σε μικρές μονάδες, όπου τα ζώα είχαν περισσότερη ελευθερία και καλύτερη ποιότητα ζωής. Σήμερα, η αυξημένη ζήτηση για ζωικά προϊόντα έχει οδηγήσει σε μεθόδους μαζικής παραγωγής, όπου η ευζωία των ζώων συχνά θυσιάζεται για λόγους κόστους και αποδοτικότητας.

Η σημερινή αντίληψη για την ευζωία των ζώων βρίσκεται σε μια μεταβατική φάση. Παρόλο που έχουν σημειωθεί σημαντικά βήματα προς τη βελτίωση της ζωής τους, η σύγχρονη βιομηχανική εκτροφή συνεχίζει να δημιουργεί σοβαρά προβλήματα. Η υιοθέτηση πολιτικών που εστιάζουν στη μείωση της εκμετάλλευσης των ζώων και στην προώθηση της ηθικής διαβίωσης μπορεί να αποτελέσει το επόμενο βήμα για την ενίσχυση της ευζωίας τους.

6. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

6.1. ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΤΩΝ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΝ ΑΠΟΨΕΩΝ

Η ανάλυση των απόψεων του Χριστιανισμού, του Ινδουισμού και του Βουδισμού σχετικά με την ευζωία αποκαλύπτει μια ποικιλομορφία στις θρησκευτικές προσεγγίσεις που αντικατοπτρίζει τις βαθύτερες θεολογικές και πολιτισμικές αξίες κάθε παράδοσης. Η σύγκριση που επιχειρείται εδώ έχει ως στόχο να επισημάνει τόσο τις διαφορές όσο και τις ομοιότητες στις στάσεις των θρησκειών απέναντι στην ευζωία των ζώων.

Ο Βουδισμός φαίνεται να ξεχωρίζει για την αυστηρότητα των αρχών του σε θέματα προστασίας και σεβασμού προς τη ζωή, όπως αποδεικνύεται από τη διδασκαλία της αρχής της μη-βίας (Ahimsa) και τη βαθιά ευαισθησία του προς τη φύση. Ο απόλυτος σεβασμός για κάθε μορφή ζωής, ακόμα και για τα πιο μικροσκοπικά ζωντανά πλάσματα, αποτελεί κεντρικό στοιχείο της βουδιστικής ηθικής. Αυτή η στάση ενσωματώνεται στην καθημερινή πρακτική, με χαρακτηριστικά παραδείγματα από τους μοναχούς που αποφεύγουν να βλάψουν έστω και το πιο μικρό ζωντανό ον, γεγονός που υπογραμμίζει την απόλυτη δέσμευση του Βουδισμού προς την αρμονία με το φυσικό περιβάλλον.

Αντίστοιχα, ο Ινδουισμός, αν και μοιράζεται την αρχή της Αχίμσα, παρουσιάζει μια διαφοροποίηση καθώς τα ιερά κείμενά του περιγράφουν περιστασιακά τη χρήση ζώων σε θυσιαστικές πρακτικές, υποδηλώνοντας μια πιο περίπλοκη σχέση μεταξύ της ηθικής της μη-βίας και των παραδοσιακών θρησκευτικών τελετουργιών. Παρά τις διαφορές αυτές όμως, τόσο ο Ινδουισμός όσο και ο Βουδισμός φαίνεται ότι τοποθετούν την ευζωία των ζώων στο επίκεντρο των θρησκευτικών τους αρχών, υπερτονίζοντας την πνευματική και ηθική σημασία της.

Από την άλλη πλευρά, ο Χριστιανισμός δείχνει μεγαλύτερη ανοχή στην κρεοφαγία, ενσωματώνοντας ωστόσο μια έντονη θεολογική διάσταση σεβασμού προς τη ζωή. Τα ιερά κείμενα του Χριστιανισμού αποδίδουν ιδιαίτερη σημασία στη ιερότητα της ζωής κάθε πλάσματος, ενώ επιβάλλουν ηθικούς περιορισμούς στη θανάτωση των ζώων. Ενώ ο Ινδουισμός και ιδίως ο Βουδισμός διατηρούν κάποιες απόλυτες και φαινομενικά ακραίες απόψεις γύρω από την προστασία του φυσικού κόσμου, ο Χριστιανισμός φαίνεται να υιοθετεί μια πιο πρακτική προσέγγιση στη σχέση ανθρώπου-ζώου, αναγνωρίζοντας τη χρήση των ζώων για διατροφή, ενώ παράλληλα ενθαρρύνει τον σεβασμό και τη φροντίδα προς αυτά.

Όμως, παρά τις διαφορές στις πρακτικές και στις προτεραιότητες της κάθε θρησκείας, φαίνεται να υπάρχει ένα κοινό στοιχείο ανάμεσά τους όσον αφορά την ευζωία, που είναι και το βασικότερο εύρημα αυτής της μελέτης:

Και οι τρεις θρησκείες τείνουν να προάγουν την ειρήνη, την ενότητα, τον σεβασμό, την αρμονία και την αγάπη ανάμεσα σε όλους τους ζωντανούς οργανισμούς, ανθρώπινους και μη, ζωικούς και φυτικούς, ανεξαρτήτως του είδους και της τάξης που τυγχάνει να ανήκει ο καθένας.

Η παραπάνω θέση δεσπόζει σε κάθε χωρίο από κάθε θρησκεία που παρατίθεται στις σελίδες της παρούσας μελέτης, κάτι που δείχνει ότι και οι τρεις θρησκείες μοιράζονται έναν κοινό πυρήνα αξιών που εστιάζει στην δημιουργική αλληλεξάρτηση και στην ειρηνική συνύπαρξη όλων των ζωντανών οργανισμών. Η προώθηση της αγάπης και της αλληλεγγύης ανάμεσα σε όλα τα όντα, ανεξάρτητα από τη μορφή ή τη λειτουργία τους μέσα στον κόσμο, είναι κεντρικό χαρακτηριστικό κάθε θρησκευτικής διδασκαλίας που εξετάστηκε. Αυτή η ενιαία ηθική προσέγγιση αναδεικνύει τη διαχρονική προσπάθεια των θρησκειών να δημιουργήσουν ένα πλαίσιο που ενισχύει την αρμονική συμβίωση μεταξύ ανθρώπων και ζώων, ενσωματώνοντας την ευζωία ως αναπόσπαστο κομμάτι του θρησκευτικού ήθους.

6.2. ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΠΟΥ ΕΜΜΕΝΟΥΝ

Παρά την πρόοδο που έχει σημειωθεί τα τελευταία χρόνια στη νομική αναγνώριση της ευζωίας των ζώων, εξακολουθούν να υφίστανται σημαντικά προβλήματα που πλήττουν την εφαρμογή και τη συνολική αποδοτικότητα αυτών των πρωτοβουλιών. Ένα από τα κεντρικά ζητήματα είναι η ανισότητα που παρατηρείται στη μεταχείριση μεταξύ των ζώων συντροφιάς και των παραγωγικών ζώων. Τα ζώα συντροφιάς τυγχάνουν συχνά μεγαλύτερης προσοχής και προστασίας όχι μόνο λόγω της συναισθηματικής σύνδεσης που έχουν οι άνθρωποι μαζί τους αλλά και εξαιτίας των αυστηρότερων νομοθετικών πλαισίων που θεσπίζονται υπέρ τους. Αυτό αποτελεί αναμφισβήτητο ένα τεράστιο βήμα για την ενίσχυση της ευζωίας, συγκριτικά με το (όχι και πολύ μακρινό) παρελθόν όπου τα ζώα αντιμετωπιζόνταν κυρίως ως αντικείμενα ιδιοκτησίας χωρίς ιδιαίτερη νομική υπόσταση.

Ωστόσο, η προνομιακή αυτή μεταχείριση των ζώων συντροφιάς αφήνει σε δεύτερη μοίρα τα παραγωγικά ζώα, τα οποία συχνά υφίστανται συνθήκες έντονης εκμετάλλευσης. **Το πρόβλημα της υποβάθμισης της ευζωίας στην εποχή μας αφορά κυρίως τα παραγωγικά ζώα.** Η ευζωία των ζώων που χρησιμοποιούνται για

την παραγωγή κρέατος, γαλακτοκομικών προϊόντων και άλλων ζωικών αγαθών υποβαθμίζεται δραματικά σε πολλές περιπτώσεις, καθώς οι συνθήκες διαβίωσης και θανάτωσής τους υποτάσσονται στις απαιτήσεις μιας παγκόσμιας βιομηχανίας που βασίζεται στην ταχύτητα, στην ποσότητα και στο χρηματικό κέρδος. Η εντατική κτηνοτροφία, που κυριαρχεί πλέον στις περισσότερες χώρες, έχει οδηγήσει σε πρακτικές που ελαχιστοποιούν τα κόστη εις βάρος της ποιότητας ζωής των ζώων. Τα κλουβιά περιορισμού, η υπερβολική χρήση αντιβιοτικών και οι συνθήκες συνωστισμού είναι μόνο μερικά παραδείγματα της παραμέλησης της ευζωίας τους.

Είναι φανερό ότι η κρεοφαγία, όντας βαθιά ριζωμένη στις πολιτισμικές παραδόσεις και στις διατροφικές συνήθειες των ανθρώπων σε παγκόσμιο επίπεδο, αποτελεί τον κυριότερο παράγοντα που πλήττει την ευζωία των ζώων. Η ζήτηση για ζωικά προϊόντα είναι υψηλή και βαίνει αυξανόμενη, εντείνοντας τις πιέσεις στις βιομηχανίες να παράγουν περισσότερο και φθηνότερα. Σε αυτό το πλαίσιο, οι αρχές της ευζωίας παραβλέπονται συχνά, θεωρούμενες ασύμβατες με τις ανάγκες της μαζικής παραγωγής.

Η αντίθεση αυτή μεταξύ των ανθρωποκεντρικών συμφερόντων και της ηθικής ευθύνης απέναντι στα ζώα παραμένει μια από τις μεγαλύτερες προκλήσεις της εποχής μας. Η οικονομική σκοπιμότητα συχνά υπερτερεί των ηθικών αξιών, γεγονός που καθιστά επιτακτική την ανάγκη για έναν επαναπροσδιορισμό των προτεραιοτήτων και τη θέσπιση ακόμα αυστηρότερων κανονισμών που θα εξασφαλίζουν την ευζωία όλων των ζώων ανεξαιρέτως. Το ζήτημα αυτό απαιτεί μια συνολική προσέγγιση, που να συνδυάζει εκπαιδευτικές καμπάνιες, ευαισθητοποίηση του κοινού και ενίσχυση της νομοθεσίας, ώστε να εξισορροπηθεί η σχέση μεταξύ της ανθρώπινης ανάγκης για ζωικά προϊόντα και της ηθικής ευθύνης για την ευζωία των ζώων.

6.3. Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΥΖΩΙΑ

Η θρησκεία, ως ένας από τους ισχυρότερους φορείς ηθικών αξιών και καθοδήγησης, έχει τη δυνατότητα να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στη βελτίωση της ευζωίας των ζώων. Οι διδασκαλίες που περιέχονται στα ιερά κείμενα των θρησκειών παρέχουν σαφείς κατευθύνσεις για τον σεβασμό, την αγάπη και την προστασία της ζωής, όχι μόνο της ανθρώπινης, αλλά και κάθε άλλης μορφής. Εάν οι αρχές αυτές εφαρμοστούν έμπρακτα στην καθημερινότητα, μπορούν να συμβάλουν καθοριστικά στη διαμόρφωση μιας πιο ηθικής στάσης απέναντι στα ζώα.

Η εφαρμογή των θρησκευτικών αρχών μπορεί να λειτουργήσει ως εργαλείο μείωσης της κρεοφαγίας, η οποία παραμένει μια από τις κύριες αιτίες υποβάθμισης της ευζωίας των ζώων. Θρησκείες όπως ο Βουδισμός και ο Ινδουισμός, που προάγουν την

αρχή της μη βίας (Ahimsa), υποδεικνύουν έναν τρόπο ζωής που βασίζεται στον σεβασμό και στη μείωση της εξάρτησης από τα ζωικά προϊόντα. Ακόμη και στον Χριστιανισμό, όπου η κρεοφαγία δεν αποκηρύσσεται, οι ηθικές αρχές σχετικά με τον σεβασμό και τη φροντίδα της Δημιουργίας μπορούν να επηρεάσουν σημαντικά τη στάση των ανθρώπων, περιορίζοντας τις υπερβολές και ενθαρρύνοντας πιο βιώσιμες και πιο φιλοζωικές πρακτικές.

Η θρησκεία, ως φορέας αξιών που υπερβαίνει το ανθρώπινο συμφέρον, μπορεί να βοηθήσει στην αλλαγή της αντίληψης που θέλει τη φύση και τα ζώα να αντιμετωπίζονται ως μέσα για την εξυπηρέτηση του ανθρώπου. Υποδεικνύοντας μια ενότητα ανάμεσα σε όλα τα έμβια όντα, οι θρησκευτικές διδασκαλίες προσκαλούν τον άνθρωπο να αναλάβει τον ρόλο του προστάτη της φύσης, με έμφαση όχι μόνο στην επιβίωση, αλλά και στην ευζωία όλων των όντων. Αυτός ο επαναπροσδιορισμός της σχέσης του ανθρώπου με τη φύση μπορεί να λειτουργήσει ως βάση για τη διαμόρφωση πολιτικών και κοινωνικών πρακτικών που θα εστιάζουν περισσότερο στην ηθική και λιγότερο στην εκμετάλλευση.

Σε τελική ανάλυση, η θρησκεία προσφέρει έναν ηθικό χάρτη που μπορεί να εμπνεύσει τους ανθρώπους να ενεργήσουν με περισσότερη ευσυνειδησία και υπευθυνότητα απέναντι στα ζώα. Η υιοθέτηση των θρησκευτικών αξιών δεν θα ωφελήσει μόνο τα ζώα, αλλά και τον ίδιο τον άνθρωπο, καθώς η ενίσχυση της ευζωίας των ζώων συνδέεται άρρηκτα με την ψυχική και κοινωνική υγεία του ανθρώπου και την ισορροπία του φυσικού περιβάλλοντος. Με αυτόν τον τρόπο, η θρησκεία αναδεικνύεται σε ουσιαστικό παράγοντα βελτίωσης της ευζωίας σε ένα παγκόσμιο πλαίσιο ευαισθητοποίησης.

7. ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η ευζωία των ζώων αποτελεί ένα ζήτημα που αποκτά ολοένα και μεγαλύτερη σημασία στη σύγχρονη κοινωνία, καθώς εμβαθύνουμε στην κατανόηση της σχέσης μας με τη φύση και όλα τα έμβια όντα. Η συμβολή της θρησκείας σε αυτό το θέμα προσφέρει μια μοναδική οπτική: αναδεικνύει την ηθική μας ευθύνη να φροντίζουμε τα ζώα και μας προτρέπει να αναγνωρίσουμε την αξία τους πέρα από τη χρηστικότητα τους. Η θρησκεία στοχεύει σε αυτά τα ιδανικά λειτουργώντας μέσα στα πλαίσια της **πνευματικότητας** και της **ευαισθητοποίησης**. Κλείνοντας την παρούσα εργασία, φαίνονται να είναι εξαιρετικά ταιριαστές δύο ρήσεις του Eckhart Tolle ²⁶ οι οποίες ενεργούν εντός των ίδιων πλαισίων:

Η Σοφία της Φύσης: Ζώντας στο Τώρα

«Watch any plant or animal and let it teach you acceptance of what is, surrender to Now. Let it teach you Being. Let it teach you integrity — which means to be one, to be yourself, to be real. Let it teach you how to live and how to die, and how not to make living and dying into a problem.» ²⁷

(Μετάφραση):

«Παρατήρησε οποιοδήποτε φυτό ή ζώο και άφησέ το να σου διδάξει την αποδοχή της κατάστασης του Είναι, την παράδοση στο Τώρα. Άφησέ το να σου διδάξει την Ύπαρξη. Άφησέ το να σου διδάξει την ακεραιότητα — που σημαίνει να είσαι ένα, να είσαι ο εαυτός σου, να είσαι αληθινός. Άφησέ το να σου διδάξει πώς να ζεις και πώς να πεθαίνεις, και πώς να μην μετατρέπεις τη ζωή και τον θάνατο σε πρόβλημα.»

²⁶ Ο **Eckhart Tolle** είναι Γερμανός συγγραφέας και πνευματικός δάσκαλος, γνωστός για τα βιβλία του "The Power of Now" (Η Δύναμη του Τώρα) και "A New Earth" (Μια Νέα Γη). Τα έργα του επικεντρώνονται στη σημασία της ζωής στο παρόν, στην αποδοχή του "Τώρα" ως θεμέλιο της εσωτερικής γαλήνης και στην πνευματική μεταμόρφωση. Συνδυάζει στοιχεία από διάφορες φιλοσοφικές και θρησκευτικές παραδόσεις, προτείνοντας μια μη δογματική προσέγγιση στην πνευματικότητα. Το έργο του έχει εμπνεύσει εκατομμύρια ανθρώπους παγκοσμίως και έχει χαρακτηριστεί από τη New York Times ως ένας από τους πιο επιδραστικούς πνευματικούς δασκάλους της εποχής μας.

²⁷ Eckhart Tolle, *The Power of Now: A Guide to Spiritual Enlightenment*. (Novato, California: New World Library Editions, 2010), p. 190

Η Θεραπευτική Δύναμη της Σύνδεσης με τα Ζώα

«Thought subsides when you pet your dog or you have a purring cat on your chest. Even just watching an animal can take you out of your mind. It is more deeply connected with the source of life than most humans, and that rootedness in Being transmits itself to you. Millions of people who otherwise would be completely lost in the conceptual reality of their mind are kept sane by living with an animal.»²⁸

(Μετάφραση):

«Η σκέψη υποχωρεί όταν χαϊδεύεις τον σκύλο σου ή όταν έχεις μια γάτα που γουργουρίζει στο στήθος σου. Ακόμη και μόνο η παρατήρηση ενός ζώου μπορεί να σε οδηγήσει έξω από τον νου. Είναι πιο βαθιά συνδεδεμένο με την πηγή της ζωής από τους περισσότερους ανθρώπους, και αυτή η ριζωμένη σύνδεση με την Ύπαρξη μεταδίδεται σε εσένα. Εκατομμύρια άνθρωποι, οι οποίοι διαφορετικά θα ήταν εντελώς χαμένοι μέσα στην εννοιολογική πραγματικότητα που δημιουργεί ο νους τους, διατηρούν την ψυχική τους υγεία ζώντας παρέα με ένα ζώο.»

Τα ρητά του Eckhart Tolle εστιάζουν σε μια πνευματική σύνδεση με τη φύση και τα ζώα, παρέχοντας έναν βαθύτερο τρόπο να δούμε την ευζωία των ζώων μέσα από την πνευματική εμπειρία. Στο πρώτο ρητό, ο Tolle προτείνει να παρατηρήσουμε τα ζώα και να διδαχθούμε από την ύπαρξή τους: την αποδοχή, την αυθεντικότητα, και τη φυσική τους σύνδεση με τη ζωή. Αυτή η στάση μας οδηγεί να αναγνωρίσουμε ότι τα ζώα δεν είναι κατώτερα όντα, αλλά δάσκαλοι στην τέχνη του να ζούμε παρόντες, χωρίς άγχος ή αντίσταση. Από θρησκευτική σκοπιά, αυτή η παρατήρηση μπορεί να συνδυαστεί με τις διδασκαλίες περί ταπεινότητας και σεβασμού προς τη Δημιουργία.

Στο δεύτερο ρητό, η αλληλεπίδραση με τα ζώα περιγράφεται ως θεραπευτική, καθώς τα ζώα μπορούν να μας βοηθήσουν να ξεφύγουμε από τη φυλακή του νου και να επανασυνδεθούμε με την ουσία της ζωής. Αυτό αντανακλά μια βαθιά αλήθεια: ότι η ευζωία των ζώων και των ανθρώπων είναι *αλληλένδετες*. Η φροντίδα των ζώων όχι μόνο μας προσφέρει μια καλύτερη ζωή, αλλά μας βοηθά να επαναπροσδιορίσουμε την

²⁸ Eckhart Tolle, *Eckhart Tolle's Findhorn Retreat: Stillness Amidst the World*, (Novato, California: New World Library Editions, 2010), p. 54

ανθρωπιά μας, να γίνουμε πιο συμπονετικοί και ενσυνείδητοι. Η θρησκεία εδώ μπορεί να διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο, ενισχύοντας τη συνειδητοποίηση αυτής της άλληλεξάρτησης και καλλιεργώντας έναν ηθικό κώδικα που τοποθετεί την αγάπη και τη φροντίδα στο επίκεντρο.

Οι διδασκαλίες θρησκειών όπως η Χριστιανική έννοια της «αγάπης προς τη Δημιουργία» ή η Βουδιστική πρακτική της «καλοσύνης προς όλα τα έμβια όντα» ενισχύουν την ευθύνη μας για την ευζωία των ζώων. Σε συνδυασμό με τα μηνύματα του Tolle, η πνευματική μας σχέση με τα ζώα γίνεται πιο άμεση: η φροντίδα τους δεν είναι απλώς καθήκον, αλλά μια πηγή πνευματικής ανάπτυξης και ισορροπίας.

Η ευζωία των ζώων, λοιπόν, δεν είναι μόνο ζήτημα πρακτικό ή νομικό, αλλά βαθιά πνευματικό. Η θρησκεία μπορεί να λειτουργήσει ως γέφυρα για τη δημιουργία ενός κόσμου όπου η ανθρώπινη υπευθυνότητα και η πνευματική σοφία συνδυάζονται για να προσφέρουν στα ζώα μια ζωή αντάξια της αξίας τους. Τα λόγια του Tolle, όταν ενσωματώνονται σε αυτό το πλαίσιο, λειτουργούν ως κατευθυντήρια οδός για μια πιο συνειδητή και συμπονετική προσέγγιση στη σχέση μας με τα ζώα και τη φύση.

8. ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βιβλία:

1. **Η ΑΓΙΑ ΓΡΑΦΗ : ΠΑΛΑΙΑ ΚΑΙ ΚΑΙΝΗ ΔΙΑΘΗΚΗ**
(Αθήνα: Ελληνική Βιβλική Εταιρεία, 1997)
2. **Singer Peter, Regan Tom, Gruen Lori, Donovan Josephine,**
Ζώα και Ηθική: Peter Singer, Tom Regan, Lori Gruen, Josephine Donovan.
(Θεσσαλονίκη: Επιμέλεια: Σταύρος Καραγεωργάκης, Εκδόσεις "ΑΝΤΙΓΟΝΗ", 2012)
3. **Keown Damien,** *Buddhist Ethics: A Very Short Introduction.*
(Oxford: Oxford University Press, 2012)
4. **Cunliffe Barry,** *The Oxford Illustrated Prehistory of Europe.*
(Oxford: Oxford University Press, 1994)
5. **Longman Tremper III and Raymond B. Dillard,**
An Introduction to the Old Testament: Second Edition.
(Michigan: Zondervan, 2009)
6. **Παπαλεξανδρόπουλος Στέλιος,** *Ινδουισμός: Ιστορική Εισαγωγή.*
(Αθήνα: Gutenberg, 2015)
7. **Bhaktivedanta Swami Prabhupada A. C.,** *Η Μπαγκαβάντ-Γκίτα όπως ακριβώς είναι.* (2η έκδοση). Μετάφραση: Γ. Δ. Κωνσταντόπουλος.
(Αθήνα: Bhaktivedanta Book Trust, 2018)
8. **Bhaktivedanta Swami Prabhupada A. C.,** *Σρίμαντ Μπαγκαβατάμ: Άσμα Πρώτο, Μέρος Πρώτο.* (2η έκδοση). Μετάφραση Γ. Δ. Κωνσταντόπουλος.
(Αθήνα: Bhaktivedanta Book Trust, 2017)
9. **Tolle Eckhart,** *The Power of Now: A Guide to Spiritual Enlightenment.*
(Novato, California: New World Library Editions, 2010)
10. **Tolle Eckhart,** *Eckhart Tolle's Findhorn Retreat: Stillness Amidst the World.*
(Novato, California: New World Library Editions, 2010)

11. **Αγγελιδάκης Ιωάννης**, *Το Θαυμαστό Γεγονός της Δημιουργίας: Το έν-λογο του ανθρώπου και το ά-λογο των ζώων*. (Αθήνα - Αποστολική Διακονία: Εκδόσεις "ΣΑΪΤΗΣ", 2018)
12. **Balcombe Jonathan**, *Οι απολαύσεις των ζώων: Τα ζώα και η καλοπέρασή τους*. Μετάφραση Γιάννης Καστανάρας. (Αθήνα: Εκδόσεις "ΝΑΡΚΙΣΣΟΣ", 2008)
13. **Dugatkin Lee Alan**, *Principles of Animal Behavior*. (New York: W. W. Norton & Company Press, 2014)
14. **Παπαδόπουλος Στυλιανός**, *Μέγας Βασίλειος : Βίος και Θεολογία*. (Αθήνα: Εκδόσεις "ΓΡΗΓΟΡΗ", 1981)

Άρθρα:

1. **Winston J. Craig et al.**, *"The Safe and Effective Use of Plant-Based Diets with Guidelines for Health Professionals"* Nutrients Journal 13, no. 11 (2021)
doi: <https://doi.org/10.3390/nu13114144>
2. **Heinz Bechert**, *"The Date of the Buddha Reconsidered"*
Indo-Iranian Journal 35, no. 2/3 (1992)
3. **His Eminence Kallistos Ware Metropolitan of Diokleia**,
"Compassion for Animals in the Orthodox Church"
International Journal of Orthodox Theology 10:2 (2019)
4. **Szűcs E., Geers R., Tadeusz Jezierski, E. N. Sossidou, Donald M. Broom**,
"Animal Welfare in Different Human Cultures, Traditions and Religious Faiths"
Asian-Australasian Journal of Animal Sciences 25, no. 11 (2012): 1499-1506.
<https://doi.org/10.5713/ajas.2012.r.02>
5. **H.E. Bywater**, *"Religion and Animal Welfare"*
British Veterinary Journal, Volume 115, Issue 8, August 1959, Pages 284-290,
doi: [https://doi.org/10.1016/S0007-1935\(17\)44707-5](https://doi.org/10.1016/S0007-1935(17)44707-5)
6. **Χατζηχαμπής Ανδρέας**, *"Η θέση των ζώων στην Ορθοδοξία"*
Πεμπτούσια (2017), doi: <https://www.pemptousia.gr/2017/10/i>

Διδακτορικές Διατριβές:

1. Μπαλατσούκας Σωτήριος,

Οι Άγιοι και το φυσικό περιβάλλον.

(Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 1996)

2. Κωνσταντίνου Αλέξανδρος,

Η θέση των ζώων στη θεολογία: Μια διδακτορική προσέγγιση.

(Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Πατρών, 2015)

3. Μητροπούλου Ελένη,

Θρησκεία και περιβάλλον: Η επίδραση των θρησκευτικών πεποιθήσεων στην ευημερία των ζώων. (Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Κρήτης, 2018)